

Bárka 2000. 1.
Irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat

Tartalom

- Nagy Gáspár: Itt van az idő, Már külön (versek) 3
Határ Győző: Guberálók, Betyár (versek) 5
Karafiáth Orsolya: Üresjárat, Útvesztő (versek) 8
Berniczky Éva: Talánszása (novella) 9
Valastyák Tamás: Narancspikkelyek (versek) 14
Hazai Attila: Gondolatok (próza) 19
Prágai Tamás: Ha reggel, Toldalékok és kalyiba (versek) 29
Nyírfalvi Károly: Időmérték, vendéglátó sorok (versek) 30
Jean-Noel Blanc: Igen, doki, nyugalom, igen (novella) 32
Báger Gusztáv: Örömhír, Hármassugrás, Magánterem (versek) 36
Nagy Mihály Tibor: A vágy törései, Ördögpillangó-éjszakán (versek) 38
Újházy László: Elbeszélés, Bizonyosság, Kegyetlenségeink (versek) 40

Műhely

- Borzán Anita: Integráció a magyar-román-szerb határon, avagy a Duna-Körös-Maros-Tisza eurorégió 43
Banner Zoltán: A XXXI. Alföldi Tárlat – belülről 47
Niedzielsky Katalin: Németh Lászlótól Shakespeare-en át Ibsenig (Tartalmas őszi évad a Jókai Színházban) 52
Bertha Zoltán: Vallásélmények és transzcendencia-képzetek az újabb erdélyi lírában II. 58
Szigeti Lajos Sándor: „itt lesznek rajtunk a kutyák” (?) (két erdélyi modellregény poétikai tapasztalatai) 68
Nagyné Varga Éva: A gyulai remete (Simonyi Imre költészetéről) 75
„Nem a bizonyosság a cél és az irány ...” (Keresztury Tibor beszélgetése Krasznahorkai Lászlóval és Zsadányi Edittel) 81

Figyelő

- Szilágyi Márton: A vég, amelyet nem lehet feledni (Krasznahorkai László: Háború és háború) 89
Márkus Béla: Az idegenné vált jelen (Rott József: A kánya-haraszt balladája) 94
Szokolczay Lajos: Beszédes hallgatás – trombitaerővel (Nagy Gáspár: Szabadrabok) 99
Németh Zoltán: A helyreállítás folyamatai (Boris Groys: Az utópia természetrajza) 103
Erdész Ádám: Magyarország huszadik századi története (Romsics Ignác: Magyarország a XX. században) 107
Szabó Ferenc: Könyvművészet, reklám, látványtervezés (Erdész Ádám: Kner Albert) 111
Elek Tibor: Olvasóköszöntő zárszó 114

E számunkat a XXXI. Alföldi Tárlat anyagából választott alkotásokkal illusztráltuk. A borító 2. oldalán Kéri László Könyök című olajfestménye, a borító 4. oldalán Lonovics László Surlódó fények II. című számítógépes grafikája. A fotókat Váradi Zoltán készítette.

Nagy Gáspár

Itt van az idő

Majd akkor
ha itt van
az idő
illő lenne talán
a testesebb szűzhó
az édesebb mák
és a kevesebb koldus

valahogy így várni őt
így vágnyi rá
elgondolom
hogyan teljesül

a harsonák és dobok
petárdák pianisszimója
az ablaküveg jégvirágai
közé vegyül és fülel

és hallani
a távolodó lovast
vagy a halkuló szívdobogást
amikor az óramutatók
pont beérik egymás
szerelmes lélegzetével
és nem vágnak többre másra

akkor lesz
az a nagy csöndesség
amire vágytunk
cirka kétezer éve

Már külön

(két hetes J-nek és S-nek)

Éjfélén túl de nem is sokára
mint a szökött szerelmesek
(behelyettesíthető akárki)
ha hirtelen megérik – vége
még nem mondják ki

csak várnak a másik szavára
lázasan remegve-félve

legyen ő a kegyetlen bátor
aki eltöri a csönd poharát
s a szétrobbant szilánkok
közt a fölsebzett szívek
vére még hajnalig lángol
aztán a reggel nyirkos ködébe
már külön merülnek tovább

Határ Győző

Guberálók

mogorván múlik az idő – jó neki
tengernyi tenger tartaléka van
partján az ínség ő-gyöngyét pergeti:
guberálók közt ott látom magam

ide metaforás varázsige kell
de nem gyöngy a gyöngy amit partra vet
rigmusokra nem hederít – rühell
bennünket az idő s már nem szeret

mind kerüljük a megkerülhetetlent
keresünk kiutat jó kifogást
kérjük: kópé mosollyal ha rettent
ne minket mosson be – hogy vinne mást

neki nem sietős nekünk meg késő
a metaforázásba kapaszkodás
s érvénytelenségében is e végső
életvégidő oly jó oly csodás

pedig csak visszaparancsoló szirtfal
félig bemosott csorba sziklafok:
nem állhatja a gyávját a szirszar
sírvaólót ki elébe-nyafog

folyik a metaforázás a nyegle
kajtatás mestermetafora iránt
meg se hall: rímlátomást enyelegve
ölő toronyhullámát hozza ránk

mogorván múlik az idő – jó neki
tengernyi tenger tartaléka van
partján az ínség ő-gyöngyét pergeti:
guberálók közt ott látom magam

Betyár

lóg az ember lába – leng
kapaszkodva bámul
de mert tudja s jól nevelt:
mit sem tud magáról

kötelet és kampóját
fára akasztását
törvény szabta: nem jóját
hogymindenek lássák

nagyérdemű ácsolat
lábtól a csapdája
bitót ha ki lát sokat
ingyen se drágállja

korcsmán járja a kötél
araszról araszra
hóhér vágja: sokat ér
szerencse-fakasztja

láb az ember lógva lép
ereget a szélben:
vizelettel széket
nincs benne szemérem

nyújtózhatnék: hiába
beledugják hétrét
gyömök csapják zsákjába
ássák meszes gödrét

dombérozás nagy bogrács
zajgás körülöttük
gazdag lánnyal megugrás:
(annak ugyan lóttek)

(meredt szemel ha mit lát:
belseje-setétség)
lopott püspöki mitrát
alispán pecsétjét

gulyát messze hajt hamis
járlatlevelével
nem is állt meg bűn komisz
nekieredtével

szép szál betyár puruttya
nyúlóban a hossza

szár fattya s kárvallottja
holtában átkozza

hűl az ember lába – vér
melege kilobban
most van lelke mindenér'
számadatolóban

Karafiáth Orsolya

Üresjárat

A busz megint fékez, fél percig áll.
Meglátnak – erre egyikünk se számít.
Időm véletlenné formáltad át:
ha így adódott, adjuk majd alább is.

Eltűnt várost építész fel velünk.
Hamis térképeit mutatja annak,
ki úgy botlott beléd, hogy elkerült.
Utad veszítve kell hogy itt maradjak.

Hiányodat csak így vállalhatom
a pillanat tört részét is kizárva.
Köztünk kevert utcák, csúcsforgalom:
egy másik Pest vezet most át Budára.

Miként a busz zötyög tovább a nap.
Nem sejteted mi várt, hol vártalak.

Útvesztő

Nem megy tovább, ki eddig eljutott,
mert minden éjet újabb éj keresztez.
Mi séta volt, lejárt, bejáratott -
unalmas lépteket hogyan vezessek?

Bizonytalan pontod ha én vagyok,
a lámpafény beszűkült centrumából
szétágazó utcák, képzelt külvárosok
sötétje megtéveszt és elvarázsol.

Eztán hiába is tájékozódsz
Kőbánya most egy perc alatt Csepel lesz.
Garázsmenet, utolsó járatok -
jelzőtáblák az ismerős terephez.

Elvesztem útjaid. Bennem ne bizz.
Végállomás után üres remíz.

Berniczky Éva

Talánszása

Az ablakra ujjnyi vastagon rakódott a por. Rég nem használták rendeltetése szerint. Nem néztek rajta sem be, sem ki, még csak egy rövidebb szellőztetésre se tárták ki a pókhálós szárnyakat. Miután elvesztette valódi szerepét, újságokkal rajzszögezték be. A sárga, nedvetlen napilapokon egybemosta az elavult híreket, botrányokat, eseményeket a kosz, már-már azt sem lehetett eldönteni, milyen nyelven tudósítottak egykor. Összefolytak a betűk, ahogyan a városban élő nyelve is bekerült a kegyetlen keverőbe, hogy mindennapi használatra szülessen egy újabb. Amiből összeáll ez a morzsolódó, repedezett beton, s a célnak – a maga módján ideig-óráig, esetleg az első fagyásig – megfelel. Az alkalmi függöny botránykrónikái részévé váltak a romos valóságnak, elveszítve valamikor bűvös erejüket, amivel könnyűszerrel magukhoz édesgették a ház tövében literes üvegekből szilvát áruló asszonyokat. Mert azok ugyan erre az egyre – a saját nyomorúságukra – egyáltalán nem voltak kíváncsiak. Szívesebben olvastak a neves popsztár milliákat érő autójáról, vagy egy újabb miniszter újabb panamáiról, és erősödött bennük a bizonyosság, ezek miatt kell nekik a szomszédos kertből lopott fosókaszilvát aprópénzre váltaniuk. Ebben a tudatban mégis könnyebb kiülni a szürke panel elé, hátha megfizeti a filléres sárga gyümölcsöt az arra járó. Észre sem veszik, és mögöttük szutykosan tapétázza be az alsó szintet a tengődés. Lakik egyáltalán itt valaki, ácsorognak kitartóan. Aztán mégis megnyílt fejük fölött az ablak, és kidugta fejét az öreg.

Micsoda, persze, hogy van egy unokája. Az inas, elhasznált ember elnézett fölöttük, látszott rajta, egyáltalán nem érdekli, amit mondanak neki. Még szeme sarkába se kerülhetnek be sem ők, sem az unokája, akit éppen azzal vádolnak, ellopta a lenti kölyök biciklijét. Megnézi a gyereket, ez olyan, az ilyeneknek vesznek, lehetőleg borsos áron. Na ne kiabáljon velem, jóember, mi közöm nekem ehhez? Van annak apja-anyja! Hol, hol, hát az Állomás utcában, Állomás utca 15, és már csukja is be az újságokkal borított szárnyakat.

Unalmasak ezek a biciklis sztorik. A jól bejáratott módszer, csak egy körre kérik el, aztán lesheted. Hogyhogy nem emlékszel a nevére, záporoznak a szemrehányó kérdések. Nem mindegy, siratja a gyerek a barátját, jó kapus, mindenki megmondhatja. De a neve ... talán, talán Szása, hüppögi egybe csalódottan az egész délutánt. És másnap Talánszása után nyomoz az egész család. Mennek az edzőhöz, a fiúkhöz a foci pályára. Hogyne, látásból ... az az, kapus szokott lenni ... épp tegnap passzolgatott neki ... de leginkább a folyónál csavarog, senki nem kacsáztatja olyan ügyesen a köveket a víz tetején, mint ő ... Össze nem illeszthető vágókockák, egy-egy villanás, véletlenül szerepel, nem is, inkább átsétál rajtuk hiú rendezőként a kis biciklitolvaj. Talánszása előbb üstököt, kopott csíkos tengerésztrikót, hozzá színehagyott rövidnadrágot, felfeslett vászoncipőt, valamivel biztosabb pontként egy állítólagos nagyapát kapott, s ezt megfejelve lassacskán személyiséget is. Kezdték látatlanul felépíteni, nagyjából elkészültek vele, mire rábukkantak az öregre.

Rendes ember, a vasgyárban dolgozott. És ezt a dolgozót olyan áhítattal ejtették ki, hogy ebből azonnal kiderült, kevesen kereshetik hagyományos munkahelyen a kenyerüket ezen a környéken. Az alkalmi munkák kiszolgáltatóit egy ideig még ízlelgették a hajdani biztonságot idéző vasgyárat, utcanév, házszám helyett újra és újra kapcsolatba hozták Talánszása nagyapjával. Csócsálgatták jóízűen. Mintha attól, hogy emlegetik, varázsütésre újraindulna a fűvel benőtt gyárudvaron a munka. Nagyon rendes özvegyember. Arra, arra menjenek ... Az egyetlen

háromemeletes szürke épület az utcában, megtalálják, zárták le az útbaigazítást a lelkes szomszédok.

Amikor az elsőt észrevették, még örültek, a másodiknak már nem annyira, és akkor feltűnt a többi. Számolták a szinteket és kiderült, itt minden második panel háromemeletes. Ezekben nem kötelező liftet működtetni. Az egyforma szürke kócerájok lift helyett rejtették az öreget, mint egy mesefigurát. A lépcsőházak sötétben tátongtak és átható egérszagot árasztottak. A kivilágítatlan alagútban csak az találta meg a saját ajtaját, aki beidegződésből tudta, hol lakik. Szerencsére a szilvásasszonyok és a vasgyár párosítása megtette a magáét.

Még hogy rendes, dohogott, most már közel a célhoz, másiknagyapapa, jól megnevelte az unokáját. És alig várta, hogy becsülettel leteremthesse az ablakban megjelenőt. Egyetlen lélegzettel hadarta el lesújtó véleményét. Na ennek jól kitisztítottam a fogát, hallgatott el és várta a kívánt reakciót. Hiába, a kitamadott úgy nézett el messze a fák ágai közé, mintha a nyugdíját hozó postás állna odalenn, számolja csak le azt a kevéske pénzt az utolsó fillérig, nem jut abból borralóra úgyse. Most sem látszott rajta nagyobb zavartság, mint olyankor, hónap elején.

Na ne kiabáljon velem, jóember, mi közöm nekem ehhez, hömpölygött az ablakból a helyiek jellegzetes Keskeny utcai hanglejtésével. Nem lehet azt már meghatározni, mikor és milyen arányban keverték a szlávos dallamot bele, mennyit igazítottak a hangfekvésen, hangmagasságon, hogy akcentusnak se lehessen érezni, mégis kicsit idegenül üljön meg a fülben. Van annak apja-anya! Hol, hol, hát az Állomás utcában, Állomás utca 15. Ezt a 15-öt már érezhetően bizonytalanul fűzte hozzá.

A család az állomástól indult felderítő útjára. A kiindulópont körül még nem volt semmi baj. Az állomások mindenütt egyformán tele vannak nyáron legyekkel, télen patkányokkal. A vonatok hozzák-viszik a bűzt, izzadságot, szotyolahéjat, a ragadós szegénységet. De mit találnak azon túl, a másik oldalon lakók soha nem néztek utána. Most is a muszáj vitte arra őket. Állomás utca 15. Az út mintha az állomás épületéig tartott volna, a továbbiakban nem nagyon aszfaltozták le, vagy ha mégis, annak nemigen maradt látható nyoma. Hömpölygött hullámzó gödreivel, mint egy kiszáradt folyó medre. Egyik oldalán a beomlott kerítés mögött sínek futottak, a másikon egyre riasztóbb külsejű házak roskadoztak. Hiábavalóan meresztgették a szemüket, házszámot nem láttak egyikén sem. Furcsa is lett volna és valószínűleg fölösleges. Ezt csak De Sica értené meg, vagy éppen felháborítaná ez az arcátlan plagizálás. Mindenesetre a dolgok itt elvesztették hagyományosan kialakított praktikumukat, hogy egy egész más életvitelnek nyújthassanak keretet. A mit sem sejtő családi delegáció meg gyanútlanul keresi a házszámokat. Hiába. A poros mederben elimbolyog mellettük egy-egy utcabeli. Először még bizakodva oda-odalépnak hozzájuk. Végre valakitől megkérdezhetik. Tizenötös? Bámulnak a megszólítottak, mintha életükben most hallanák először ezt a számot. És végignéznék fürkészve a hepehupákon, mintha most ebben a pillanatban akarnák meglátni azt a bizonyos tizenötöt. Ha mondják, hát itt lehet valahol. Hunyorognak, felső testüket előretolják, hunyorognak, hátha sikerül. Aztán lemondanak róla, mint a szemorvos táblázatának legalsó apró betűs soráról már a fentiekkel is kínlódo páciens. Faképnél hagyják a kérdezőket és szótlanul botorkálnak a következő gödör felé.

De hisz ez részeg, hitetlenkedik másiknagyapapa úgy a harmadiknál, délelőtt, dologidőben részeg! Pedig a dülöngélőnek estig nincs mit csinálnia, az árusok ládáit kicipelte az állomás környéki piacra, járandóságát, az üveg vodkát, már a fejében viszi haza, Estig ráér, ha segít a kofáknak hazahurcolkodni, akkor majd egy kis utánpótlással újra tompíthatja a tisztulás okozta szörnyű kint. Ezek a kátyúk, mint ügyes mankók, egyengetik az útját, ha az egyikben elindul esésbe, a másik gondosan megállítja. Sajátos koreográfiával bukdácsol tova, magával hurcolva a reményt, hogy az Állomás utcában bárkire is rá lehet lelni egy megadott cím alapján.

A keresők lassan lemondanak arról, hogy létezik páros és páratlan oldal. Minden egyes házat megpróbáltak megközelíteni, de ha a légy piszkos ajtóik mögül elő is keveredett véletlenül valaki, az csak ingatta a fejét, honnan a fészkes fenéből tudhatná, hol az az ördögös tizenötös. Legfeljebb azt állította kicsit szelídebben, az övék ugyan nem az. Egyre világosabbá vált előttük, hogy nem fogják megtalálni. Mert ilyen nincs is. És az Állomás utca 15 bevonult a kizárólag fogalmi szinten létező dolgok sorába. Jól elküldte őket az öreg, akár megmondhatta volna szép szaftosan, Keskeny utcai

tájszólásban, hova menjenek Talánszásá után, ha már annyira fájra a foguk. Akkor másiknagyapapa dühöngött volna egy sort, de legalább megspórolták volna maguknak ezt az utat. Igaz, úgy az életbe el nem keverednek a városnak erre a részére. Egészen felszabadultak, amikor eltűnt a távolban az Állomás utca, nem is akarták már azt a biciklit.

Talán épp ezért kerekezett vissza a világnak arról a végéről, amely akár tetszik, akár nem, létezik. Vasárnap csengettek és ott állt az ajtóban egy fogatlan, ősz asszony és egy gyerek. Mindkettőjükön rendbe szedve, tisztára mosva a szegénység. Erős mosószappan szaguk mellbevágóan neorealista volt az illatos tusfürdők korában. Nincs ember, akinek ne szorulna el a szíve erre a szagra. Megtelt a szemük, az orruk a biciklitolvajokkal, mégsem tudtak velük mit kezdeni. Átformálhatatlan, egyszeri anyagból fröccsöntötték őket, amit legfeljebb eldobni lehet. Talánszását és a nagyanyját, a másikat. A bábuskát. Ez oroszul szólalt meg, onnan sejtették, hogy ez a másik. A már meglátogatott nagyapa özvegy volt, megmondták a mindentudó szilvásasszonyok. Meg aztán az öreg az ablakban a lányáról beszélt, ez itt meg a fiáról.

Menjenek hétfőn a bicikliért, a rendőrségen visszaadják nekik. Részeg halászkörről hebegett-makogott érthetetlenül, akiktől a fia vissza akarta szerezni a biciklit, merthogy azok vették el Deniszkétől. De-nisz-ké-től ... Habzott egyre erősebben a szúrós mosószappan és fokozatosan beborította a kipreparált nyomorúságot. A nagymama fején hirtelenszöke paróka nőtt, vakító műfogsor a szájában, gyöngy a nyakában; már nem is a megszeppent Talánszásá (művésznevén: Denisz, a komisz) volt az, akit gyűrögetett szégyellősen, hanem egy divatos filmhős.

Miután alaposan összekeverte másiknagyapapa dühét a szivárgó száanalommal, a bábuska elégedetten búcsúzkodott. Ne haragudjanak, mondta többször is, nem olyan ez a gyerek, ahogyan ezek után gondolhatják, és randevút adott a biciklijét kereső családnak a rendőrség főépülete elé hétfő reggelre.

Hétfő reggel továbbra sem értettek semmit, egyszerűen hagyták, hogy az a másik világ rendezze az eseményeket, a nekik szánt olcsó statisztaszereppel is nehezen bírtak. A rendőrségen a bábuska meglepően jártasan nyitogatta az ajtókat, pedig nem függesztettek ki rájuk semmiféle eligazító táblát. Sőt a folyosó egyik elágazásában olyan sötét volt, hogy azt sem lehetett látni, hány helyiség nyílik oda. Az öregasszony mégis feltűnően pontosan tudta, hová kell benyitnia. Kívülről fújta az illetékes osztályok neveit, a büntető törvénykönyv paragrafusait. Úgy látszik, a fia gyakran verekedett össze azokkal az elvetemedett halászokkal és természetesen mindig ő maradt alul. A jól elagyabugyált helyett pedig mindahányszor a bábuskát állították elő. Időnként összeszidták, kapásból letegezték keletlenül buta képű, huszonéves legények, de ő csak ment megállíthatatlanul állítólag afelé a helyiség felé, ahol vár rájuk a bicikli. Nyomában Talánszásá és a meglopott család poroszkált. Két benyitás között sóhajtozott pihenésképpen, a fiát emlegette, aki kórházban fekszik összeverten. Úgy beszélt róla, mint egy hősről, aki bár munkanélküli, mégis visszaszerezte a biciklit. Arról pedig, hogy hozzájuk hogyan került a járgány, nagyokat hallgatott. Órák teltek el, amíg így bolyongtak odabenn. Nem csoda, hogy az egyik szobából kilépő rendőr szigorúan azzal zárta le további sétájukat, ebédidő, tisztelt állampolgárok, értik, ebédidő. És délután mikor, kérdezte hoppon maradt képviselőjük. Délután nincs ügyfélfogadás. Akkor holnap, fordult feléjük a bábuska olyan nyugalommal, hogy az az érzésük támadt, most már örökkön-örökké együtt járnak majd ide. És elkövetkezik az az idő, amikor már ők is ilyen beavatottan igazodnak el az egyforma ajtók között, rá se rántanak, ha odamordulva letegezi bármelyiküket a keletlen képű.

Nem így történt. Egy napon mégis bejutottak a nyomozóhoz, aki végtelenül elégedetten vigyorgott. Na, mit szólnak, feljelentést sem tettek, ők ennek ellenére megtalálták a biciklit. Nem szóltak semmit, valahogy semmi elragadtatásfélét nem éreztek, pedig a bábuskát és Talánszását addigra illedelmesen leválasztották róluk. Ők lettek a jó emberek, azok a rosszak. Ezt nem győzték elégszer elmondani. A nyomozó elővett egy számárfüles füzetet, hogy beleírja az esetet. És akkor váratlanul kiderült, hogy nincs semmiféle eset, mert arra a kérdésre, hogyan lopta el a kis megátalkodott a biciklit, a jó gyerek azt válaszolta, nem is lopta el, csak ő adta oda neki néhány körre. A bábuska hálásan pislogott, igen, igen, de akkor jöttek azok a részeg halászok ...

Szégyenkezve cipelték le a megkerült kétkerekűt a földszintre. Nagy örültek neki, hogy a nyomozó vallomásuk ellenére bent fogta még egy darabig a gyanúsítottakat. Attól tartottak, ha

együtt mennek el, nem képesek majd elkerülni a happy endet. Mert Talánszásának soha többé nem lesz ilyen biciklije, ahogyan nem mondanak neki esténként esti mesét sem, és nem tanítják meg sakkozni, barkochbázni. Van annak apja-anyja. Hol, hol, hát az Állomás utcában. Állomás utca 15.

A mosószappan habjának buborékjai pattognak, sercegve vesznek el a semmiben, az alumínium lavórban a hátramaradt lötyty szürkésre hül, Deniszke szülei nem jönnek haza, Deniszke köveket kacsáztat a víz tetején. Egyedül.

Valastyán Tamás

Narancspikkelyek

(1)
Valami, ami elkezd történni.
Egy perc érdes-éles széle.
Egy gesztusból kirekedt naphossz.

És távoli barangolások emléke.
Amint elkezdődik egy közeledés.
Zuhanás-metszet rajzolódik ki
az időből. Most ama kijózanító

éles kép. Amin épp mosolyog.
Vagy elfordul tőle.
Mégiscsak személytelen igyekezet ez.
Narancsban egy halpikkely.

Ahogy egy kiapadt mozdulatban vár.
Őrizkedik – és megőriz egy bizonytalan
pillantást. Olykor aforisztikus banalitásoknak
dőlt be. Máskor érthetetlen mozdulat -

foszlányokon, egy érthetetlenül/elvékonyuló
szemöldök-íven rágódik napokat.
És nem adja át végül a narancsot.

(2)
A pikkely gondolja
Könnytelen ágyasok húzódnak egymáshoz
közel. Majd észreveszik a sömört
és a látványtól jóllakottan húzódnak vissza.
Olykor csömört észlelnek magukban,
érzékelik a túlcsoordulás kijózanító és
eltompító gyötrelmeit. Figyelik
egymáson a vastagodásokat, elnövéseket,
kitüremkedéseket. Türelmes tekintettel
tapogatózóok.

A narancs gondolja
A kékből kiváló faágon a társak nyugodtan

figyelik, amint hömpölyög és sűrűsödik,
ritkul és alábbhagy a nagy mese. A szelek
és a zöld lombok egymásba oldják a távot.
Ez a susogás. A hangok a végtelent
mondják már reggel óta. Egy madár a zöld
lombban a kékből kiváló ágon a szelet kortyolja.
S öleli őket, foglalja mindegyre magában
a nagy mese gömbje.

(3)

Egy jeges repülés látszik az erdő fölött.
A fák közt vaslemezek, az avarban rozsdá.
Pedig semmi gyári táj. És semmi természet.
Minden csak úgy van.
Az erdő még narancsokat is rejteget.
Meg halpikkelyeket az ösvényeken.
Peregnek az apró vaslemezzemcsék,
barna időmaradékok egy megöregedett
jégdarabban. De néha a gerezdekbe
is beleragad egy-egy.
Egy innenső istennő sétálni indul
a közelben a pikkelyeken.

(4)

Az arcát leginkább bársonyba
bújtatva szeretné látni.
De mit kezd egy fémszállal
körültekert puha bársonycsomóval?

A pikkelyeket a narancs-
gerezdek közé rejtené.
Áramló talányt magukba
záró gömbök.

(5)

Ez itt most egy földfeletti kín,
Kivételesen percnyi pontos érkezés.
Máskor késve jön és félve és
bizonytalan: hogy talán nem ér el.

Ilyenkor ez így persze majdnem jobb.
Legalább pontosan tudom, hogy mi az.
Máskor meg, ha nincs egészen itt,
nem tudom. Csak annyit, hogy kín.

Meg hogy fáj. Kínféle és fájdalmat
hoz. De mindennek voltaképpen
örülök, mert hogy azt gondolom,
valamit legalább beazonosítottam.

A Napba is halpikkelyek vágnak.
Odaúszik a sok parány minthalap.

Kékesszürke fénypászmák villódnak.
A pikkelyek teszik a dolgukat.

Milyen fényeket engednek át
magukon, és milyeneket rejtenek
el, őriznek meg?
Talán az öröm, talán a rettenet.

(6)
Túlélni már nincs,
leélni még van egy-két mód.
Az esély minderre,
mint hegyekben szétszórt
halpikkelyek.
Fémes színük van – megannyi
száradt vízbőremlék.
Fölöttük minden sistereg.
Leélni még van egy-két ...

(7)
A narancsgömb csodája,
hogy gerezdek ragadnak benne össze,
s így csomó rombuszfragmentumból
jön ki a narancs gömbje.

Apró szürkés-kék síksorok,
furesa fosztott fényű rakódások,
rézsút emelkedő s visszaeső
pikkelymező van itt, látod?

Na és ezek a gerezdek
csupa-csupa rostok még belül,
ráadásul az egész narancs kint
milliónyi krátertől hevül.

Valahogy lélegző léttelenség,
a létezésből visszadermedt
mintha-burok, kicsi vak törött
tükörlapok. Ez nincs. Ez lett.

Tetézi mindezt, hogy ha meg-
nyomod, sárgás permet lebben szét.
Talán a narancs lelke szálldos ki
milliárdnyi cseppenként.

Léleknarancs és pikkelytest?
Holt szikelap és lüktető gömb?
Lehet. Ugyan. Akárhogy is,
a másiktól egyik sem különb.

(8)
Milyen lehet a kövé vált narancs?

Színe is eltűnik vajon
a kő meghatározatlanába,
miként a húsgerezd, s már nem sárga?

Vagy őrzi az üde színt
lelketűnten is tovább?
S pórusai rejtik a kráterek
bizonytalan nyugalmát? Lehet.

Lávapermet, jóízű nehezék.
A kőbe egy hal dermed bele
- bár létét még tovább ficánkolná -,
szelídül ficánkolása nyommá.

Kóda a ciklushoz

Egy könyv készül. Nyomatok.
A mindenség apró nyomai -
talán verejték-, talán könny-
cseppek folytatják szét a betűk
parány lábait, Hasait, fejeit.

Minden kék. Olvashatatlan
szürkés-kék hullámlás.
Megpróbálok olvasni a sodródásban.

Leginkább mégiscsak pikkelykék minden.
Idegen és kellemetlen érinteni,
Mikor bevonnám könyvem örvény-
köreibe vagy amorf áramaiba.

Ha elhinném, hogy lehetne még
tiszta könyvemben a kék,
egyetlen nyomot keresnék csak mindig,
narancsfényű tengerárban a halét.

Nagy csobbanással érne óceánt
az óriásnarancs, s mélyülne egyre
töltekezve késsel a végtelenbe.

Láthatok, beszélhetek, figyelhetek is.
Elmerül tekintetem,
elhal hangom,
a mélységbe vész eszméletem.

A metaforákat inkább hagyom
mélyülni a kék vizekben
a hajóroncsok, lágyan táncoló
növények, ficánkoló halak felé.

És hagyom emelkedni a narancs-

fényben a gépek, a felhőnyi
végtelenek közelébe.
Hagyom uralhatatlannak lenni őket.

Hazai Attila

Gondolatok

Ja, ja, úgy bizony. Mert hát mit is mondhatnék Önöknek. Egy ókori bölcselő szerint nagyon rossz ötlet volt az írást feltalálni. Megalázza a gondolkodást, visszafejleszti az emlékezőtehetséget, veszélyezteti az emberek tekintélyét.

Hát ez van. Nem mintha ő nem írt volna. Többet írt, mint egy foka, rengeteget, melyet azóta szinte senki el se olvasott. Teljesen érdektelen dolgokat fejteget olyan hosszan, hogy az ember feje is belefájdul.

Én azonban hiszek abban, hogy az itt következő gondolatot meg kell őriznie az utókornak. Számos ember kezébe kell hogy elkerüljön, hogy elmélázhassanak azon, amin én is rendszeresen elmélázgatok, és hogy okuljanak a velem megtörténetekből.

Jegyezzenek meg minden főbb mozdulatot, értékeljenek meg minden megszólalást, és építsék be az így szerzett tapasztalatot a magánéletükbe. Ezzel a technikával, ha ezt ügyesen alkalmazzák – meg vagyok győződve -, még az én életemnél is eseménydúsabb, gazdagabb, élvezetesebb esztendőket élhetnek meg. Talán fontosabb alkalmakkor nem apad le önökben a józan ítélőerő, valamint cselekvési képességük is kialakul, továbbfejlődik.

Már korábban is elmondhattam volna, de sajnos csak most került rá sor. Hannibál nagy hadvezér volt.

Jól hátba támadta a rómaiakat, majdnem kicsinálta őket, de ez a baklövés, mármint hogy csak félig-meddig verte szét őket, azzal végződött, hogy őt a hazájával együtt egyszerűen széttaposták és kidobták, mint a szemetet.

És azóta se, oly sok évszázad elteltével, a harmadik évezred beköszöntének közeli pillanatában, nem akad olyan ember, aki jól hátba támadhatná a rómaiakat. Sok nemzet szegődött melléjük közben, együtt védik a kontinenst, bizonyára komoly pénzt fektetnének a csatába. Oly kockázatos lenne a támadás, hogy semmi értelme belekezdeni, hacsak nem akad valaki, egy okos ember, aki valami fantasztikus tettel meg nem változtatja a leosztást. Ha egy ilyen ember megteszi, amit tőle várnak, olyan folyamatot indíthat el, mely megváltoztatja a világot. Az egész élet egy folyamat. Sok ága egymás mellett és felett halad, vigyázni kell, nehogy eltapossa az embert, mert akkor ott ülhet szédelő fejjel, elkezdhet turkálni a nyirkos homokban, s kicsi az esély, hogy talál is valamit. Elméletem szerint legfeljebb apró kavicsokat.

Nem tudom, hogy a morvák előtt az avarok voltak-e itt, mindenesetre a honfoglalás után a törökök elfoglalták országunkat. De hagyjuk a történelmet, nem erősségem. Amiről én mesélni tudnék, az a létezés sötétsége, nedves és párologó mélabúja, a fekvés kicsinyes és egészségtelen kárpótlása az elveszett örömeikért. A hallgatás és a lélegzés plöttyedtsége, mely forró magmaként táplálja a szellemet, az oly megdöbbenően kevés és gyenge kitörésekre képes emberi testet.

A hártya zsírszövet, a túlzott mennyiségű, vagyis a szervezet működéséhez szükségtelen táplálék-behozatalnak precíz mutatója. Ez egy nagyon komplex kérdés, sokban befolyásolja az emberek életét, alkatilag és természetileg is különbözővé teszi őket.

Beszélhetünk a kövérekről, ducikról, csinosokról és a soványokról, talán rendkívül soványokról is – ez a hirtelen készített ötös felosztás azonban sok korrigálásra szorul, mi több, egészen más oldalait is meg kéne világítanom a problémának, ezért inkább evezünk más vizekre.

Azt ajánlom, rakjon föl egy kávé! Szívjon el egy cigarettát! Menjen le az utcára. Sétáljon egy kicsit. Vegyen narancsot, otthon fürödjön egy jó nagyot! Tornáztassa meg az izmait. Ha szeret

dohányozni, szívjon el öt-hat cigarettát. Meglátja, nemsokára beesteledik, mégis épp elég idő marad, hogy kitalálja az esti programot, megkeresse a barátait.

Én évek óta így élek, tisztelem és óvom a szabadság eszményét. Ez az utóbbi kilenc évre azért nem igazán pontos hasonlat, mert hát bőven jutott időm a pihenésre, mivel a barátnője mellett is pihenhet az ember.

Ráadásul sokszor megtörténik, hogy a barátnő nincs otthon, ilyenkor még intenzívebben pihenhet az ember, és ha éjszaka külön ágyban alszanak, akkor még az is a pihenés rendelkezésére állhat.

Milyen nehéz dolog a szabadság, ha teljességgel rendelkezünk a saját időnk felett! Sokan nem is sejtik, mily nehéz feladat ez, hogy a szabadságban fürdő ember mennyire közel kerülhet a vágyakhoz. Pedig lassanként sokunknak szembe kell néznie ezzel, a korlátlan tünő személyes szabadság helyes kihasználása jövőnk nagy feladata.

Az oroszán órákon át fekszik az árnyékos homokban, nem prüszköl, alig mozdul, még a mancsával sem csapkod. A bagoly nyolc órát ül egy helyben. A kutya nyitott szemmel fél órát hever a salakon. A gyík egész délelőtt sütkérezik.

Nagyon közelről láthatunk meg bennük valami olyan szabadságot, amit mi, emberek már elfelejtettünk, de nem veszítettünk el örökre. A szabadsággal való élni tudás benne van még a génjeinkben, csak az elmúlt néhány ezer év nem biztosította e tudásunk gyakorlásához való feltételeket.

A fejlett civilizációkban azonban az alattvalók parányi része mindig is rendelkezett e privilégiummal. Számuk egyre növekedett, a legújabb korban rohamosan nőtt, már nem ritka, hogy egy ország lakosságának öt százaléka teljesen szabadon gazdálkodhat az idejével.

Jóslatom szerint nemsokára tömegessé válik a tétlenség. Ha sikerrel zajlik ez a folyamat, melyhez az emberiségnek rendkívül nagy érdeke fűződik, akkor a szabad emberek száma az ezredfordulóra elérheti a húsz százalékot.

Ildikó, a fuvolatanárnő huszonkilenc éves, barátja némettanár. Van egy húga is. Ildikó otthagyja a barátját, egy évig egyedül él, majd megismerkedik egy másik férfival, összeköltöznek és jól élnek, de erre a sztorira nem térek ki.

A barátnak élesen, kellemesen kopogott a cipőtalpa, jó minőségű, bőrtalpú cipő gumi bevonattal, ahogy végiggyalogolt az Andrassy úton. A Deák térről indult, túljutott az Operán és bement a Perity mestercukrászatba. Vett két krémest, egy szelet túró- és egy csokitortát. Az eladó lány fehér selyempapírba csomagolta a süteményeket.

A barát felment a barátnőjéhez, a Teréz körútra. Megették a süteményt, kávé ittak, szerelmeskedtek, úgy döntöttek, hogy kibékülnek. A nap fantasztikus egyetértésben és rég nem érzett örömben végződött. Gratuláljunk a párnak, hogy ilyen jó megoldást találtak, és induljunk tovább!

Menjünk be a gondolat épületébe. Előre és egyenesen halad, ez világosan megállapítható. Ez látszik. Mestersége: világírányító. Sokat ül egy helyben, néha megtömi a pipáját. Cudar világ ez. Mintha nem is Budapest belvárosában, hanem egy homokdomb tövében üldögélne. Azt akarja, hogy minden álljon helyre, fogadják el őt olyannak, amilyen, hagyják, hadd bölcselkedjen, ő már megtette a magáét. Ezután is rendszeresen fog fürdeni, szeresse őt egyvalaki, s ő is legyen képes folyamatosan és nagy erővel szeretni. Lássá be a másik, hogy szükségletes az együttlét.

Előre megy a nyelv, utána nemsokára jön a forró kávé. Milyen finom ez a kesernyész folyadék. Rendet, életkedvet ad a nyelvnek. De nem. Túl forró a víz, és a kávé mellett sajnos érezni a víz ízét is.

Dobják el azt, ami nem kell, tegyék félre a beszennyeződött dolgokat. Az életben tiszta érzésekre, átlátható, érthető dolgokra van rendkívül nagy szükség. Én úgy akarok élni, hogy mindent tudjak előre, hogy a legfontosabb dolgaimban ne érjen soha meglepetés. Be vagyok ide zárva, de ez nem számít. Azért itt is egész jól eltölthetem a szilvesztert. Ráadásul még ki is tudok menni innen, amikor akarok, van kulcsom, mi több, még csak december harmincadikát írunk, úgyhogy, ha jól számolom, még egy napom is van, hogy jól kifundáljam a dolgok mibenlétét. Ha esetleg késlekednék sebaj, ott van az egész következő év erre.

Nem is tudom, tudják-e hogy milyen város ez a Frankfurt, ahol élek. Milliók ismerik, sokan

otthonuknak vallják ezt a helyet, és bár itt születtem, mégis idegennek érzem magam ebben a hodályban. Azt nem mondom, hogy kiszolgáltatott lennék, végül is itt nőttem föl, beszélem a nyelvet, nagyjából ismerem a helyeket is, és bizonyos szabályokat, melyek segítségével elboldogulhatok.

Sietek hozzátenni, bár még csak huszonnyolc éves vagyok, mégse tartozom azok közé az itteni fickók közé, akiket egyértelműen még a szülei tartanak el, bár meg kell mondjam, abban sincs semmi különös, különösen nem itt, Európa ezen északinak is nevezhető részében. Van néhány barátom, akik nem maguk tartják el magukat, és néha az a benyomásom, ezek a fejek még életrevalóbbak, többet tudnak meg önmagukról és az életről, mint azok, akik már szaporodtak, tábort vertek, hordákat alakítottak ki maguk körül, és komoly anyagi eszközökkel rendelkeznek.

Önök Frankfurtba kíváncsiak, vagy inkább írjam le azt a helyet, ahol dolgozom, azt a viszonylag szűk területet Frankfurton belül, a tévé épületétől nem messze, ahol élek és dolgozom?

Lehet, hogy Önök egyikre se kíváncsiak, és én valamennyire el tudom fogadni, meg tudom érteni ezt a fajta érdektelenséget. Az a helyzet, hogy a városok eléggé hasonlítanak egymásra, érdektelenek és parányiak az eltérések. Ha például nem abból indulunk ki, hogy az ételek, a sütemények, a zenék, a festmények, a reklámok és a házak homlokzatai mennyire hasonlítanak egymásra, hanem alapul vesszük az erdőt, vagy a mezőt, mint olyant, mely a világ szinte minden részén megtalálható, vagy a vizet – vegyük mondjuk egy patakot, vagy egy széles folyót, egy vízesést, vagy akár egy nagyobb édesvízű tavat, esetleg tengert -, nos, ezekről a városok nagyjából egyformán, gyökeresen és eredendően eltérőek.

Frankfurt egyébként a közepesen unalmas európai városok igen nagy csoportjába tartozik. Legalább harminc ilyen várost tudnék most kapásból felsorolni, de nem teszem, inkább leírom a kivételeket: Cegléd, Párizs, Tapolca. Ezekben a helyekben legalább annyi a közös, hogy errefelé nem beszélnek németül, és nem is nagyon érdekli a lakosokat, hogy mi van velünk, germánokkal, hogy basszuk folyamatosan szét önmagunkat, mik a problémáink, minek örülünk, mitől hányjuk el magunkat.

Délen, mondjuk Szeged és Madrid környékén, a velem nagyjából azonos foglalkozású és életszínvonalú férfi rétegnél, harminc év alatt, többnyire az a fontos, hogy meglegyen a napi hasis adag, vagy a kokó amit felszippanthat, meglegyen az aktuális barátnő, akinek feszes, gömbölyűen kreol fenekével nem nagyon versenyezhet a germán génkészlet, az oslói és koppenhágai lányok hada, kivéve természetesen a hamburgiakat.

Ott lent ez a lényeg: a gandzsa és a napi kétszeri ejakuláció. A kellemes, hűvös selyeming és a nagyteljesítményű automobil. Nagyjából azt se tudják, milyen itt fent lenni, milyen felülről szemlélni őket, milyen az a földrajzi berendezkedés, amely úgymond felülről szemléli őket. Képtelenség elvonatkoztatni attól a tényről, hogy a világ térképét úgy rajzolták, miszerint a skandinávok kerülnek legfelülre és a déliek egyértelműen alatta vannak Németországnak.

Beton, aszfalt, járda, busz, sáv, zebra, üveg, ablak, lámpafény, jut eszembe Frankfurtból, és ezek a szavak nagyon sok európai várost jellemeznek. Muszáj szórakoztatnom magam ebben az unalmas helységben, valahogy fel kell oldanom a napok óta tartó feszültséget. Az, hogy én Frankfurtból beszélek önöknek, már amennyiben megpróbálok bármit is megfogalmazni önöknek, ahelyett hogy csendben szenvednék itt, nyilván egy kitörési kísérlet, egy próbálkozás arra, hogy kívülről is látható helyzetbe kerüljek, hogy másoknak is legyen valami képe arról, ami mostanában velem történik. Megnyugtató, leköt ezen foglalatosság ezekben a súlyos napokban, mi több, így lehetőségem van gondolni valakire, valakikre, akihez beszélhetek.

Az, hogy én megpróbálok megfogalmazni Önöknek, hogy milyen hely az, ahol élek, hogy az is el tudja képzelni ezt a várost, aki még sose járt itt, komoly felkészülést kell hogy sugalljon ..., mutatnia kell, hogy én komolyan veszem önöket és ezt az egész új feladatot, mi több, körültekintően viselkedek, megpróbálok a szűkös lehetőségeket kihasználva kényelmesen, kellemesen elvezetni önöket mondandóm világába. Frankfurtot, talán leginkább télen, eme karakteres és erős jelenléti évszakban lenne leginkább ildomos bemutatnom. Talán a télen ölti fel legjellegzetesebb arcát, ilyenkor nagyban különbözik az Egyenlítőhöz közelebbi világok városaitól.

A tél, a német tél, a frankfurti tél, melyben igen jelentősen visszaszorul a növényzet, mint olyan,

mely az emberi szem és lélek szempontjából igen fontos, nyugtató, üdítő és okosító hatással is rendelkezik. Frankfurtban szinte teljesen eltűnik a zöld szín, ez elég nyomasztó, elgondolkodtató hatású. Ilyenkor még többnyire a lakosság is elkezd jobban egymást szeretni, jobban odafigyelnek egymásra a szomszédok, még az áruházakban is nagyobb szeretettel viselkednek egymással, s a zöld szín elvesztését zöld csomagolópapírral, neonokkal, zöld termékekkel, zöldségekkel, trópusi gyümölcsökkel, tengerparti vakációkkal próbálják kompenzálni az itt élők.

Frankfurt nagy és veszélyes, mondhatni szélsőségesen komoly hibája, tisztátalanságának, pozitív értékei hiányának legfőbb oka ilyenkor télen lesz a legfeltűnőbb, amikor nem látszik sehol a gyepek, nem látjuk a házakat körbeölelő lombos fákat, a terek csupaszon virítanak, minden utcasarkon édeskés olajszag terjeng, az éttermek és büfék oly mértékben lepik el a várost, hogy olykor olyan érzésem van, ez az egész illatfelhő valahogy össze fog érni, vagy már most teljesen egymásba van gabalyodva, és egyszer csak ellepi majd az egész várost, felékeredik a kontinensnek, és már az erdőben is ketchup és sült krumpli illatot hordoz a szél, ez az illat leselkedik ránk a kopasz bokrok mögül.

Ilyenkor, ebben a csupasz és sötét Frankfurtban, a házak, üzemek, vágóhidak, bankok, áruházak és irodaházak falaiból valahogy kimagaslik az érzés, egy lesújtóan optimista érzés, egy embert megváltoztató, kifejlesztő és az értelem irányába röpítő érzéscsoport, érzés-szegmens, érzés-kisebbség.

Feljebb viszlek, feljebb viszlek, mindenhová elviszlek. E versikét most csak azért farigcsáltam ide, hogy egy kissé feloldjam figyelmüket. Amondó vagyok, nem kell állandóan ilyen komoly és kemény dolgokkal foglalkozni, kell egy perc az örömhöz.

Frankfurt nem a szerelem városa és nem is a hőstetteké, ám semmi esetre sem mondható a kiégett világ romjának sem, annál jóval kedvesebb és kívánatosabb, csak ez az édeskés olajszag ne terjengene ott állandóan a város levegőjében. Frankfurt nem a barátság, vagy a békekötés városa, bár ehhez valamennyire közelebb áll. Frankfurt legjobb esetben a megegyezés, a kommunikáció és a megállapodások városa. Frankfurtban az emberek tudnak, képesek valamiben megállapodni, és ezt a képességüket legtöbbször nap mint nap gyakorolják is.

Meg kell teremtenünk a fájdalommentes együttélés alapvető szabályait. El kell fogadnunk, hogy lehetünk együtt annak ellenére is, hogy a régi ismeretség esetleg elvonná kedvünket az új felismeréséről, legalábbis az új meglátásáról és észrevételéről egy régi kapcsolaton belül.

Meg kell bontani a tortát és ízletes pillanat lehet, amikor a számba kerül a sütemény, gondolta Panni az asztal körül sétálgatva, ám ekkor elkerült egy olyan történet területére, melynek nem látta tisztán a körvonalait. A terv, vagyis a leírás és az elkészítés részletei és részletessége nem teljesen felelt meg annak az elvárásnak, amely kialakult a lehetőségek előtti pillanatban.

Az, hogy meg kell örökíteni egy olyan jellegű közérzet-darabkát, fontos létmomentum kivetített és rétegződött kesernyés és akarattal teli részletét, tulajdonképpen nem volt lehetetlen vagy ismeretlen a számára, ez az ismert és kibővült makrancosság.

Kár, hogy ennyire ezért nem tervezhető meg a gondolat, illetve az akarat.

A tökéletlenség éppen úgy a nyelvből következik, mint az érzéketlen, illetve igen érzékeny gondolkodás. Tehát egy olyan feladat köré vagyunk kénytelenek erőinket csoportosítani, amely kiemel a semleges zónából és kedvesen, édesen nyújt valami szórakoztatót, esetleg megjegyezhető. Ezen persze olykor sokat kell töprengeni, és nem folyik ki azonnal az emberből. Lehet úgy tekinteni az ilyesféle történetekre, hogy várni kell rájuk, meg kell várni, míg felmerülnek és történeté rendeződnek az emberben.

Egy speciálisnak talán nem nevezhető egyedi horgász, aki kiveti hálóját, beetetést végez a tóparton és helyet foglal, arra várván, hogy egyszeriben megragadható és összefoglalható legyen egy piciny történet.

Bármely feladat megoldása sokszor lényegesen több ötletet és nagyobb belemélyülést, fontosabb gondolatokat igényel, mint terveztük. Ne hidd, hogy másokkal ez nem így van, ne gondold, hogy gyökeresen másképp is sikerülhet. Miért van az, hogy valaki minden délután a szájába veszi az oboáját vagy a trombitáját és gyakorol, játszik rajta?

Talán élvezi, és azért teszi, vagy megszokásból, vagy esetleg tényleg azt gondolja, hogy egyre

jobban fog játszani az oboáján? Vajon miért ugatnak a kutyák? Ne engedjük száz százalékosan eluralkodni bensőnkben az ürességet.

Ez volt nagyjából Józsi bácsinak, mélyen tisztelt tanáromnak üzenete a bokrokon és patakokon túli világból. Ez jutott eszembe a nagynéném gyufás skatulyájáról is, amikor a Mátrában gyalogoltam, sétálgattam egy hosszú délután folyamán.

Mindenképpen csakánnyal tudunk csak előrehaladni, valószínűleg még ennél is nagyobb hidegek várhatók, mondta egy eszkimó vezető három másik társának.

Az a véleményem, hogy lehetőleg kedden utazzunk el Norvégiába, mondta az egyik asszony az eszkimó vezetőnek, mire a szemüveges asszony is megszólalt az utcasarkon és azt mondta, hogy neki el kell mennie délután egy családi összejövetelre. A legkisebb eszkimó férfi azt javasolta, hogy inkább Kubába utazzanak, mire egy másik néni a Földközi-tenger közelében belelépett egy pocsolyába és vizes lett a harisnyája.

Két kismadár pedig felszállt egy híres lépcsősor tetejére és onnan nézték értetlenül az embereket és turistákat. Mire van ez az egész ábrándozásod kihegyezve? - kérdezte Jenő a barátját a hetes buszon, mialatt a spanyol lépcsőről felszállt egy kisrigó, és azt kiáltotta a ligetben talált róka, hogy ő bizony megveszett, és elmegy Rómába, ha török ha szakad, mert ott nem bánnak ilyen cudarul a róka komákkal.

Az már bizonyos, hogy ma kávé filtert kell cserélnem a kávéfőzőben, gondolta Erzsébet a zsúfolt nagyváros egyik hatodik emeleti lakásában. Ekkor egy busz bekanyarodott, és éles csikorgással megállt egyik megállójában, közel a Fincsi negyedhez. Emberek szálltak fel négyen-öten, mások pedig az élelmiszerbolt irányába indultak, ráadásul betértek, és vettek ezt-azt, megint mások pedig megint mást csináltak, ez persze csak ahhoz vezetett, hogy legközelebb nem tudták áttenni a természetes szükségleteket a természetellenes csoportba.

Mert természetesen mindent csoportokba kívántak helyezni. Nemsokára pedig Kázmér úr azzal állt elő, hogy a Zeneakadémián szervez egy Schubert-koncertet. Sokan látogattak el, férfiak és nők, változatos korúak és változatos ruházatúak. A kötött pulóverek és a kaktuszok csoportosultak és várták, vajon merre indulnak el a buszról leszálló lakók. Várták, hogy London melyik élelmiszerüzletébe, valamint hogy Norvégiába vagy Budapestre utazzanak inkább az északi felebarátok.

Minden rendben zajlott volna, még a lépcsőről felszállt madarak is úgy gondolták, nem probléma, ha bekerülnek egy ilyen képbe. Fontosabb az, hogy milyen szappan van rajtam, hogy milyen illatom van, mondta Katalin, mint hogy másnak milyen illata van, vagy hogy más milyen parfümöt használ. Ebben igaz van a kisasszonynak, mondta a trafikos és kinyitott egy doboz papír zsebkendőt.

A békák ezzel szemben ritkán beszélnek általánosságokban, cselekedeteik is viszonylag konkrétak, mivel nem is nagyon tudnak beszélni, írásban pedig elég ritkán nyilvánulnak meg. Ha tehát egy béka beszélne Önökhöz, akkor egy ritka élményben lenne részük!

Egyrészt, másrészt pedig sokan, különösen a fiatalabb korosztály tagjai talán élveznék és értékelnék is ezt a megnyilvánulást. De nem csak erre van szükség ahhoz, hogy elérjék céljukat, régi vágyukat, hanem más lényeges kérdések felmerülése, felszínre kerülése is méltán elvárható.

Nyalja meg a kredence a szeleburdi, milka csokoládét faló, reszelő-agyú sündisznó! Patkoljon el a piros furdóruhát viselő, kardvirág szárnyú, bús emlékezetű, tejfölös diktátor!

Mondja meg értelmesen, most valóban számon kérem Önt, vallja be tüzetesen, terjedelmesen, hogy miért tett látogatást a tóparton?

Miért jött ide a tó partjára?

Ha idegennek képzelném Önt és mókásabb kedvemben lennék, akkor azt is mondhatnám, hogy miért jött ide a mi tavunk partjára? Sütkérezni akar, vagy ismerkedni a természet neszeivel és milyenségével?

Parancsol egy boltot is ide a tópartra, ahol netán lángost vagy süteményt is árusítanak? Na, azért ne tegye nevetségessé magát. Árulja el, mi volt a látogatásának a célja. Mert az ember nem vánszorog csak úgy összevissza, szanaszét. Meg kell értenie tisztelt látogatóm, hogy el kell tudni számolnia a tevékenységi körével. Parancsol egy körtét? Esetleg ivóvizet hozzak az Ön számára?

Nem mindegy magának, hogy hogyan beszélek Önnel? És az fontos, hogy mit mondok? Nézze,

Ön itt már legalább negyedórája vesztegel, nem illene továbbmenni?

Nem tehetek arról, hogy a vajas kenyeret lekvárral akarja enni, éppen úgy arról sem, ha valamit kérne ..., például széken szeretne ülni, nos, ekkor nagy gondban lennék, mert itt a tóparton nem tudok felkínálni Önnek széket.

Ha a tópartra jött, hát legyen, akkor tudomásul veszem hogy Ön itt van, a tóparton. A kívánságait pedig megtarthatja magának.

Nyugodtan mormolja csak magában, mert nem tudom teljesíteni. Higgye el, ez nem olyan történelmi pillanat, amikor kívánságokat teljesítenek. Én nem halacska vagyok, hanem kételtű. Könnyen magára háríthatom a döntést, hiszen Ön akart engem meglátogatni, ez teljes egészében az Ön számlájára írható. Még most sem igazán értem, vajon mi a fenét, netán kürtös kalácsot akar maga egy magamfajta békától. Leveli békától?

Nincs abban semmi kivetnivaló, mármint hogy leveli békának neveznek, hiszen annak is tartom magam. Nehéz erőfeszítésekre van szükségem, ha belegondolok, és valóban megfejem az összefüggéseket a csillagok jelenlegi állása, az Ön látogatása, valamint a mai nap belső, transzcendens értelme között.

De ha Ön idejött és a délutánjáénak egy parányi részét egy közönséges levelibékára bízta, akkor bizony bele kell törödni, hogy itt a tóparton úgy töltjük ki a napját, ahogy éppen én gondolom, vagy ahogy nekem jólesik, illetve úgy, ahogy én sem gondolom. Hanem a véletlenre bízom esetleg.

Tehetek én mást, mint Ön, aki engem a partról figyel? Felfújhatom magam, leereszthetek, satöbbi, ahogy nekem tetszik, vagy pedig alkalmazkodnom kell a maga igényeihez?

De hát mit akar maga? Remélem, nem kívánságokkal fordul hozzám, mert azt csak nehezen tudom teljesíteni. Mindenképpen komolyabb vizekre szeretne evezni vagy szívesen guggol itt még, és hagyja, hogy én is e sekélyes vizekben, a partokhoz oly közel produkáljam magam?

A nőket, valamint a siklókat és a hínárokat is felettébb kedvelem. Így hát nincsen túlzottan sok értelme, hogy kihozzon engem a sodromból, bár azt is ki kell jelentenem, hogy egy guggoló, szótlan ember ezt nem könnyen tudja egy levelibékával megtenni. Mi haszna a békaságnak, és az elfeledett emlékeknek?

Legyen szíves, nézzen a szemembe és tagadja le, hogy én valaki lennék. Tagadja bele a két düledt szemembe, hogy én levelibéka lennék. Tagadja bele a felfuvalkodott tudómba a szívességet kérő elrongyolódott kopoltyúm bizalmas jelentésével. Nem tudni, hogy merre kívánja eltölteni a vacsoráját, lehet, hogy ez még fel sem merült Önben. Igen, tudom, vannak ilyen Önhöz hasonló lények elég szép számban, akik csak leülnek a parton és a víz csekély csobogását, finom hangjait hallgatják órákon keresztül és nem foglalkoznak sem különleges kívánságokkal, sem a megszemélyesülés vagy a kettéválás, meghasonulás titkaival, sem a vacsorával, egyszerűen csak letelepednek a víz mellé és kellemesen érzik magukat.

Igen, ismerem ezeket a halandókat is, a víz felszínét fürkészik és előbb-utóbb közel kerülnek a víz felszínéhez és legszebb álmaikban, legszebb pillanataikban a vízzel közöszülnek, legalábbis közösséget vállalnak a vízzel. Nem mondom, hogy baj lenne ezzel a hozzáállással, nem mintha egy levelibéka sok fontos dolgot jelenthetne ki, vagy sokan túlzottan sokat adnának egy levelibéka szavára. Ez tapasztalataim szerint nincs így, most azonban mégis egy kedves és kellemes fordulóhoz közeledünk, és ünnepséghez, még ha nem is sorsforduló ez az általam régen várt, régóta áhított esemény, annyi jelentősége mindenképpen van, hogy átvezet egy másik idősíkba, egy másik pillanatba, mely azt eredményezi és tanúsítja ezentúl hogy olykor egy ember is rábízhatja magát egy levelibékára, egy ember is hagyhatja, kipróbálhatja egy levelibéka hangulatának és mondanivalójának alapján megszerkeszteni és eltölteni a délutánját.

Ezt cseppet sem tartom pazarlásnak, mert minden eltöltött idő valahol jó helyre kerül a véleményem szerint. Békára bízni a délutánt pedig közel annyit jelent, hogy bízni egy kicsit a békákban is, a béka mivolt egyetemes összetartozásának erősítése pedig kihathat a tóparti sétákra, üldögélésekre, mi több, a palacsintasütésre, a napozásra, valamint a békés vacsorázás utáni hortyogásra is. Így tehát, ha valaki túlzottan felfújná magát és lódítana, esetleg elkerülné a tavakat, arról legalább néhány embernek elég tiszta és éles sejtése lesz, hogy ezzel kapcsolatban mi a békák átfogó véleménye, legalábbis jobban megértik majd feltehetőleg, hogy miért van a tölgyfára és

fenyőfára szükség, ez éppolyan igény, hiszen, mint ahogy a tölgyfának pedig levélre van szüksége.

Nem nagy ez a mai felvilágosult tanulság, de annyira mindenképpen elegendő, hogy az időt ne lopja túlságosan. Mert én azt gondolom erről, hogy az embereknek mindenképpen szükségük van az ülésre és a hallgatásra is. Hangsúlyozni kívánom, hogy nem kell minden lehetőséget elfogadni, és nem kell beletörődni bizonyos megváltoztathatatlan dolgokba. Az a fő, hogy úgy érezzük, megtehetünk bizonyos dolgokat és a szabadság, a személyes szabadságunk nem sérül attól, hogy kellemetlen helyzeteken keresztül vezet az út a kellemesebb megoldások irányába.

Miért van szükség a gondolkozásra? Miért van szükség az ékezetekre? Mégis miféle különbség van a létezés és a létezők között! Érdeklí ez a mesemondót, vagy a nagy barnamedvét? A létező ugyanis kicsike, apró is lehet, de mindenképpen megkülönböztethető olyan szempontból, hogy elszenvedí a létezést vagy pedig átérzi és esetleg meghatározza.

Mert minden olyan törvény, mely eszünkbe jut, máris felhatalmazhat bennünket arra, hogy a jogfosztottak elenyésző érdekeit és az elenyésző hangulataik ösvényén megbúvó jelentések dús és édes talajából sarjadó eszméket és vélekedéseket átéljük, értékeljük, felfedezzük és kihasználjuk. Igen fontos lehet mindannyiunk számára az, hogy az ilyen lehetőségeket valamilyen módon kihasználjuk, hiszen Jupiter is így tett, amikor a kis cigánygyerekekkel találkozott a tengeri üvegpalotában.

Mit szolgálisz? A halak veszedelmét vagy a szárazföldi állatok szépségét? Netán a csillagok értelmét és üzenetét támasztod? - kérdezte Jupiter a furfangos cigánygyerektől, aki akkoriban – és ez nagyon régen volt – akképpen válaszolt, hogy ő bizony egyiket sem szolgálja, őrzí, támasztja, mert őt az emberek zenéje érdekli, és az a vélekedés, amely megkönnyíti a titkok és nehéz helyzetek megemésztését.

Ekkor a jó öreg görög istenből lassan aquincumi lakos lett, aki elégedetten fogadta a gyermek válaszát, aranyláncot nyújtott neki jutalmul, és ezután ritmusos és élvezetes táncba kezdett.

E mulatságra persze meghívta a tenger aljának mindenik nagyra becsült és felettébb értelmes, csinos lakóját, akik aztán a palota báltermének hátsó zugában kipakoltak a tenger összes titkával kapcsolatban. Egyesek szerint kilenc napon át tartott ez a nagy beszélgetés, ami a titkok leleplezésével, táncolással és finom ételek mértékletes fogyasztásával kapcsolódott össze. A mai napig úgy hírlík, hogy ez a találkozó nagy hatással volt a tenger lakóira, az ég félisteneire és a féleszű emberek történelem utáni tucatjaira is.

Amint megvolt a vacsora, a témafelelős más vizekre, más környékre szárnyalt, azzal a fontos mondanivalóval egyetemben, melyet mindenképpen meg szeretett volna osztani a halandók nagy részével. Ennek lényege mégiscsak az, hogy fontos a beszéd, fontos az eszmecsere, és nem szabad mindig a szótlanságnak adóznunk. Kell a héten olyan napot tartani, amikor az ember kiengedi magából az emlékeket, szavá teszi gondolatait, engedi, hogy szabadon és frissen üdén szárnyaljon körülötte a nyelvezete.

Mert ha nem is beszélni, de legalább gondolni, vagy érezni sokunknak alapvető szükséglete. Viszont, ha valaki kifelé próbál gyűródni, teremteni, munkát végezni, akkor sajnos ki van téve annak a baljós végzetű lehetőségek sokszor bekövetkező faramuci láncolatának és a tévelygések azon kóros és káros lehetőségének, ahol olyan hibákat is véthet, amelyek más emberekből hangos nemtetszést, esetleg kiáltásokat váltanak ki.

Mit tegyünk, ha nem akarjuk, hogy embertársaink vonyítva vagy fejüket rázva dühösen forduljanak felénk azt sérelmezve, hogy rontottunk, tévedtünk, hibáztunk valamely kérdésben?

Nos, ilyenkor érdemes Jupiter üzenetét Béla tudatosságával és körültekintésével ötvözve a következő meggyőződésre jutnunk: való igaz, szükség van a nem annyira kontrollált, mondhatni szabadjára engedett vágyak és gondolatok fürdőzésére olykor, sőt az sem felesleges vagy lényegtelen, ha egy ilyen tengerfenéki összejövetelel veszünk részt.

Ahol talán némely titok az általában feleslegesnek hitt cselekedetekhez képest is felszínre kerülhet vagy megbeszélés tárgya lehet, s ezzel a tudattal már sokkal inkább érdemes a végső lehetőségekbe és helyzetekbe is belebonyolódnunk.

Prágai Tamás

Ha reggel

kinyitsz
egy ajtót és föltáru
nem a megszokott, hanem valami egész más
kert, utca, névtábla, név,
személyazonosság -

és mint a dögre ráveted
magad, hogy csak úgy recseg
csont, ízület, hús:

idővel elfog valami
karamellízű bizonytalanság.
Jobb lesz mégis, ahogy eddig,
nekem, nekünk.

Hazai Attila

Toldalékok és kalyiba,

féltető,
a kockakövön fakó kúszóvirág.
Az omló fal tövében vakolathulladék.
Átlátni a rozsdás kertkapun:

elvadult beszélgetés az udvar,
reménytelen, de hősie utóvirágzás,
abból, ami valaha,
arról, ami valahol.

Némán vársz
egy szakadt függöny mögött
szakadt papucsban.

Ma mégsem török rád.
Építeni kell, amikor
már nincs mit veszíteni.

Időmérték

Összevarrni egy holtat, a tátongó
sebeket, nem mintha ismerném,
a nemes szerveket mind helyükre
rakni, a cérnával csínján bánni,
nem mintha látná bárki, vörös majd
kéklő a fény a magányos kabinban,
kihűlt szívre forró vizet locsolni
minek is még, már? - számot visel
a lábán, mily mélyen belátni
a vágott nyílás mentén: boncolni nem
egyéb, mint a jelenben ásatni s
megérteni végre varrás és varrat
során: szabott helye van még a
léleknek is, látni be a magányos,
derengő fényben, nem mindegy, mi
hová kerül vissza, és kerül-e,
idegen testnek pedig nem örökös
hajléka, mi már csak szám, vagy az sem...
Különös most gondolni rád, ahogy
haladok lassú kimért léptekkel
a könyvtár felé épp a prosectura
mellett. Még élek. A többi nem számít.
Nem tudok majd róluk. Csak helyettük
halászom itt a csalitosban...

vendéglátó sorok

Ma ne gyere kérlek, leültetni sem
tudnálak, ömlesztve kincseim, veszők,
veszendők, nem lesz ez mindig így.
De meddig még, de még meddig? - Máshol,
másutt leülünk majd a konyhában,
kávék, teák mellé, duruzsol a gáz,
játszunk, szót váltunk a felejtendő
káoszról; egyetlen félelmem, hogy nem
találok semmit, csak a nászi ágyra
ültethetnélek, azon írom legszebb
elsietett soraim. Még két hét, vagy
annyi sem, vagy több. Mindent elviszünk,
emlékünket hagyjuk itt rosszakaró-
inknak. Mozdítható minden tárgy,
a szén zacskókban. Jöhetsz bármikor, nem találsz

itt, hová is ültetnék, mivel is
kínálnálak, mindennek az a helye,
hová nap múltán zuhan kezemből.
Átmenet ez is. Mosolyogni is van
erőm. Másutt, máshol látogathatsz majd,
és ott maradok örökre. - Vessünk
véget a vándorlások korának,
könyveim betűrendben. - Folytatom, ha
lesz hol, ha lesz mivel, ha lesz kinek.

Jean-Noël Blanc

Igen, doki, nyugalom, igen*

Most elmondom neked. A kölykök mesélnek az életükről, te hallgatod őket, és a srácok mindig kiszínezik a történeteiket. Ott vagyunk mind együtt, egyformán bezártak, egyformán ápoltak, ugyanazokon a folyosókon, ugyanazokban a termekben és szobákban, ugyanazzal az Ápolószemélyzettel, és minden fehérséggel és halványzölddel, ami ott van, tudod, higiéniai okokból meg minden, ami ezzel együtt jár, és amikor a pasik az életüket mesélik, a maximumra tekerik a Technicolor gombját.

Csak azért csinálják, hogy felvág hassanak a haverok előtt. Téged pedig megalázzanak a színes életükkel. Ez egy ilyen játék. A paletta összes színét felhasználják, hogy zavarba hozzanak, hogy elkábítsanak a hengegésükkel. Ez a módszerük.

Ezt szeretik: másokat megalázni. El akarnak kápráztatni ezekkel a mesékkel és a szaros pénzükkel. Nekik csak ez számít, ezt élvezik.

A szemetek!

De én nem izgatom magam. Próbálok nyugodt maradni. Tudom, hogy meg kell őriznem a nyugalمامat. A dicsekvésük és a hadoválásuk ellenére. A gyerekes hengegésük ellenére, amit állandóan hallgatnom kell. Éjjel-nappal, mindig.

És mindezt azon az alapon, hogy az apjuknak van egy Lamborhinija. Egy Jaguar MK XIII-asa. Egy Mercedes 300 CE 24-ese, soros 6 hengeres, 24 szelepes, 2960 cm³-es, 220 lóerős, 6400 fordulat/perc, egy monstrum. Szuper gyorsulású Volvo 960-as kupék. Krómozott GTi. Ezüstszínű. Vagy piros. Vérvörös abroncsok, sárvédők, egy országúti villám. És ennek a benzin-éter keveréknek a szaga, ó, jól ismerem ezt! A kipufogó robajlása, a szelepek zörgése. A dugattyúk éneke. A pénz szaga.

Akárcsak az anyjuk. A parfümjé. Annak aztán van illata! Parfümjé literszámra van az anyjuknak. Ez a másik dolog, amivel el akarnak kábítani. Ilyenekkel etetnek. Ismerem ezt a stílust. Ezek a parfümök, amelyeknek az illata betölti az egész autót. Kolera a bőrüléssel, turbó-kompresszoros, 4 hengeres, elektromos injektoros Mercedes GTi Jaguárban. Hozzá a lebegő ruhák, csipkeköltemények és az egyéb cicomák.

Merthogy a gönceik... már bocsánat! Az anyjuk szoknyájának olyan színe van, hogy a tévében a katódcső szédurranna a túltelítettségtől. Meg ezek a gennyes illatok. A színek kakofóniája - és a dohányé, nem is mondom tovább. És a többi cucc, a táskák, kesztyűk, magas sarkú cipők, minden

---

* JEAN-NOEL BLANC francia író 1945-ben született. Szociológusként Lyonban dolgozik, Saint-Étienne-ben él. 1977-ben regénnyel jelentkezett: L'un ou les ciels peints (Fédérop), majd 1985-ben Bardane par exemple (Ramsay) címen jelentette meg rövidebb lélegzetű prózai szövegeit. Önállóan is megálló novellákból felépített regényei: Alors comme alors (Ramsay, 1985), Chiens de gouttière (Seghers, 1990). Most közölt novellánkat a Fil de fer, la vie (Gallimard, 1992) c. kötetéből vettük, az írások a gyermekek és a felnőttek világának konfliktusaiból merítenek.

krokodilselyemből. Meg hogy MacLaren Benetton cipője van az anyjuknak. Milliók csilingelnek a csuklójukon. Milliók.

Persze, ilyenekkel nálam hiába próbálkoznak. Én nyugodt maradok. Pedig mennyit tudnak hencegni az életükkel! Papa-mama. Mama-papa. Megbütykölt motorok. Ismerem ezeket. Ezeket az eltúlzott színeket. Meg ahogy dobálóznak a milliókkal. Teljes sebességgel, padlógázzal. A pofámba vágják. Ezt kapom a pofámba. A mamájuktól-papájuktól.

Levegőt veszek. Nyugodt maradok. Csigavér. Mélyeket lélegzem.

Pedig ha akarnám, ők is kaphatnának a pofájukba. Simán leugathatnám őket. Mert az én apámnak meg egy Porschéja van. Egy Carrera. És ez nem kábítás. Úgy igaz, ahogy mondom. Isten bizony! Egy igazi Porsche. Meg mellé egy Williams Renault. Ott vannak a villa garázsában. A Cote d'Azur-i villáiban. Persze, nem itt. A tengernél. Itt, mint tudjuk, ez nem a tenger.

A haverok azt mondják: A papád Williams-e tényleg olyan, mint amilyen Nigel Mansellnek volt Monacóban? Azt akarod nekünk beadni, hogy egy olyanotok van? Ne mondd már!

Pukkadoznak a röhögéstől. Megpróbálnak elbizonytalanítani a nevetésükkel.

Hapsikáim, mondom, ez egy prototípus, nem olyan, mint Mansellé. Ez nem egy Forma I-es járgány, nem vagyok hülye, ez egy sportautó. Annak a prototípusa. Jövőre kezdik meg a sorozatgyártását. Szuper GTi meg minden, turbó, 12 hengeres, egy csoda. A Williams hozza ki, ezt akarják a piacra dobni a Jag XJR 14-essel szemben.

Mondom (tudom, hogy nem szabad felidegesítenem magam), ott van nálunk a villában, de csak kipróbálásra. Az apám mérnök. Ő a nagyfőnök Monaco legnagyobb autószervezésében. Ebből is láthatjátok, hogy nem hantázok.

Mondom, srácok, a szervizben, ahol az apám a nagyfőnök, ott aztán láthatnátok autókat. Igazi kincseket. El sem tudjátok képzelni. Ezek már nem is autók, inkább ékszerek, egy Eldorádó.

Erre azt mondják a srácok: Hogy lehet az, hogy itt vagy velünk, ha az apádnak van az a műhelye meg dohánya, meg a csodautók meg ilyenek?

Na és akkor elkezdenek piszkálni. Én meg ettől elvesztem a fejem. Teljesen kiakadok tőlük.

Szeretnék világosan beszélni. A dohány, a csodautók, az anyjuk ruhái, a lé, amiből annyi van, hogy már az ablakon folyik ki, ezek ők. Különbséget kell tenni. A papájukkal való hencegés, a túlzásaik, ezek ők. De ha azt hiszik, hogy beveszem a meséiket, hát tévednek. Nagyon tévednek.

Az apád - mondják - a szerviz nagyfőnöke. - Ne mondd már, hogy ha tényleg ott állna a garázsotokban egy Porsche meg egy Williams, ne mondd már, hogy akkor itt lennél! Akkor a tengerparton lennél.

Ez, ahol vagyunk- mondják a haverok-, nem azoknak a pasiknak való, akiknek villájuk van Monacóban.

Hagyom, hadd beszéljenek. Vitatkozzanak csak, köszörüljék csak a nyelvüket rajtam! Mert a tengerparti villát ők sohasem látták. Ők nem. Sem a műhelyt. Sem a tengert, ha jól sejtem. Még kevésbé a tengerpart fölött futó kavicsos sétányokat. A kaktuszokkal, a szikomor- és eukaliptuszfákkal és az araukáriákkal.

Azt, hogy mindez igaz, az is bizonyítja, hogy tudom ezeknek a fáknak a nevét. És a teniszpálya színét is. Vörös. Nahát!

Egyszerű a dolog, a garázsunk olyan nagy, hogy két teniszpálya is elfér benne. Úgyhogy nyáron, amikor esik az eső, ott bent edzek. Na!

A kis Jacquier, egy csenevész, vézna kiskölyök azt mondja, hogy az én apám esztergályos.

Te nem is tudsz teniszezni - mondják a haverok. - Még az ütőt sem tudnád rendesen megfogni. Ez is bizonyítja, hogy ez az egész csak hanta. Csupa hazugság.

Mondom, az anyám életére esküszöm. Azt mondják, csak rossz duma.

A kis Jacquier azt mondja, hogy az apám a Mécálonél dolgozik.

A kis Jacquier egy taknyos kölyök.

Még cumizik. Mondom, az anyám életére. Az anyám meghalt. Esküszöm. Hé, csak nem esküdnék hamisan egy halott életére?

Ez most meglepte őket.

Zavarukat kihasználva azt mondom nekik, hogy már csak a villa parkja miatt is megérné, ha

eljönnének. Hogy megnézzék. Tennék egy kört a Williamsszel. Előttünk a tenger.

Teljes gázzal.

Tizenkét vezérműtengely.

Esküszöm, ahogy kikerülök innen, meghívlak benneteket. Esküszöm az anyámra.

Az anyádat láttuk a múlt hónapban - mondják a haverok. A vasárnapi látogatáskor. Nem is hozott neked semmit.

Hát ez az - mondja Vengelos, Luc Vengelos. Ez a szemét. - Emlékszem rá, az a dagi szőke nő. Fekete anorákban.

Mondom, hé, ne bomoljatok, az nem az igazi anyám, az az apám harmadik felesége, nem bír elviselni, ezért nem hoz nekem semmit. Az a tehén.

Igen, ez az - mondják -, látni sem bír. Nem is hoz neked semmit.

És erre a kis Jacquier: Nekem az apám hozott egy csokoládétortát, csak nekem. Meg bonbont is.

Mondom, látjátok, ez bizonyítja, hogy nem tud elviselni, hogy nem hoz nekem semmit.

Bizonyíték kell? Most megkapták. Ez most telibe kapta őket. Kiütés. Ezek akarnak engem kioktatni? Patkányok! Bele a pofájukba! Bele a futóművükbe! Puff! A díszrácsukba!

De mégis bőgtél - mondja Martineau.

Na ez már túlzás! Mit tehet az ember ennyi rosszindulattal szemben?

Hogy én bőgtem volna? Na ne már! Azt sem tudom, mi az a sírás. Megvonom a vállam.

Hallottalak bőgni a hálóban - mondja Martineau. - Úgy bőgtél, mint egy lány.

Vengelos is rákezd: Igen, öregem, bőgtél.

Erre a többiek: Igen, mint egy lány.

Ökölbe szorítom a kezem. Összeszorítom a fogaimat. Az ajkamba harapok. Vörös fátýol ereszkedik a szememre. A fogaimat az ajkamba mélyesztem. Számban érzem a vér ízét. A szemem előtt vérfátýol. Visszajött. A vénáimban dübörög a vér. Az ajkamat marcangolom. Mélyeket lélegzek.

Lélegezz mélyeket! - mondja a doki. - Amikor ez rád tör, lélegezz mélyeket. Szívd be a levegőt a tüdőd legmélyére, gondolj valami másra, távoli dolgokra, például a tengerre! A tengerparti sziklákra. Tudod, azokra a vörös sziklákra, melyek a part fölé emelkednek, és a kakadukra, az eukaliptuszfákra, a jukkákra, lélegezz úgy, mintha le akarnál merülni a víz alá, nagy, nyugodt légzések, igen, így, pontosan így, nagyon lassan. Látod? Itt a tenger.

Ezt mondja a doki.

Lélegeztem. Nagyon erősen, nagyokat, mélyeket. A tengert nem láttam.

Csak a sziklákat. Vörösek voltak. Szétszagatták az eget. Mindenféle színek. Szétpattant tőlük a szemem.

Mélyeket lélegeztem. Nagyon lassan. Hallottam a lélegzésem zaját. Az orromon kifűjt levegő süvítését. A torkomba bezűduló levegő bömbölését. A számat nagyra nyitva, nehogy kitörjenek a fogaim. Beleharapva önmagamba. Harapni, amíg szét nem morzsolom önmagamat. A felrobbanásig. Behatolni a bensőmbé. Egy pillanatra érezni a test halálát, a végső remegést, a fogaimat, a torkomat.

Ibolyaszínű belégzés. Kilégzés. Vörös. A levegő, amit kifűjtam vörös volt. A levegő rettenetes zűgása.

A lélegzetem sirokkóként süvített. A tüdöm tűzben égett, a torkom görcsbe rándult, a számum égetett belül, és lélegzésem pokoli zaja pontosan olyan volt, mint egy Porsche Carrera GTi dűbörgése, 12 vezérműtengely géppuskaropogása, amikor a gázpedált meg-megnyomva felpörgetik a motort a garázsban, Monacóban, előttünk a tenger, a nagy vörös sziklák tövében, melyek szétszagatják az eget, és beleharapnak, és belehasítanak; és megfojtják a színek kavargásában.

Akkor azt mondta a kis Jacquier: Ó, a francba, a nagyfiú már megint kikészűlt, láttad?

És akkor a doki halandzsájára gondoltam, az elkapott szavaira, verbigerációval és dűhkitűrésekkel megszakított atóniás állapot, a dokinak ezekre a zagyvaságaira, hülyeségeire.

A kis Jacquier meg azt mondta, hogy olyan vagyok, mint néha az apám, amikor túl sokat ivott.

A családi közeg és különösképpen az anya gyermek kapcsolat az első hónapokban. Neurotizálódás. A személyes kapcsolatok szintjén. Ezt mondja a doki. Különösképpen.

Konfúz-onirikus állapot, heves delíriumos rohamokkal.

A kis Jacquier megint azt mondja, hogy én, mint az apám. Ezt soha nem lett volna szabad mondania.

A kis Jacquier-nak túlságosan gyenge nyaka van. És a körmei túl rövidek ahhoz, hogy meg tudja magát védeni.

Ford.: Takács M. József

Báger Gusztáv

Örömhír

megvan a mellszúrás
liftezik a lábban
megvan a mellben a fék
csikorog

szememre nő a domb
működik: hangban a zár
szemre a zár: megvan
szakadó torokban

itt minden elvégeztetett:
szétszálló csikóvágta
lassított felvételeken

már csak térképet lengetek
megvan a mellben a fék
lábban is működik

Hármasugrás

Repülőgép-hármasugrás
létrán nem léptem hiába
befűródtam Kaliforniába

A hőség dobozból kizárt
Lejtőkön száguld az autó

Honnan létrákon fölviszik
Amerika legszebb lányait

Magánterem

Születéskor elkezdődött,
súlyomról már vita folyt.
Én élénken érveltem,
mások meg hüledeztek
hogy ilyen háborús időkben
nem lehet ekkora csecsemő:
„mint egy ötkilós akna.”

Mellkasomra szárnyidő
konditermek súlyát rakta.
Öt évtized az öt évtized,
öt kiló az öt kiló.
Felrobbant látványosan.

Új vitáink miről szólnak?
virágzik-e aktamező
a homlokcsont mögött.

Nagy Mihály Tibor

A vágy törései

Üres kezük a fák
verőfény élezi
A vágy törései
Egymásra lel a holnap;

(Simulj bele a képbe,
hogyan elfogadja végre
sokból az egy maradj,
tekintet érdes felszíne,

ölelj világos szájjal,
egy ölelésben elfér
lélegzetteddel szárnyal,
a pillanatba hull

Egymásra lel a holnap,
A vágy törései
verőfény élezi
Üres kezük a fák

hideg szelekbe mártják.

a délután magányát.
kinyílnak a tárgyakon.
s a tiszta fájdalom.

hogy arcod eltakarjon,
vonásaid az alkony,
mindenki-senkise,
sima ég alatt;

ha szeretőre lelnél,
a kéktüzű egész,
szíveddel elcsitul,
a lassú pillanat...)

s a tiszta fájdalom.
kinyílnak a tárgyakon.
a délután magányát.
hideg szelekbe mártják.

Ördögpillangó-éjszakán

Ördögpillangó éjjelen
világ világot vérez.
Távolodom-közeledem
a fénykörök szívéhez.
Ördögpillangó-éjszakán
kigyúl a kék magány,
hold ing a szétsugárzó
hullámok vízfalán.

Ma önmagammal éjszakázom,
ruháimat levetkezem,
aki vagyok, karomba zárom,
ringatom szerelmesen.
Ma önmagammal éjszakázom,
halálomhoz ma hű leszek,
ma belső távolokban ázom,
emelkedem és süllyedek.

Ördögpillangó-éjszakán
a gondolat fölível,
a még-nem és a soha-már,
a nincs ölel a ninccsel.
Ördögpillangó-éj jelen
világ világot vérez,
távolodom-közeledem
a fénykörök szívéhez.

Elbeszélés

erre már fehér a táj
fekete csík van rajta csupán
s köd van mint holnapután

ködbe fúlt az a tanya is
ahová férfiruhában ló-
háton járt az ükanyám

tar fák között a szél most jajgat
özvegyen maradt az öt gyerekkel
és átkozza a lakodalmat

erről bizony hallgat a világ
vele a sátán kukoricáz
de lám e tanyán túl amarra

felhőkarcoló rémlik -
erre már több a földön a hó
csak a szívem feketéllik

Kegyetlenségeink

Amire zuhanok
az a föld most,
de kőkemény -
gondolatom
lágymagát töri
darabokra.

A tél üvegablakát
rámveri a szél.

Fázom a fázástól.

Pillantásom penge-
éles ruhád!

Bizonyosság

párhuzamos eső esik
nyomok nyomát a földbe verik

valamire valakire fogukat fenik valakik
a neszt a fülben érlelik az idegek
de a való világba világosságot
csak a kemény szavak vágnak -
lombosodnak is árnytalan árnyak -
párhuzamos eső esik
az egy lábú fák párhuzamosak -
párhuzamos az életünk
s párhuzamosan kiabálnak
értünk a tárgyak -
nyomok nyoma a messzi földben
halvány emlék
születés előtti állapot -
hogyan magad maradj a világban
azt várhatod

feketék lám a világos pontok
de az önmegvalósítást
objektív bűnök nem engedik
szűzanyám!

Műhely

Borzán Anita

Integráció a magyar-román-szerb határon, avagy a Duna-Körös-Maros-Tisza eurorégió*

Ez az írás a határon átnyúló regionális együttműködések egyik legfiatalabb tagjának, az 1997. november 21-én alapított Duna-Körös-Maros-Tisza eurorégió gazdasági lehetőségeinek a feltárásával foglalkozik. Az interregionális szerveződés több, uniós tagsággal nem rendelkező ország határ menti együttműködését szorgalmazza. Gyakran hangzik el „sosem lesz itt Európa”. Valóban: kevés a helyi tőke, magas a munkanélküliség, szennyezettek a vizek... és folytathatnánk a megoldásra váró problémák sorolását.

Az eurorégió Délkelet-Magyarország (Bács-Kiskun, Békés, Csongrád, Jász-Nagykun-Szolnok megye), a szomszédos jugoszláv (Vajdaság) és román (Arad, Hunyad, Krassó-Szörény, Temes megye) területeken húzódik. Természeti földrajzát tekintve egységes képet nyújt az Alföld részeit alkotó békés-Csanádi löszhát, Bánát, Bácska és a peremvidékek, melyek történelme is szorosan összefonódik.

A történelmi változások miatt újra kellett szervezni a gazdasági életet, de az elmúlt hét évtizedben nem lett olyan erős külön-külön a három országba szakadt terület, mint a századforduló egysége. A Duna-Körös-Maros-Tisza eurorégió megalapításával, a régi, már-már feledésbe merült kapcsolatok újraélesztésével a felzárkózás hatékonyságának a fokozása a cél. Az európai normáknak megfelelő fejlődéshez szükséges szellemi potenciált a régió három nagyvárosa: Szeged, Temesvár és Újvidék fémjelzi. E városok egyetemei, összefonódva a tömegkommunikációval, jelentős szemléletformáló

* Elhangzott a Körös Főiskolán 1999. november 3-án a Magyar Tudomány Napja alkalmából rendezett konferencián.

szerepet birtokolnak.

Hasonló gazdasági adottságokkal rendelkezik mindhárom terület, ezáltal a regionális együttműködésnek kedvez, hogy legalább a közepesen fejlett kategóriába tartoznak. Az eurorégió eddig elsősorban a határ menti megyék összefonódását eredményezte, hiszen sikeresen pályáztak különböző Phare-pénzekre. Az együttműködéshez mindhárom országban ajánlatos a helyi, regionális államhatalmi és öngazgatási szervek politikai támogatottság melletti közreműködési szándékának a megnyerése, valamint a nagytérségi kapcsolatrendszeren belül a kistérségi igényeknek megfelelő együttműködési formák megtalálása is.

A határon átnyúló együttműködés elengedhetetlen kelléke a helyi modernizáció, a gazdasági és humán kapcsolatok stabilitása mellett. Ugyanakkor az eurorégió tagjai saját országuk jogrendszere alapján járnak el. Önálló jogi személyről, közigazgatási egységről, új kompetenciáról sem beszélhetünk; és a működés során az érintett országok külpolitikájával szemben álló határozatok sem születhetnek.

Más megközelítésben az állam külpolitikai kapcsolatrendszerének szerves része a határ menti együttműködés. Gazdasági tartalma az Unió négy szabadságelvével azonos, tehát a tőke, az áru, a szolgáltatások és a munkaerő szabad áramlásának a feltételeit mozdítja elő. Nem szabad megfeledkeznünk a bizalomerősítés és konfliktus-megelőzés kiemelt szerepéről sem, e vegyes etnikumú területen.

A régió - Nyugat-Dunántúllal ellentétben - egyetlen fejlettebb, piaci mintákat adó európai régióval sem határos. Az együttműködés kezdeményezői főleg egymásra és önmagukra számíthatnak, de az Unió által diktált fejlesztés tőkeerős intézményi és magánbefektetés célpontjává teheti a régiót.

Az eurorégió természeti adottságainak megfelelően, hagyománya a mezőgazdasági tevékenységnek van. A közeljövőre az európai mércével is versenyképes termelési szerkezet, technológia és minőség kialakítása hárul. A nyugati piacokon exportképes, hézagpótló, ingyencsökkentéssel eladható termékekre célszerű specializálódni a feldolgozási és értékesítési rendszer kiépítése során, viszont a belső piac igényeit kielégítő mennyiség és áruszerkezet megtalálása sem elhanyagolható szempont.

Az exporthoz a nyugat-európai akkreditálásnak megfelelő rendszer megteremtése szükséges. A térségben az agrárágazat innovációs lehetőségei, a fajfenntartással, vetőmag szaporítással, nemesítéssel és biotechnológiával kapcsolatos egyéb kutatások eredményei jól hasznosíthatók.

Az ipar önerőből képtelen a megújulásra. A hagyományos és kedvezőbb helyzetben lévő élelmiszeriparban a fejlesztéshez jelentős tőkebevonásra, vagy multinacionális cégek letelepítésére van szükség. A K+F tevékenység szélesítése a versenyképes elektronikával, műszergyártással, vegyiparral és biotechnológiával minősíthető a leghatékonyabbnak.

A határ menti együttműködésben nélkülözhetetlen az infrastruktúra fejlesztése. Ezen belül a kontinentális kelet-nyugati irányultság jelentőségének növekedése a vasúti, vízi, energia és távközlési rendszerek fejlesztését igényli. A vasúti közlekedésben elegendő a Trianon előtti és mai vasúthálózat rendszerének az összehasonlítása... A szerb vasút (CIP) 1992-ben kidolgozott egy, a Szeged-Temesvár közötti hiányos vasútvonal újjáépítését is tartalmazó, vasúthálózat-fejlesztési koncepciót. E fejlesztésben az apátfalvi híd újjáépítésével a román fél is érdekelt. A román és magyar megyék együtt lobbiznak, hogy megszerezzék az előbbi vasútvonal rehabilitálásához szükséges pénzügyi forrást. A kívánatos uniós támogatás elnyerése egyben a legnagyobb közös beruházás alapját képezheti, hiszen jelenlegi áron csak a vasúti híd újjáépítése 4 milliárd forintba kerül. A hazai vasútfejlesztési tevékenységnél a profitcentrumok kialakítására, az ún. regionális vasúti egységek alapítására, a határ menti együttműködés a növekvő forgalom lehetőségét teremti meg. Az EU krétai konferenciáján megjelölt főközlekedési utak közül kettő a térségen vezet át.

Jelentős fejlesztés az M5-ös autópálya hiányzó szakaszának a megépítése, az 5. és 47. számú főút összekapcsolása, a 47. számú főút autóúttá fejlesztése, és a kelet-nyugati forgalmat lebonyolító 43. számú főút tehermentesítése, valamint autópályaként a román autópálya-hálózatához (Budapest-Bukarest autópálya) csatlakoztatása. Fontos a városokat elkerülő és tehermentesítő új úthálózat kialakítása. Az autópályákból és autóutakból álló gyorsforgalmi úthálózat a „krétai közlekedési folyosók” részeként nemcsak hazai és határ menti, hanem

nemzetközi közlekedési érdekeket is megtestesít.

A vízi közlekedésben a kelet-nyugati irányú Duna-Tisza-csatorna megépítése teremti meg a nemzetközi hálózatba való bekapcsolódást.

A regionális légi közlekedésben Szeged-Temesvár és Szeged-Újvidék közötti próbálkozások nem vezettek komolyabb eredményre.

A kombinált szállítás a hiányzó infrastrukturális elemek pótlását is jelentheti, a környezet- és természetvédelmi szempontok mellett. Indokolt a Kiskundorozsmán meglévő és jól bevált Ro-La terminál II fejlesztése, ezáltal egy logisztikai központ kialakítása.

Az eurorégió társadalmi-gazdasági együttműködésének nélkülözhetetlen kelléke a határátkelők számának növelése és korszerűsítése. Az elmúlt években adták át a nemzetközi forgalomnak a Battonya-Tornya és Méhkerék-Nagyszalonta közötti közúti átkelőket (de legalább 20 kilométerenkénti átkelési lehetőség szükségeltetne az önkormányzatok eredményes együttműködéséhez!). A közeljövőben uniós támogatásból Csanádon és Kiszomboron újabb román-magyar határátkelőt nyitnak.

A környezet- és természetvédelem területén kizárt az együttműködés elhanyagolása. A víz, talaj és levegő szennyezése nem korlátozható egy-egy ország területére, hanem az eurokonform környezetvédelem megvalósítása összefogást igényel.

A kulturális együttműködés a szomszédos országok egyetemeinek áthallgatási lehetősége mellett, a PhD-képzés és egyéb programokban (Phare, Tempus) történő közös pályázati lehetőségek skáláját tárja fel. A regionális média megteremtése (három nyelven) az emberbaráti kapcsolatok erősítésében, azaz a társadalmi együttműködés megalapozásában létfontosságú.

Európa nyugati részén évtizedek óta hatnak az integrációs törekvések, melyek a szocialista rendszer felbomlása után (KGST megszűnése) keltették fel hazánk és szomszédaink európaiságának az igényét.

„A regionalizáció európai gyakorlatának, a térségi, történelmi, gazdasági, környezeti, kulturális egymásrautaltság kérdéseinek áttekintése, a szomszédos államok, népek között kialakult kapcsolatok és ezek fejlesztési lehetőségeinek számbavétele után megállapítható, hogy

- a jól előkészített,
- a résztvevők igényeit és lehetőségeit felmérő,
- a rövid- és hosszú távú prioritásokat mielőbb meghatározó,
- a nemzeti kormányokkal jó kapcsolatot fenntartó,

- az Európai Unió támogatását élvező, a külső pénzforrások felhasználása mellett hosszú távon belső pénzügyi forrásokat kialakítani tudó, önkormányzati és civil alapokon álló regionális kooperáció sikere esetén az érintett népek és országok közötti történelmi megbékélés itt, ebben a térségben, regionális szinten konkrét példák által valósulhat meg” (Balogh T 1997).

A megelégnélő nemzetközi összefonódások jelzik, hogy új Európa van kialakulóban. A korábbi határok egyre inkább háttérbe szorulnak az új térszerveződési folyamatok következtében. A nyugat-európai térfolyamatok magyar gazdaságba való beintegrálása a piacgazdaság kiépítését és a néhány évtizedes elmaradottság felszámolását is megköveteli. Az EU nagy fontosságot tulajdonít a határon átnyúló együttműködésnek, az európai integráció elmélyítésének, a kontinensen belüli négy szabadelv érvényesítésének oly módon, ahogyan az a Közösségen belül kialakult. Magyarország területfejlesztési alapelvei, valamint az intézményrendszer megszervezése is az európai normák elfogadását és alkalmazását tükrözi. A DKMT eurorégió, hazánk egyik határ menti együttműködése egy olyan kezdeményezés, amely ismételtén megmutatja, hogy Európa építése gyakran helyi és regionális szinten, alulról kezdődik..

Felhasznált irodalom

Balogh I. (1997): A Tisza-völgy Európára nyithatna. Népszabadság, LV évf., 272. november 21. p. 27.

Balogh T (1997): Nemzetközi térségi együttműködés a Dél-Alföldön. Euro-Trio, I. évf. pp.28-30.

Dicházi B. (1997): Külföldi tőkebefektetések hatása a regionális gazdaságra. Tér és Társadalom,

XI. évf. 2. pp. 67-91.

Ehrlich É.-Révész G.-Tamási P (1994): Kelet-Közép-Európa-honnan, hová? Akadémiai Kiadó, Budapest.

Enyedi Gy. (1991): Régiók Magyarországon? Társadalmi Szemle, XLVI. évf. 7. pp. 31-36.

Enyedi Gy. (1996): Regionális folyamatok Magyarországon az átmenet időszakában. Ember, település, régió. Budapest.

Enyedi Gy. (1994): Területfejlesztés, regionális átalakulás a posztszocialista Magyarországon. Társadalmi Szemle, XLIX. évf. 8-9. pp. 133-140.

Faragó L. (1994): Adalékok a területfejlesztéssel kapcsolatos fogalmak vitájához. Tér és Társadalom, VIII. évf. 3-4. pp. 23-33.

Horváth Gy. (1997): Európai integráció, keleti bővítés és a magyar regionális politika. Tér és Társadalom, XI. évf. 3. pp. 17-5G.

Illés I. (1997): A regionális együttműködés feltételei Közép- és Kelet-Európában. Tér és Társadalom, XI. évf. 2. pp. 17-28.

Illés I. (1997): Előnyök és hátrányok a regionális politikában. Európa Tükör, II. évf. 8. pp. 21-41.

Lengyel I. (1996): Határtalan lehetőségek? (Békés megye gazdasága és határ menti kapcsolatai). Békéscsaba-Gyula.

A Magyar Köztársaság Nemzeti Területfejlesztési Konceptiójának irányelvei (1995) MTA RKK,

Pécs. Mészáros R. (1997): Történelmi kockázat. Felzárkózik vagy periféria marad a Duna Maros-Tisza régió? Népszabadság, LV évf. 272. november 21. p. 26.

Országos Területfejlesztési Konceptió (1997).

Rechnitzer J. (1993): Szétszakadás vagy felzárkózás. A térszerkezetet alakító innovációk MTA RKK, Győr.

Tanács I. (1997): Újraépíteni a lerombolt hidakat. Népszabadság, LV. évf. 272. november 21. p. 25.

Banner Zoltán

A XXXI. Alföldi Tárlat - belülről

1999. november - 2000. január

Szép elnevezés. Alföldi Tárlat. 42 év után szinte hihetetlen, milyen prózai, kincstári „kitűzővel” bocsátották útjára: Tiszántúli Festőművészek Vándorkiállítás. Mivel amúgysem lett vándorkiállítás, mert sem a szegedi, sem a hódmezővásárhelyi, (ott már az előző évben megszületett az Őszi Tárlatok sorozata). sem a debreceni, sem a szentesi, sem a nyíregyházi stb. festőknek nem sikerült saját városukban „megállítaniok” a vándorlást, (kivéve Gyulát) - 1960-tól már csak Alföldi Képzőművészeti Kiállítás. 1964-től Alföldi Tárlat néven fut tovább, azaz éppenséggel marad, gyökerezik meg, fészkelődik be véglegesen a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum termeibe.

Nem a művészek, hanem a hivatal kezdeményezte: szépségflastromnak szánták 1956 sebeire. De hát kiemlékszik már erre, s van-e értelme emlékezni, hiszen valóban hiányt pótol, vidékiséget gyógyított, s Kelet-Magyarország immár legrégibb művészeti folytonosságaként szerveült a szakbiennálék és triennálék hálózatába. Az évenkénti kiírása XX. tárlattól, vagyis 1977-től alakul át biennálévá, s ettől kezdve váltja a hajdani grafikai művésztelepre ráépülő, majd teljesen függetlenedő Tervezőgrafikai Biennálét, amely viszont tavaly érkezett el a XX-ik évfordulóhoz.

Igy hát valamiképpen, illetve mindenképpen művészeti város, művészeti központ Békéscsaba, tudtommal az egyetlen megyeszékhely, ahol egyetlen év sem telik el országosan jegyzett biennálé nélkül, mert két állandó szakseregszemle váltogatja egymást.

A Tervezőgrafikai Biennálé - nevében hordozza szakjellegét és értelmezését. Az „alföldiség”

azonban nyilván nem sajátítható ki, különösképpen nem Szolnok, Hódmezővásárhely hagyományai s a többi alföldi város kortárs művészeti törekvései, rendezvényei rovására. A bizonyítványt tehát régóta magyarazzák. Művészettörténetileg is tanulságos bepillantani ezekbe a „bizonyítványokba”.

„A vidék élénkülő képzőművészeti élete, s a rávetülő nagyobb érdeklődés mind evidensebben bizonyítja, hogy az alföldi képzőművészet korántsem definiálható tájjellegű művészetként. A népi-nemzeti elkötelezettségű hagyomány vállalása az etikai alapállásban jut kifejezésre, s a nagy elődök témavariációinak, stiláris eszközeinek folytatása mindinkább másodlagos.” (Katalógus, 1965.) „Múlófélben vannak a tanyák, átalakul a falvak külső képe. Már ma is csak mutatóba látunk zsuppal fődött házat, a szakavatott tapasztó asszonyért hét határt is tűvé kell tennünk. Nem a vályogot, a paticsot s a sárral tapasztott füstöskonyhát szeretnők állandósítani. Szegénység, betegség fészkei voltak, pusztulniok kell s nem kár értük. De meg kell ragadnunk minden egyes olyan elemet, amely az Alföld szépségének igaz záloga.” (Katalógus, 1967.) „...Ma már nem számba vehető művész az, aki az ezerarcú és zsúfolt valóságból nem képes a lényeges jegyek kiválasztására. (...) Az Alföldön sem létezhet már művészet a való világ átírása, új rend, új összefüggések szuverén teremtése nélkül. Ma már elképzelhetetlen az igaz, mai, hiteles sugárzású nép- és tájszeretet (...) a valóság belső; mélyebb régióiba való hatolás, új harmóniák, új relációk érzékeltetése nélkül.” (Dér Endre az 1971-es katalógusban.) „Nem stiláris összetartozásról, hanem sokkal inkább etikai egységről beszélhetünk. A törekvéseknek szélesebb skáláját öleli fel az Alföldi Tárlat mint a Hódmezővásárhelyi Őszi Tárlat, de nem nyújt olyan országos és sokszínű áttekintést, mint a Szegedi Nyári Tárlat. Éppen e kettő közötti arcélével nagyon is hasznos és fontos helyet tölt be a magyar képzőművészet, a magyar kiállítás-politika munkamegosztásában.” (Dömötör János a XV. Katalógusában.) „Tisztázódott - írja Bereczky Loránd az 1981-es katalógusban -, hogy az Alföldi Tárlat elsőként az ide kötődő Területi Szervezet alkotóinak szakmai fóruma, s egyben a megye és egy város közönségét érintő közművelődési fórum is. Másodlagossá váltak a stiláris hasonlóság mozzanatai, s ez lehetővé tette, hogy nyitottá váljon az Alföldi Tárlat. (...) Nyomon is követhető, hogy a kör bővülésével egy időben lett színvonalasabb a tárlat; a többszólamúság inkább előnyt, mintsem arcnélküliséget eredményezett.” „Az országos hatókörű tárlatok között az Alföldön talált otthonra: a jelen kiállítás mellett a Debreceni Nyári Tárlat, a Szolnoki Festészeti Triennálé, az ez idén harmincéves Vásárhelyi Őszi Tárlat, a Szegedi Nyári Tárlat és az ez évben ezt felváltó Táblaképfestészeti Biennálé. E képzőművészeti seregszemlék mindegyikének önálló karaktere van, sajátos profilja és tábora. (...) A békéscsabai kiállítás szervezői sokáig keresték ezt a sajátos profilt és tábort. (...) Úgy tűnik, hogy a karakter, a profil és a tábor kialakult és megszilárdulóban van az Alföldi Tárlat stabil helye a magyarországi kiállítások sorában.” (Rideg Gábor az 1983-as katalógusban.)

Nos, éppen ez a kétségkívül „stabil hely”, ahol állunk: az immár harmincegyedik kiállítás, ahonnan valóban körbepillantathatunk, ez sugallja számunkra az újbóli továbbgondolás szükségérzetét. Annak ellenére hogy a legutóbbi évtized néhány rendhagyó elemmel is tarkította a kiírások szövegét. Egy rendezői elképzelés szerint például a XXVI-iktól kezdve minden alkalommal, mintegy „tárlat a tárlatban” egy-egy Békés térségbeli, helyi klasszikust, már nem élő jeles kortársat is szerettünk volna bemutatni az előcsarnokban; Gaburek Károly (1989) és Mokus József (1991) kamara-kiállítását követően azonban ez a sorozat sajnálatosan megszakadt. A Munkácsy iránti tisztelet, a pályájára emlékezés jegyében meghirdetett XXVIII. Alföldi Tárlat kiírásával pedig a mai Békés megyei derékhad és a fiatalok művészi törekvéseit a biennálé szokásos országos ölelésével kiemelve, a klasszikus példát reménységként és biztatásként óhajtottuk megidézni a művészet jövőjét, hivatását beárményező baljóslatú jelek ellenében, amiként azokat legyőzni a maga korában Munkácsy is megkísérelte. Tematikai felhívásunkat azonban alig érzékelhető visszhang kísérte.

Sőt, ennek a művészetetika példázatnak a meghosszabbításában, vagy inkább visszavetítésében olyan kiírás-szöveg is született, miszerint „...szeretnénk, ha az Alföldi Tárlat, a házigazda Békés megyei művészet mindenkori fóruma egyúttal mindazon művészi törekvéseknek a szemléje lenne, amelyek újabb, jelenkori nemzeti felemelkedésünk kísérletéből merítenek erkölcsi élményt,

esztétikai értelmet az alkotáshoz; azt kívánnánk sugallni az Alföldi Tárlat összképével (összképében): létezik-e, s ha igen, akkor milyen is a kilencvenes évek elején a magyar formszemlélet, formakultúra, amely, noha nem feltétlenül piros-fehér-zöld ködön át láttatja a világot, de azért megkülönböztethetően a többi európai sors- és formaképtől. És feltétlenül esélyt kívánunk adni a századvégi felelősség megnyilvánulásainak.” (Katalógus, 1991.)

De végül is mind a megye művésztsadalma, mind a közönség határozott szándéka szerint a „Békéscsabai Művészeti Kilátó” szerepét kívánta betölteni mind a XXIX-ik, mind a XXXI-ik - a XXX-ik ürügyén ugyanis, 1997-ben megállítottuk egy pillanatra az időgépet, s négy évtized magasából visszanezve, kizárólag a mindenkori díjazottak meghívásával jubiláris eseménnyé avattuk a megszakítatlan folytonosság emléktárlatát. Igaz, az is kimondatott, hogy ezt a mindenkori kortárs magyar művészetre nyitott Panorámát - amelyet most és mindenkor a valóban alföldi hangulatképtől az absztrakt expresszionizmuson át a conceptig és az installációig ívelő pluralizmus jellemez - örökké magasabb pontról szeretnénk biztosítani a közönség, tehát azok számára, akik megőrizték vagy éppenséggel most kezdik kiterjeszteni kulturális érdeklődésüket a képzőművészeti önismeret iránt.

Valóban paradoxális helyzet (vagy törvényszerű?), hogy egyéb (gazdasági, szociális stb.) mutatókkal ellentétben Békés megye, s jelesül Békéscsaba művészete nem tartozik az ország szegény, hátrányos helyzetű vidékei közé. Munkácsy kényszerű békéscsabai gyermek- és ifjúkora óta folyamatos a művészeti élet, amely múlt századi (Haán Antal, Orlai Petrics Soma, Jankó János, Jantyik Mátyás, a szobrász Pásztor János stb.) és huszadik századi, sőt avantgárd mesterekkel (Vidovszky Béla, Perlrott Csaba Vilmos, Papp Gyula, Csáki-Maronyák József, Koszta Rozália, Kohán György, Ruzicskay György, Jankay Deutsch Tibor, Gaburek Károly, Csabai Wágner József, a múzeum tervezője, Mladonyicki Béla, a szobrász stb.) egyaránt képviseltette magát az egyetemes magyar művészet fórumán, a folytonosságot megtestesítő „élő klasszikus” kortársak pedig - például Lipták Pál, Schéner Mihály, Ezüst György, Cs. Pataj Mihály, Vágréti János, a szobrász Buza Barna, vagy a fiatalabbak, például Fajó János, Mengyán András, Bohus Zoltán, Lóránt János, Klimó Károly, Bereznai Péter, Lonovics László, Székelyhídi Attila, Zahorán Mária, Fülöp Ilona, Gubis Mihály, Várkonyi János, Görltényi Tamás, a szobrász Kiss György, Széri-Varga Géza stb., s a legfiatalabbakról nem is szólva, akiket majd a művészettörténet lesz hivatott megnevezni - egyszóval itthon, vagy a világban, de valamennyien ápolják az elindító szülőföld közegéhez és művésztanáraihoz (például Mokos József, Sass Árpád, Miklós István, Kerekes György, Gyökössy Lajos stb.) fűződő szálakat. (Felsorolásunkkal, már csak e tanulmány természete és keretei okán sem a teljességre, hanem csupán érzékeltetésre törekedtünk.) A jó tanítómesterek és elődök legkiválóbb követőiből jutott is, maradt is - országnak, világnak, szülőföldnek. Jogos kritérium tehát az örökös fenntartó-rendező fórumok részéről (Békés Megye Képviselő-testülete Önkormányzati Hivatala és a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum), ha a kitekintés hitelessége érdekében most is, mint előbb, arra törekedett/törekszik, hogy 1. a merítés mind földrajzilag, mind esztétikailag minél szélesebb körű legyen (1999-ben több mint 160 jelentkező több mint 400 munkájából 106 alkotó 166 műve szerepel a kiállításban); 2. mégis, kizárólag a tiszta művészi érték jegyében válogasson a zsűri, s 3. a válogatás igényeit, szempontjait lehetőleg éppen az innen elszármazott jelentős művészek határozzák meg. (Jelen esetben ez sajnos nem így történt, hiszen a zsűri egyetlen Békés megyei tagja e sorok szerzője, a kiállítás szakrendezője volt.)

Az Alföldi Tárlatoknak tehát általában nincs különleges szakprofilja (ami megkülönböztethetné a vásárhelyi Őszi Tárlattól, vagy a többi alföldi jellegű tárlatoktól), hacsak nem a helyi, megyebeli alkotók testületi megjelenése (ami például 1999-ben elmaradt) és/vagy annak a 20-25 törzstagnak a különbözősége, akik egyik vagy másik rendezvényt részesítik előnyben a másikkal szemben. Illetve mégis, most, a XXXI-ik azzal emelkedik ki talán minden eddigi kiírás átlagából, hogy hátrányát, de legalábbis vitathatóságát: azaz eklektikusságát, mozaikszerűségét előnyként, nyereségként mutatta fel. Nem értjük ugyanis pontosan, hogy miért - talán megcsappant a fővárosi és vidéki országos tárlatok száma, esetleg egyesek színvonala romlott, mások befogadókészsége stb.? -, de tény, hogy ennyi (jó) művész részéről sohasem tapasztaltunk részvételi kedvet a békéscsabai szerepléshez.

(Éppen ezért volt oly feltűnő, sőt disszonáns, persze csak „belülről” nézve, néhány meghatározó helyi mester távolmaradása.)

Megvalósult tehát a mindig újra- és újrafogalmazott cél: a kortárs magyar művészet színeképének a virtuális, töredékességében is jellemző metszete.

Persze csak példák, idézetek szintjén, amelyek a mögöttük húzódó stiláris és szemléleti vonulatokat csak sejtetik. (Az a posztmodern-progresszív vonulat pedig, amelynek különböző csoportjai hivatalosan képviselik külföldön és a Műcsarnokban a naprakész magyar újhullámokat, egyáltalán nem szokott „vidéki kirándulásokat” tenni, vagy legfennebb egyéni bemutatkozásként.) Így hát a rendezés sem haladhatott (nem létező) vonulatok mentén, hanem, például a festészeti és grafikai anyag viszonylatában, csupán az egyes vonulatok csúcspontjainak közelségének, egymáshoz minőségi azonosságuk révén való rokonságuk érzékeltetésére törekedhetett. Az ízlésében ugyancsak eklektikus iskolázottságú vagy ösztönösségű közönség számára (talán) így élhető meg az alföldiség identitástudatának (Fodor József Mártélyi op art, Erdős Péter: Letört fűzfa, Sipos Zsófia: A kert, Szakáll Ágnes; A kerítés mögött stb.), a figuratív és absztrakt expresszivitásnak és szürreáliának (Kéri László triptichonja, Árkossy István: Claudiopolis, König Róbert: Szoborszállítás-triptichonja, Makoldi Sándor László: Variáció egy alföldi képíró témára, Mészáros Tibor: Emlékek, B. Mikli Ferenc: Feltámadás, Szilágyi Imre: Mennyei manók stb.) és a neoavantgárd, posztmodern, progresszív redukcióknak (Végh András: Meleg szél, Dobos Éva: Etüdök, Borgó: Giulio I-III., Drozsnyik István: Reggeli a szabadban, Mészáros István: Indián nyár, Ef. Zámbo István: Békés hétköznap stb.) egymástól való megnyugtató távolsága (tehát az egyes tárlatlátogatói ízlések igazolódása) s ugyanakkor az az izgalom, amely az „úszó szigetek” víz alatti, láthatatlan rétegeinek az egyneműségéből: a művészi világteremtő szándék adekvát intenzitásánál árad.

A XXXI. igazi meglepetése, meglepetésszerű arányeltolódása azonban a kisplasztika kiemelkedő részvétele a tárlat organikus felgyűlésében. Nemcsak számszerűleg (a művek egyharmada!) és műfajilag (az éremtől a térszobrászati tervekig), hanem mindenekelőtt anyag, forma, tér, tömeg és szellem együttes, egymást fokozó különleges eleganciája és hitelessége révén. A szobrászat egyfajta Olümposzi derűvé oldja a festészet és a grafika szinte (szét)szaggató vizuális elegységét, s nem témái vagy a csillogó rutin magasából csupán, hanem a szakmai autoritás lenyűgöző biztonságával. A kortárs magyar szobrászatnak ez a korántsem teljes, mégis mintaértékű metszete újból - s a változatosság kedvéért most éppen Békéscsabán - figyelmeztet művészettörténet-írásunk könnyelmű aránytalanságaira, a festészeti és grafikai műfajok iránti kivitelező és kivételes kutatói és kritikai érdeklődés túlsúlyára a szobrászati műfajok rovására. Persze, éppen ezekben az években: honfoglalás, államalapítás, Szent István, 1848, Petőfi stb. nemzeti témahalmazódása idején az emlékművekre és emlékhelyekre kiírt pályázatok övezetében állandóan jelen vannak a médiák s legalábbis fotók és információk szintjén - főleg annyit érzékelünk; mennyi kitűnő szobrász, micsoda életművek teszik emlékeztetessé ezt a századot az európai plasztika történetében! Szerencsére az Alföldi Tárlat is nyújthatott közvetlen, friss és felemelő betekintést ebbe az országosan éppen felbolydult emlékműszobrászati műhelybe: Mihály Gábor annak a monumentalitásában és eredetiségében egyedülálló, de bizonyára párját ritkító, grandiózus millenniumi emlékműnek a tervét is kiállította, amely Szarvason, mintegy Békés megye új címerjeleként emelkedik majd a Körös-holtág szintje fölé, éjjel-nappal fény- és víz-zuhatagban.

És néhány bátorisan festői és grafikai gesztus mellett ugyancsak a szobrászattól érkezett a legkomolyabb válasz a XXXI. Alföldi Tárlat kiírásában megfogalmazott óhajunkra: Széri Varga Géza egyszerre három kompozícióban (Régi ismerős, Régész, Látogatók - bronz, kő) variálja az értékmegőrzés gondolatának plasztikai szinonimáját s emlékeztet a békéscsabai Múzeum Egyesület 100. évfordulójára. (Sajnos, e félig-meddig pályázati ajánlásra készült művek megvásárlására beadott forrásigényeinket valamennyi illetékes kuratórium elutasította.)

Alapjában véve tehát az Alföldi Tárlat tematizálására tett újabb kísérletünk ugyanarra a sorsra

jutott, mint az előzőek. Nyilvánvalóvá lett; a művész csak akkor hajlandó időt és energiát áldozni eszközeinek, gondolatainak, szakmai célkitűzéseinek az átcsoportosítására, ha a sugalmazás vagy felkérés mögött érzi/tudja a biztos anyagi rekompenzáció lehetőségét. Egyébként teljesen igaza van.

Ha tehát (egyszer) azt akarnánk majd, hogy az Alföldi Tárlat a kortárs magyar képzőművészet szerencsejátékszerűen idevarázsolt szemléjének látványa, vizuális-szakmai-esztétikai tanulságai, tehát a békéscsabai közönség tájékoztatása, gyönyörködtetése mellett, azon felül művészettörténeti nevezetességként, különösségként íródják be az országos tárlatok szerkezetébe, nos akkor: 1. továbbra is, minden eddigi kudarc ellenére, keresnünk kell azt vagy azokat az alkotói képzeletet felcsigázó eszmét, eszméket (rögeszméket), amelyek szavakba foglalhatóak ugyan, de nem hamisítják meg a képzőművészeti kifejezés eszközeinek a természetét, a vizuális kifejezés lényegét, törvényszerűségeit, s 2. az eddig még minden második évben hűséges mecénásnak bizonyult megyei képviselő-testületnek (a vállalkozói szférával szövetkezve) alkalmassá kell tennie a tárlat költségvetését az ezzel az átszervezéssel járó (de nem elviselhetetlen) kiadási növekmény (díjak, vásárlás) fedezésére.

A művészettörténeti érdem persze már nem az övék lesz, hanem a mindenkori Városé és Vármegyéé.

Niedzielsky Katalin

Németh Lászlótól Shakespeare-en át Ibsenig

Tartalmas őszi évad a Jókai Színházban

Az 1999-es őszi évad a Jókai Színházban mindenképp tartalmasnak mondható, bár a sokat ígérő műsorterv előadásait változó színvonalon sikerült megvalósítani. Németh László A két Bolyai drámája és Henrik Ibsen Kísértetek című színműve az igényes, emlékezetes békéscsabai bemutatók sorát gazdagítja, de Shakespeare Vízkereszt vagy amit akartok vígjátéka bizony csalódást okozott. A gyermekközönséget Pete László Fruzsina hercegnőjével lepte meg a társulat - meséből láttak már jobbat is. Szigligeti Ede Liliomfa című romantikus komédiája, amely elsősorban a diákoknak és tájolóásra készült, már hatásosabb produkció.

A családi drámák színvonalas békéscsabai előadásainak sorozatába illő, elgondolkodtató és emlékezetes, ünnepélyes évadnyitányhoz méltó bemutatót láttunk október elején a Jókai Színházban. Németh László A két Bolyai drámáját Konter László rendezte, az apa szerepét Gáspár Tibor, fiát Marton Róbert játszotta hitelesen, meggyőzően. A szépen kimunkált, valódi otthont mutató díszletet Székely László tervezte, az egyszerű, korhű jelmezeket Dilinyi Márta.

Konter László igazgató-főrendező érdeme, hogy az elmúlt tíz évben az egész országban mindössze háromszor-négyszer játszott, könnyű szórakoztatást nem, de emelkedettséget, szellemiséget annál inkább ígérő Bolyai-dráma bemutatását vállalta. Az immár hagyománnyá nőtt békéscsabai családi vonulatot a rendező ezzel a produkcióval tovább gazdagította, az eredeti darabhoz mondandójában hű, élvezetes előadást teremtett. Bolyai Farkas, a valódi polihisztor pályája pedig nem véletlenül ihlette meg a szintén erdélyi születésű és az orvosi hivatást az irodalommal felcserélő Németh Lászlót.

Az idősebb Bolyai göttingeni egyetemi tanulmányai után kolozsvári házitánító volt, majd 47 éven át a legendás híró Marosvásárhelyi Református Kollégiumban tanított matematikát, fizikát, kémiát és csillagászatot, tankönyveket és történelmi drámákat írt, Milton és Schiller műveit fordította. A múlt század egyik legsokoldalúbb és legkiemelkedőbb tudósa, eredeti gondolataival, felfedezéseivel megelőzte korát. Két boldogtalan házasságából két fia született, az elsőt, Jánost maga indította a matematikusi pályára. A tehetséges ifjú a bécsi katonai akadémián tanult, a kapitányi rangig jutott,

betegsége miatt fiatalon nyugdíjazták. A matematika addig ismeretlen mélységeibe merült, korszakalkotó geometriai műveivel világhírnevet szerzett. A tér tudományában kidolgozta az abszolút geometriát, a komplex számok elméletének atyjaként és Einstein előfutáraként tartja számon a tudománytörténet. Utolsó éveiben az Üdvtan kimunkálásán fáradozott, úgy vélte, ez a tudomány az életben rendet teremthetne, a vallás helyett boldogulást hozhatna a földre. A fiú végül nemcsak túlszárnyalta apját, tanítómesterét, hanem tükröt is tartott az öregnek, fejére olvasta szakmai korlátait, pedagógiai túlkapásait és a gyermekként elszenvedett igazságtalanságokat.

Németh László drámája és a színpadi történet akkor kezdődik, amikor János katonai karrierje kettétörik, és betegen hazajön apja marosvásárhelyi házába. Megjelenésével rácsfol a róla festett eszményi képre, lerombol minden illúziót. A két nagyszerű tudós szakmai vitája kíméletlen lelki viadalba torkollik. Az ifjú Bolyai ráadásul beleszeret Rózába, megfosztva ezzel apját utolsó támaszától, mentsvárától, hiszen az öreg számára legalább olyan fontos ez a pártfogás, mint a fiatal teremtésnek az apai, tanári gondoskodás. A drámai kör tehát tovább bővül a két nemzedéken túl a két férfi konfliktusára, akik - ha másképp is - ugyanazt a nőt szeretik. A szerző Bolyai Farkas - „a leggazdagabb magyar agyvelők egyike” - tragikus életét állítja műve középpontjába. Az igen választékos, költői és humoros nyelven megírt, fajsúlyos párbeszédéből „felépül” egész élete, jelleme, és kiderülnek a tragikum okai. Zseniális matematikus lehetett volna - máshol, de nem „az erdélyi közsírba temetkezve”! Amikor belefáradt kisszerű hétköznapi teendőibe, felfedezte fia rendkívüli tehetségét, és János táplálta számára a reményt. A becsvágy azonban megvakította, és éppen a legfontosabbról, a gyermekéről feledkezett meg; bábut akart faragni saját ízlése szerint, ám az életre kelt és nem tűrte a mesterkedést. Az apai szándék és a szeretet hiánya előhozta a fiú betegségét. Gyűlöltek, pedig valójában szerették egymást. Az apa megtagadta és kiteszította fiát és tudós társát, pedig semmi másban, csak a közös munkálkodásban, illetve a tudatban, hogy a tanítvány folytatja a nagy művet, lelhetette meg élete értelmét.

Fájdalmasan szép szerep mindegyik Németh László darabjában. Bolyai Farkas összetett figura, Gáspár Tibor játssza hatásosan: méltóságteljes tanár és tudós elme, kedves öregúr és szájalomra méltó édesapa. Különösen jól sikerültek a huncut jelenetei (Róza kisasszonnyal, illetve a végén a koporsóval és az új pályázattal). Ez az előadás mégis az ifjúság diadalát hozta. A főiskolás Marton Róbert Bolyai Jánosként kimagasló alakítást nyújtott, átéléssel, de mértéktartással formálta szerepét. Hasonló elismerés jár az eddig főleg apróbb szerepekben látott Kara Tündének (Róza). Karctag Ferencnek hálás feladat jutott; Bolyai Antal a tudományos vita mélyen emberi ellenpontja, a legtöbb humort hozta be a színpadra, miközben megható, szívszorító bölcsességeket mondott ki.

Talán a legnagyobb várakozás az őszi évadban William Shakespeare Vízkereszt vagy amit akartok című vígjátékának decemberi bemutatóját, Szikora János rendezését előzte meg. A királyi udvar szórakoztatására, megrendelésre írt vígjátékának már a címében jelzi a szerző, hogy szereplő és néző szabadon válogathat; keresse meg magának, amit szeret, fő, hogy nevessen, mulasson, jól érezze magát a színházban. 1623 óta persze sokat változott a világ, mások az emberek, a szokások, a poénok, ami viccesnek tűnt akkoriban, lehet, hogy ma hidegen hagyja a közönséget. Szikora merészen modern, meglepő, mondhatnánk, polgárpukkasztó előadást rendezett. Ami önmagában még nem lett volna baj, és akár sikeres előadás is születhetett volna, csakhogy az ízléstelenség és a durvaság felé vitte a komédiázást.

Pedig Shakespeare vígjátékban is nagyszerű, nem szorul külön színpadi trükkökre; hisz bármit mesél, bármin nevette, lelke mélyén ott van az a félelmetes emberismeret és életbölcselet, darabjai ráadásul színpadra, előadásra születtek, utánozhatatlanok, örökérvényűek. Maga a rendező is a premier előtt azt nyilatkozta, hogy az angol reneszánsz kimagasló drámaírója mindig olyan egységben tudta szemlélni a világot, amiért a mai napig a színházi emberek Bibliája; és ebből a vígjátékából is árad a fény, a szeretet, a lelki kisugárzás, ezért igazi fényes előadást szeretne rendezni.

Viola (Tarsoly Krisztina) és Sebastiano (Marton Róbert fh.) lány és fiú, a nemi szerepek cseréje, a

komikus helyzetek sokasága, furfang, csalafintaság, a szókimondó, pajzán szöveg már önmagában olyan humort kínál, ami nem avult el, a szerző elég jól megkomponálta művét, hogy az a mai nézőt is megérintse, megnevetesse. Viola beleszeret Orsino hercegbe (Bródy Norbert), aki leginkább önmaga szerelmese, apródnak álcázva viszont elnyeri Olívia (Komáromi Anett) szerelmét. A grófkisasszony is saját gyászában kéjeleg, s nem véletlen, hogy éppen a gyöngédség hozza lázba. Viola fivére épp jókor lép színre, hogy „segítsen”. Szerelmi három-, négy- vagy hány szög is ez már?! Vérbeli bohózat, amely tükröt tart az emberi ostobaság és gyarlóság elé, mindezt szatirikusan és gyönyörű költői nyelven. Az álmodozás, az önfeledt játék mellé a szerző melankóliáról és keserűségről is gondoskodik, beállít szereplőket (Bohóc, Malvolio), akikkel az arisztokrata önsiránkozást és a közönséges népséget igyekszik ellensúlyozni.

Azzal, hogy Szikora Mészöly Dezső fordítását választotta, letette voksát a modern előadás mellett. Ezt tovább fokozta, a színpadképet viszont egyhangúvá tette azzal, hogy a színváltásban nagyon is gazdag darabot egyetlen helyre, a tengerpartra vitte. (Egyszerűsíteni lehet, de kár lemondani mindenről: Orsino herceg palotája, Olívia háza, kertje, utca.) A pajzanság és az erotika nem idegen Shakespeare-től, de mindkettő igen veszélyes terület. Mivel eleve fiúnak öltözött lányról, apród(lány)ba beleszerető grófnőről, önmagát imádó hercegről és homoszexuális tengerészekről szól a történet, óvatosabban, finomabban kellene bánni a figurákkal. A szerző eleve erőteljes párhuzamot von az előkelő nemesség fennkölt bájolgása és az alja nép ricsajos tivornyázása között, fölösleges túlhangsúlyozni a trágárságot. Böffen Tóbiásnak már egész lénye, életvitele visszataszító, undorító, erre Gáspár Tibor még rátett néhány lapáttal, nem kellett volna. Keszeg András szerepében Árdeleán László visszafogottabb játéka hatásosabb volt. Szilágyi Annamária fh. ügyes komika. A Bohóc cinizmusa Karczag Ferenc játékanak köszönhetően nem tűnt túlzásnak, inkább jól billentette helyre „a világ kizökkenett tengelyét”, emberi vonásokat is felvillantott. Az előadásból mint meglepetés nőtt ki Tarsoly Krisztina Violája, a fiatal színésznő kedvesen és ügyesen oldja meg nagyon összetett, nehéz szerepét. A másik alakítás, amiért érdemes volt megnézni az előadást, Jancsik Ferenc Malvoliója. Olívia udvarmestere eredetileg a rideg értelmet képviseli Shakespeare-nél, az öntelt, ezért később megleckéztetett, kipellengérezett előljárót, akinek a megtorlását, kiközösítését elvárja a néző. Jancsik azonban kezdettől annyira emberi, hiteles, meggyőző volt, valódi légkörteremtő művész. Amikor a levelet „fordította” magának, egyszerűen reménykedő szerelmes, szeretetre méltó, így végül megaláztatása kifejezetten tragikus, az előadás legszebb, leginkább színházi jelenete. A másik ilyen szintén Malvolióval, amikor Tóbiás és Keszeg András a medencében kommentálta az eseményeket. Apropos, medence! Nos, nem az tette remekké a jelenetet, hanem a szereplők, akik közül az a kettő elbújhatott volna máshová is, mondjuk a kertben a bokrok mögé. A nejlonzacskós medence a zenekari árokban meg a zuhany a színpad közepén aligha használt az előadás sikerének.

Vízkereszt vagy amit akarunk? Ezt nem akartuk, mást vártunk adventkor Shakespeare-től. És mást Szikora Jánostól is, aki az immár legendás híró, 1983-as békéscsabai Furcsa párral, a szolnoki Doktor Zsivagóval, Az ügynök halálával Budapesten, A Mester és Margaritával és a Cyranóval Szegeden valódi értéket teremtett, maradandót alkotott. Ez a rendezése most a hideg zuhany erejével hatott, sajnos vizes előadás lett, nem fényes, ahogyan ígérte.

A Kísértetek című Ibsen-színmű kamara-előadása igen komoly feladatot ró minden közreműködőre - beleértve a nézőket is. Öt szereplővel ülünk két egész órán át karnyújtásnyira, összezárva, ilyen körülmények között a legkisebb lazítás, tévesztés is felerősödik, nehezen bocsátható meg. Csak határozott elképzeléssel, komolyan, fegyelmezetten lehet dolgozni, hogy a kemény munka végül átélt szerepformálásban, meggyőző, hihető alakításokban gyümölcsözzön. Felhőfi-Kiss László rendező és öt színésze szép, kerek, értékes és emlékezetes előadást hozott létre; olyat, amiért a néző hálás, hogy megint színházban érezhette magát.

Henrik Ibsen pedig nem ígér könnyű szórakoztatást, hiszen a múlt bűnös cselekedeteinek mai következményeire figyelmeztet, lélektani drámáiban, így a Kísértetekben is az apák bűnei miatt a fiúk bűnhődnek. Minden eldőlt már korábban, visszafordíthatatlanul és jóvátehetetlenül, az embernek a cselekvésre nagyon korlátozott a lehetősége, vagy teljesen kizárt. Fatalista felfogás?

Tény, hogy Ibsen hőseinek sorsa, végzete előre elrendeltetett, akárcsak a görög drámákban. Ugyanakkor bölcsen látja, hogy az egész emberiség veszélyes úton halad, aggódik, törődne a szereplőivel, szeretne segíteni. Próbál nekik mentsvárat, kiutat keresni, alakjai közül is többen lázadnak, menekülnének, de nem tudnak. A borzalmas tragédia mögött mégis valami halvány fény, reménysugár jelzi a vágyat, a hitet, hogy kellene lenni megoldásnak. A múlt árnyai itt kísértenek, egyelőre nincs menekvés. S mintha az átok nemcsak az Alving ház, egyetlen család fölött lebegne, hanem mindenütt, ahol álszentség, képmutatás uralkodik, ahol az emberek alkalmatlanok, gyengék, hogy a társadalom romlását, erkölcsi széthullását megakadályozzák. Elgondolkodtató üzenet minden korban, de manapság, látva a gazdasági nyomulást és az emberek lelki elszegényesedését, az erkölcsi értékrendszer felbomlását így az ezredvég felé haladva, különösen az.

A néhai Alving kapitány könnyelmű, kicsapongó élete miatt, bűneiért a fiának kell lakolnia. Osvald már „féregrágottan” született, romlott előd utódja, szerelem nélküli házasság gyümölcse, örökségként gyógyíthatatlan betegségben szenved. A kapitány felesége nem volt elég erős ahhoz, hogy kilépjen a gyűlölt, hazug kötelékből, nem tudott szakítani a konvenciókkal, engedelmességre nevelték, igyekezett a látszatot fenntartani. A hazugságban, képmutatásban felnevelt fiúnak még nehezebb szembesülni a rémes valósággal. Amikor aztán lehull a lepel minden hazugságról, kimondják végre az igazságot, leég az otthon, amelyet az erkölcsös apa emlékére építettek, Regina elmegy, talán a fiatal lánynak még sikerül időben kitörni, új életet kezdeni, Alvingné akár meg is könnyebbülhetne. Halálosan beteg egyetlen gyermeke azonban megőrül.

Mind az öt színész meggyőzően formálta szerepét, emlékezetes alakítással járult hozzá az előadás sikeréhez. Kovács Edit Alvingné szerepében mértéktartóan játszotta ezt a bonyolult figurát, a kötelesség és az őszinteség között vívódó asszonyt, anyát, a felvilágosult nőt egy nagyon sötét férfitársadalomban. Ügyesen, meggyőzően formálta Osvald alakját (a hányódást múlt és jelen, élet és halál között) Bródy Norbert. Kovács Edit és Bródy Norbert játékából valami plusz azért még hiányzott az igazi átélés, átütő alakításhoz. Mészáros Mihálynak Manders tiszteletes személyében sikerült emberi vonásokat is felvillantani, nagyon hatásos volt, ahogyan kötelező és belülről jövő szerepeit váltogatta. Engstrand asztalosként Szántó Lajos rafinált, de legalább őszinte, jóságos (és ezért még kedves is) öregembert játszott. Paczuk Gabi Reginája bájos, gyerekes és nőies volt egyszerre, a végén pedig határozott és bátor, felnőtt Alvingné ellenpontjává.

Jó, hogy a színpad igazi szoba volt, valódi bútorokkal, függönyökkel, szőnyegekkel. Kovács Andrea jelmezei is a korhoz és darabhoz illőek, mértéktartóak.

Az őszi évad utolsó, karácsony előtti békéscsabai előadása legalább két fontos tanulsággal szolgált a közönségnek. Az egyik: a norvég szerzőt méltán emlegetik a modern drámairodalom atyjaként. A másik: ha a rendező tiszteletben tartja a remekművet, annak mondandójához és hangulatához hű előadást állít színre, a színészeknek sikerül játékukban mindenekelőtt az embert megmutatni, akkor az előadás hiteles.

A Jókai Színházban a műsorterv összeállításakor immár hagyományosan a legkisebbekre is gondolnak, a gyerekeknek október végén Pete László Fruzsina hercegnő című új meséjét játszotta a társulat. Az ősbemutatóra született történetben Holvan ország hercegnőjének, a szépséges Fruzsínának (Vékony Anna) fél napja van, hogy megtalálja szíve választottját. Ellenkező esetben az ország tanácsa dönti el, hogy ki legyen a férje. A hozományvadász Richárd, Bergengócia hercege (Ács Tibor) és egy vándorló királyfi, bizonyos Hexa Péter (Csomós Lajos) verseng Fruzsina kegyeiért. Színre lép még a számító Ottokár tábornok (Mészáros Mihály), az udvari tanács „jelöltje”, hogy ellenfele, a hajóskapitányból udvarmesterré lett Tóbiás (Tege Antal) ki ne mozdíthassa állásából. Rögtön a mese elején kiderül, és ez csak fokozza a bonyodalmakat: Fruzsina hercegnő szerelemből akar férjhez menni. Pete László darabja Fruzsina hercegnőről valószínűleg nem vonul be a klasszikus meseirodalomba, de a gyerekek jól szórakoztak. A szereplők mindent elkövettek a sikerért, ami a verses szöveggel nem is volt egyszerű. Ötletes jelmezek és díszlet, vicces koreográfia segített. Azon érdemes elgondolkodni, hogy ha mindössze két-három gyermekdarabra futja egy évadban, akkor szerencsésebb lenne a magyar vagy a

világirodalom remekeiből válogatni.

Ahogy ez. például sikerült Szigligeti Ede Liliomfa című romantikus vígjátékának bemutatójával. Szép hagyományt folytatnak a Jókai Színház művészei: színvonalas előadást visznek el a megye városaiba, falvaiba, a magyar irodalom és színjátszás kiemelkedő műveivel ismertetik meg a gyermek- és ifjú közönséget. A premiert november közepén láthatták a meghívott vendégek, támogatók, iskolaigazgatók és művelődési intézmények vezetői.

Talán nem sokan ültünk a nézőtérben, akik emlékszünk még arra, hogy a Jókai Színházban évtizedeken keresztül fontos küldetésnek számított az igényes, értékes gyermek és ifjúsági előadások létrehozása, a művészeknek pedig szívügye volt a tájolás, hogy a produkciókat eljuttassák a megye legtávolabbi településeire is, oda, ahol egyébként a gyerekek talán sosem részesülnek az élményben. Elismerésre méltó törekvés, hogy most ismét erősítik a régi célt, amelynek megvalósításához Tomanek Gábor színművész kapott megbízást. A Liliomfi előadása, amelynek rendezője is a színművész, az utazó színházi program premierje is volt egyben.

Tizenöt évvel ezelőtt egyébként éppen Tomanek Gábor játszotta Liliomfit, most Bródy Norbert kapta a sokoldalú alakítást igénylő főszerepet. Ötletesen hozta a vándorszínész kínálta összes figurát, kedvesen, humorosan és meggyőzően játszott. Mariska szerepében Paczuk Gabi, Szilvai professzorként Szőke Pál alakította méltó partnerét. Felkai Eszter Kamilla nevelőnőjének jókat neveltünk, akárcsak Jancsik Ferenc Szellemfijének; Felkai erőteljesen kifigurázta alakját, Jancsiknak meg sikerült mélyen emberi vonásokat felvillantani. Mészáros Mihály is teljesen viccesre vette Kányai fogadós alakját, ahogyan Csomós Lajos az ifjú Schwarccét, apját Szántó Lajos már mérsékeltebben „ábrázolta”. Kara Tünde (Erzsike) és Tege Antal (Gyuri) kettőse szépen kimunkált, kiemelkedő alakítás volt. Az előadás összességében értékes, kidolgozásában olykor túlhangsúlyozott, lehetne mértéktartóbb, ám ez a megjegyzés elhanyagolható, ha a nézőtérben gyermekek, fiatalabb nézők ülnek. A megosztott színpad szerencsés találmány, a jelmezek mutatósak, kifejezők.

Tomanek Gábort és vándortársulatát nem kell bemutatni ennek a megyének, sőt, az ország távolabbi térségeinek sem; a Liliomfival nem fog csalódást okozni sem gyermeknek, sem felnőttnek.

A három őszi hónapban láthatott tehát a békéscsabai közönség előadásokat kortárs és klasszikus magyar szerzőtől, illetve a világ drámairodalmának legnagyobbjaitól; rövid időn belül igazán változatos volt a kínálat. Az előadások minőségi értékelése külön-külön megtörtént, most végül még egyetlen szempontot szeretnék hangsúlyozni: ez pedig a közönség. Nyilván a Jókai Színházban is az a legfontosabb, hogy színvonalas bemutatókkal szórakoztassák a nézőket, örömet szerezzenek, olykor elgondolkodtassanak, megdöbbenjenek. Mivel minden értékes alkotásban maga az ember a főszereplő, s vele, általa lehetséges felmutatni a legnagyobb témákat (születés, halál, szerelem, gyermek, a lét értelme, alkotás, társadalmi fejlődés, a tudós felelőssége) elismerésre méltó a Békéscsabán évek óta következetesen színre vitt családi drámák sorozata, melybe most leginkább Németh László és Ibsen darabja sorolható.

Ami viszont egy idő után talán joggal zavarhatja a színházszerető embert, az az, hogy a legtöbb előadásban, eléggé különböző szerepkörökben mindig ugyanazokkal a színészekkel találkozunk. Ez veszélyes pálya lehet, mert egyrészt ritka az a színészegyéniség, aki a karakterétől legtávolabbi eső jellemet is kiválóan el tudja játszani, másrészt már-már kezdenek hasonlítani az eredetileg nagyon is különböző drámai figurák.

Bertha Zoltán

Vallásélmények és transzcendencia-képzetek az újabb erdélyi lírában*

II.

Méltánytalanság okozta felbolydulás és himnikus kitárulkozás, otthonosság- és szabadságvágy: emblematikusan vagy áttételek rendszerén kifejezésre jutva, de karakterisztikuma ez a Forrás-nemzedékekhez tartozó költők utóbbi pályaszakaszainak is. A humán bensőséget gyakran a természeti mágia vonja mitikus (vagy akár bukolikus-idilli) sugárkörébe (Palocsay Zsigmond, Fábíán Imre), s az őselemek és a tájrészletek rejtelmek és varázslatai a gondolat, a ráció, az embertörténelem koordinátáihoz simulnak. Lászlóffy Aladárnál (Keleti reneszánsz, 1993, Kőfalon köszó, 1994, Symphonia antiqua, 1995, A repülés a zuhanásban, 1997, Felhősödik a mondatokban, 1998) natúra és história, egzisztencia és kultúra szövődik finom komplexitássá össze; a tűnődő-merengő fantázia szenzibilitásával, a melankólia átszűr, légiesített érzékiségével az erudíció szellemi arányrendje, az eszmélet és az értelem világossága tart kényes egyensúlyt. A korlátatlan tér- és időutazás - az eszmei peregrináció létmodusa - a műveltség örök magatartásmintáit élénkíti meg, s a kikezdehetetlen erkölcsi értékeszmények atmoszférájában az antikvitás vagy az erdélyi templomok és iskolák („a hit s a munka”) öröksége egymásba gomolyog (Ó, iskoláim, drága iskolák.; Isten várai - Csíksomlyó; Szárhegyi litánia). Az elme a mindennel és a semmivel érintkezik („mindenség után a semmiség / a szellememhez sajnos nem talál”; „A mindenség s a semmiség: / számomra mindkettő az ég”), a „fák hegyét” (mint Kányadinál), az „ághegyet” - „isten-haját” - tapintva az ujjak a „magasságot simogatják, a „fák betűi” írják az embert, a nap olvassa a könyveket, az „évszakok lapoznak”, „a betűből a bűnnek / még mindig ostor fonható”, s az emlékezés, az álom, a szemlélődés a havazásként „hullongó poézis” „mindent megváltó erejét” sejdíti. S az átmenetek és összefüggések ilyenféle metaforikus-metonimikus kavargásában merítkeznek és tisztulnak a valláshagyomány - a kulturális önbecsülés - megejtő rezonanciái („Hinni abban, ami nem lehetett soha, / mégis kézenfekvő - éppen ettől csoda” -Adventi litániák; „A Kálvin templomában orgonálnak /.../ Ó, minden hegy és minden tópart oltár, / ahol a lélek kicsit megpihen / és hangtalanul megzendül a zsoltár / és benne Gyergyó s Debrecen üzen /.../ van a lélek földrajzán egy tájék, / ahol a szó, a ház, az Úr közel” -A genfi katedrálisban; „Erdélyi templomok fehérre / vigyáz az idő türelmére /.../ A tornyok mind utánad szólnak: / nélküled mi lesz velünk holnap /.../ Vándor, ha átvonulsz e tájon, / a harangszó csak akkor fájjon, // ha Istent s földjét - ezt az egyet, / valami folytán elfeledted” - Erdélyi templomok fehérre) - amelyeket a nyelvi eszmélkedés kísérőhangjai intellektualizálnak tovább („Legnagyobb kalandként / utazom a nyelvet” - Negyven sor a hegyről, A 40 prédikátor emlékére; A költő „saját szó-templomává épül”; Uram király /.../ magasztalód, a nyelv / már névszerint is szent begyébe nyelt / és ördögös a lét vagy angyalos - /együtt lakjuk szülőházánkat most” - Fohász. Titokzatos). A hűség, a ragaszkodás a mindennemű (helyi és globális) kultúrához (mely „romjaiban is / áldott és felismerhető” - Álljad) azonban nemcsak nemesít: dacos-keserű szókimondásra is késztet; „Megbántam már a történelmet, / mert mindig sorsomra hagyott /.../ aligha lehet itt már egynek / magára venni minden vétet” (Adventi litániák); „három árva sír magában (...) hit, remény és szeretet” (Vándor idő balladája); „Karácsonyt küldj a nemzetekre (...) Uram, jöjjön megint a gyermek, / vagy lassan végleg megfagyunk” (Fohász az emberért); „mért segítené meg az Isten, / aki magán se lendít egyet? (...) térdig, nyakig állunk a bajban, / voltunk győzők, vesztesek, kvittek, / de minket

* A tanulmány első része a Bárka 1999/4. számában jelent meg.

mindig jégrevittek, // járt itt Mátyás, az igazságos / s nem jutottunk az igazsághoz... // Magyarok kiáltoznak a jégen. / Mindig ugyanúgy van, mint régen” (Az idők jele). A vallomástétel klasszicizáló elokvenciája, egyszersmind ironizáló-köznyelvi (játékos-humoros) keresetlensége közvetíti híven a belső és a távolító aspektusok olyan keveredését, amely megsemmisülés és megmaradás feszítő, kétarcú létszerűségéhez férközhet; a harangok „ezeréve” „bólogatnak és temetnek”, „egyet hoznak, százat hoznak”: „mégis élünk” (Járó harangok).

Hinni és tudni: az ember keresztje Lászlóffy Aladár szerint (Megfeszítve) - Erdély panasza pedig olyan, mint Isten rosszkedve (Szárnyas oltár). Alaptézisekké csiszolt sűrítőménye ez azoknak a megkerülhetetlen igazságoknak, amelyekkel oly sokan néznek farkasszemet. Lászlóffy Csaba a történelemtől gúzsba kötött etikai fenomént analizálva, a személyiség markáns vagy moccanásnyi gesztusait, a cselekvő elszántság és az önmegfigyelés villanásait megragadva szikráztatja fel nyugtalanító kétségeit (Ki fehérlik vigyázállásban?, 1991, A megtörtént jövő, 1993, Fej vagy írás, 1997). A groteszk körülményekre reagáló kaleidoszkóp-szerű viselkedésválaszok tövét a „téboly” környékezi, a hit „bukdácsol”, s a kifosztottságot nem enyhíti „se Krisztus-kereszt, se Pilátus” (Fátumos dal). Az „elirigyelt” hazában a „keresztfán magunkmegváltásra / maradtunk” (A Bethlen Gábor földmozgás kiterjedésére), a trónja-elárvult Teremtő maga a „hiány”, s az üdvözülés csupán a „semmiben” várható - bár olykor „rángani kezd a magasság / benned a vágya szorong (...) hallani: menny szava bong” (Csend és harangszó), s éled a predesztináció „haladékát” kihasználó igyekezet, az önvédelem: „az összeroskadót kiásni a / múlt-törmelék alól” (Trianoni kihívás). (A „csángókutató Domokos Pál Péter emlékére” komponált oratórium-szerű poéma, a Kétségeink hármassortára szintén ezt a lelki hanyódást kottázza: „anyátlan nyelv és nyelv nélküli gyermek”; „Visszahozzuk elkergetett tanítóinkat, visszavesszük elvett templomainkat. De van- még kinek?” Mindamellet megszólal a fanyar, önkritikus irónia is: „Harc helyett kiábrándulás kolonca - / kertitörpe-népedet osztja-fosztja / a vérből vagy csak légből kapott járvány. / Ki marasztal még: Szent György vagy a Sárkány?” - Profán litánia.) Páll Lajos a székelyföldi népelet szokásaiból, a túlélés kemény parancsának engedelmessé forduló földnehéz küzdelem pillanataiból tömöríti súlyos konkrétságukban, energikus tárgyiasságukban jelképiesedő lírai festményeit - például a messzeséget hiába szomjazó, így viszont a földet megtartó „agyagos szekerek”-ről (Szárnyavillámlás, 1993, Partraszállás, 1994, Andromakhé uszályán, 1996). A konok önazonosság arculatát mintázó vizuális erő és látványi dinamizmus kiterjed az önportré legkomorabb hátterére - a meghurcoltatás, a börtönélmény, a Duna-deltai kényszermunka-tábor plasztikus emlékképeire -, s a megveretéstől az istenközelségig húzódó belső tájak határvidékeire („az Isten is azt szereti, akit ver” - Lassú tűzön...; „korongján forgat, meg-megles az Úr” - Nagyító alatt). Személyesség, kollektív közérzet, a „hitszarvas” elillanását, az Isten tétlenségét megsínylő lélekállapot tükre a látomás az „országomlásról”, hogy „nem elég már / Krisztusunk sem megváltónak” (Ballada november-éjszakáról), s hogy „nem kísér angyal, értünk nem virraszt” (Számolásnál). A „de profundis” felszálló sóhaj a szonett-től a népdal-, népének-ritmusokig ívelő skálán keresi azt, akinek „neve nincs”, s „olyan utakat járát” „hol veszteni erény”, „végkifejlet” (Álarcban), s egy Dsida-átértelmezésben (Parafrazis) a Nagycsütörtök keletkezése óta csak fokozódó sorsromlás stációit érzékelteti: „nem döbbszent meg jobban Dsida sem Kocsárdon, / mert valójában elaludt az Isten”. Mohos Lajos (Néhány tudnivaló a csendes utcáról, 1997) költeménye, az Egy Dsida-versre - variáció ugyanerre a témára - pedig úgy totalizálja a magányt, az egyedül-hagyottságot (a „tompá borzalmat”) és a passiót, hogy itt már a szenvedés megfogható (és így még némi biztonságot nyújtó) színhelye is tovaúszik a semmibe: „a kocsárdi állomás elutazott / az Isten véle utazott” (másik verzióban: „Jézuskrisztus elutazott”). Nagypéntek, potenciális szimbólumként is megrendítő bárányölés, a rejtőző Isten, úrvacsora, karácsonyvárás: ilyen motívumok övezik a maradék önerősítő bizalom ismétlődő megbicsaklásait Molnos Lajos más verseiben is - gyakran az ellenpontoszó latens gúny játékaival („Ádventi nyugodt hóhullással /.../ Eljön idén is a Karácsony, / mint rendesen /.../ EI lehet kezdeni hát / a töviskoszorúfonást, / a keresztácsolást /.../ nyugodtan, önfeledten, / mint máskor is, / mint rendesen” - Biztatgatva megnyugtató; „lehetsz már vígan a kereszt is, / s lehetsz akár a keresztre-feszített /... / mindegy lett a reményed, l mindegy lett a

hited” - Újabb költemény a boldogságról; A disznóvágás és a bárányölés közti némely különbségekről, Csendesen biztató, Március, 1990).

A transzszilvánista alaptextusokra (Dside, Reményik stb. műveire) történő hivatkozások, kibővülve a magyarságesszme sok évszázados hagyományvonulatának felidézésével: többféle jelentésviszonyítási lehetőséget aktualizálnak. Egyrészt a jelenkori léttapasztalat keres múltbeli szövetséget; másrészt bebizonyosul az újra időszerűvé vált régiség mind egyetemes, mind konkretizálható érvényessége. De a temporalitás érzékeny struktúrájában (a folyamatszerűség és állandóság, a változás és ismétlődés elkülöníthetlenségében, bonyolultságában) kiélesednek a visszavonhatatlan sorsmódosulások kontúrjai is; a citátumokban, imitációkban, reminiscenciákban rögzülő fátum és végzettudat ugyanaz marad, viszont éppen az az égetően jelenidejű fejlemény, ami a katasztrofikus veszélytudás szükségletének konzerválásában a lét-nemlét-dichotómia eldőlésére: a pusztulás ténylegesedésére mutat. Az intertextualitás különösen evokatív vonatkoztatás-modulációi Ferenczes Istvánnál egy egész transzszilván szellemtartomány rekonstrukciójához vezetnek (Félidő; félpokol, 1994, Hó hull örök vadászmezőkre, 1996). Ez az expanzív újraköltés a népkultúra, a népi vallásosság területeit bejárva érinti a népdal, a liturgikus ének, a zsolozsma, az archaikus apokrif ima, a hitrege, a Mária-siralom vagy az ómagyar nyelvemlékek formakincsét - s invokálja a nemzeti-közösségi műveltség és történelmiség olyan példaalakjait, mint Julianus barát, Kecskeméti Végh Mihály, Bornemisza Péter, Mikes Kelemen, Kőrösi Csoma Sándor, Orbán Balázs, Petőfi, Széchenyi, Bartók és a többi. A hitlélemény elsősorban a folklór, a népköltészet, a népi mitológia stilizált, parafrázelt kifejezésfordulataihoz, a rímes-ütemes zeneiség elementáris sodrásához, a közérzületet sűrítő szenvedélyhullámmáshoz és dallammenethez kötődik; „napzsoltárban holdima” szól, „Napba öltözött kapunk” (Ave Mária), s az édesanya, „Isten lánya” - a krisztológiai-üdv történeti sorsazonosulás jegyében - „lázban játszotta Máriát” (Karácsonyi félszonettek). S ezeket a hitformákat - egyre erőteljesebben - a kiúttalanság szabja meg (mivel - a költő vallomása szerint - „Erdélyben, sorsunkban semmi sem változott” 1989 után sem), a „néma golgoták”, a „júdás-virradat” keltette növekvő szorongás alakítja, s a rémlátások sorozata a „hontalan”, „hazátlan tájról”, a „sátánossá”, „töviskoronássá” lett országról, a „tébolydává taposott hazáról”, arról, hogy „idegenek vagyunk édes otthonunkban”, hogy helyünk sincsen „az Úr asztalánál”, hogy „Kisebzett a szájunk / a sok könnyörgéstől / hó helyett hamu hull / ránk a magos égből” (Felirat az égi táblánál szolgáló gróf Széchenyi Istvánhoz), hogy „dorbézolnak hangosan a szennyek”, az „igazak”, a „kegyösök”, a „szegények” oltalmat nem nyernek, sőt elmarasztaltatnak, a „kevényök” felmagasztaltatnak (Addenda az LV. zsolthárhoz), hogy „Álmában ha ránk lel / Isten a királyunk / reggelre feledi / rázuhant fohászuk” (Csángók). Ha pedig „vért köpött az Úr”, vagy „fölköztünk az isten gyászol / jeget fúj ránk sohamárt szól” és (mint Kányadinál) „üres a megváltó jászla”: akkor felsejlik a velőtrázó következtetés: a szétszóródó, apadó életerejű, otthontalanságra kárhoztatott nép hazája, „a mi hazánk, / nem és nem, nem e világból való” (Karácsonyi reminiscenciák).

Ferenczes István a lélekben felépülő „békénk szentegyházát” áhítozza, s Magyar Lajos is (Út az alkonyatba, 1994) a „béke-szívárvány”, a „csöppnyi fény” földéregését, a „Végtelen” áldását - miközben a „szomorú, tehetetlen” Isten a kiengesztelődés intelmeit küldi a földre. A vigasztalásért, védelemért, kegyelemért esengő istenváró ember, szinte panteisztikus révületben, a tájhoz és annak „nagy múltjához” való ragaszkodással, a (székely-magyar) ősvallási, pogány-keresztény rítusok (napszertartás, Boldogasszony-kultusz) gyakorlásával, az exodusnak gátat vető eltökélt szülőföldön-maradással, az országrontást elátkozó indulattal, az ellenerők támadásai közepette felforrósodó, bajvívó temperamentummal határozza meg önmagát (Néz Isten minket..., Profán zsolthár, Csíksomlyó, A maradékhöz, Kérdések, Históriai). Az identitástartalmaknak és az univerzalizáló transzcenzusnak ez a sokágú kapcsolatrendje az Új Magyar Mária-siralom montázs-szerkezetében ölt nagyszabású alakot. A versszubjektum rétegződése az intarziás technikával beékelte Ómagyar Mária-siralom részletei és a jelenkori lamentáció nézőpont-összetettsége közötti feszes konstrukcióban történik; a mai siralomének

alanya - a közösségrepresentáló szubjektivitás - ugyanis egyszerre mutatkozik meg az Istenanyával, illetve a Fiúval való szerepazonosulásban - valamint a keresztthalált követő harmadnap előrelátásában és az örökidejű üdvbeteljesülés kívánalmában. Az archetipizáló-allegorizáló visszavetítés - részint mint egyfajta továbbírt palimpszesztus - kibővül a tort ülő gonoszságnak és kufárságnak, vagy a „keresztre szemeltek” vétkeinek a felvillantásával: vagyis a mindenkorivá stilizált szenvedéstörténet és „fölfohászzkodás” részeseit - akiket a „feszület súlya sújtva sújt” - olyan erőter veszi körül, amely a reményteli feltörekvés és emelkedés, a győzedelmes megtisztulás, illetve az isteni transzszubsztanciáció („Föltámad mégis harmadnapra!”, „Igévé testesül a szenvedés”, „Isten parancsa /.../ étékké s itallá öltözik /.../ ózon lesz és erdősutogás /.../ Hegyekké s forrássá változik”) fenségének is drámai-tragikus árnyalatot ad.

Az új-erdélyiség poétikája tehát továbbra is a képi intenzitásra, látvány és látomás szemantikai effektusaira épít, eszmeisége pedig a helyi, regionális színek, a genius loci és a transzcendens horizont között kifeszülő, a személyiségen túli (közösségi) létköröket is átfogó sorsjelentésekben nyilatkozik meg. Ezek közül új hangsúlyokat nyer a posztkoloniális értékzavar erkölcsi reflexiója: a fájdalmasan izzó szenvedély az eltékozolt esélyek miatti csalódás, a megcsalás krízisét is feldolgozza. A válság kataklizmái csak hatalmasabbak, hogy közben remények csillantak. - Farkas Árpád lírai példázatait (A szivárgásban, 1991) mindig is a sorscsapásokkal birkózó heroizmus táplálta; a pusztulásban is „méltóságos” dac, az Istennel is perbe szálló vádbeszédek szilaj önérzete (Zsoltár, Özönvíz). A látszat-változások (miként Ferenczesnél, Magyarinál) újra az ostorozó haragot hívják elő a költőből - az „újmódi csürhe”, a „nemzetvesztő bámész csőcselék”, a „koncra leső” „csököttség”, a „pimaszul áruló-becsapó tág és szép Európa” a nemes düh tüzét szítja („Nyugat kellett nekünk, Új-Bizáncban?” - Véres havak), a „becsapott”, „nyomorba zúzódott” nép látványa, s hogy „nincs az Úrnak ma színe, van néki csupán színeváltozása” (Fekete karácsony): görcsös felindulást kelt -, de olykor már ennek az értelme is megkérdőjeleződik: „Eluntam emberkedni félszázadon át (Nyitott égbolt); „Tudom, a bős nagy semmiség / sem jegyzi, hogy még vagyunk” (Jómadárdal). - Az eszményhullató, önmagát vesztegető ember, a tünt forradalmak után az értéket áruvá, a templomot bazárrá silányító kor, amikor „hamuvá égnek a jövőképek”, az „üzetésből” kivész az „éden” s az egyéni „kálváriák”, „Golgoták” is nevetségesen kisszerűvé jelentéktelenednek: kiváltója mindez Gál Éva Emese verseiben is a hol lágyan, hol érdesen remegő felháborodásnak, a markáns kritikái mondanivalót klasszikusan kerek versszakokba, szonettekbe záró elégikus, „spleen”-es tónusnak (Vízeselek, 1994, Igazságszobor, 1997, Világévszak, 1998). A nyomorúság krisztusaivá alacsonyodó, a mindenhatóságot pusztán a fájdalomban tapasztaló „átok-magyarok” vergődésétől a kozmosz perspektívái (véges és végtelen, lét és lényeg, a semmivel érintkező abszolútum tartalmisága és tartalmatlansága) felé ível ez a filozofikus szemlélet, amely árnyalatos meditatív kérdések sorakoztatásával telíti sokszínű istenképét is. A vétkező a menekülő vezeklésben a megmentő Úr felé nyújtózik (Fohász), de a bűnben - az elhibázott teremtés eredendő vagy véltlen bűnében, az értelmet elsöprő, kaotikus értelmetlenségben, annak fel nem tartóztatásában - az Isten is osztozik; ezért, gyónásra - mert önmaga számára is megbocsáthatatlanul elherdálta áldásait -, az ember mellé, könnyezve: ő is letérdepel (Áradat, Az utolsó eső, Kolozsvári szonett). Az Adynál kijegecesedő gondolat - hogy a „bűntárs” Isten is sérül és veszít, ha híveit veszni hagyja (Ne sújts bénasággal, A kimérák Istenéhez) - hullámszik tovább ezekben a „nagyépítkei” tépelődésekben („Ennyi halálból nincs feltámadás! / Már gyöngé vagy te is a jóra, isten! /.../ életünket oltja ki a kétely /.../ ha nem reméljük, hogy feloldozod / történelmek átkaiból e népet, / ki istenével szenved vereséget” - Sorsszonett, vagy más címen: Erdélyi szonett, Apokalipszis, A rend, Krisztushoz), amelyek bölcséleti és érzelmi logikája („Nincs megváltás, ha feszít az alázat, // s nincs feltámadás, ha poklot terem!” - Csillagvers) így a szánandóság egyenrangúságának és kölcsönösségének a feltevéséhez jut el („Mikor szánysz meg bennünket, uram? // Vagy mi szánjunk meg téged?” - Fenség). - Szenzitív, csaknem neoromantikus természetképek halk elégiája hangolja, a csend és a messzeség vonzása légiesíti Egyed Emese költészetét (Madárcsontú versek, 1993, Himnusz

csipkefával, 1993, Élővizek, 1995, Csönd, 1998), amely finoman átszűrt érzelmességgel vet számot a mulandóság - akár a nemzeti elmúlás - közeledtével („voltál elmúltál itt a szívverésed / mint hanglejtés magyarja lassan elfogy” -Átmenet), a diktatúra utáni fel-nem-szabadultság tüneteivel („az óvilágra új cégér ragasztva”; „még most is bennünk él a rettegés / imáink, csókunk, álmunk közben is” - Csírák a havon; „szabadság fűroszt / otthonuk-vesztett, elvadult tinókat, / s idegen szavú madár énekel” - Másolat), s az áthidalhatatlan távolságok talányosságára rezonáló istenkeresés készítetéseivel, a földi küldetést olykor „homálynak”, „száműzetésnek”, „hervadásnak” érző elfeledettséggel (Advent, Szerződés, Árdeli szép hold, A vers, Könyörgés). Tamás Tímea vallomáslírája (KörÉvek, 1992, A madárijesztő panasza, 1996) szintén a felfokozott érzékenység, egyfajta feltétlen emocionalitás és introverzió, illetve lágytestetlen, impresszionisztikus hangulatiság közegeiben áramlik, a megszólított Úrral folytatott szakadatlan párbeszéd intimitásában, a könyörgés és a lemondás lappangó feszültségében. Csupa illanó érzékszervi benyomás, csupa lebegés és madársuhanás - angyalok lélekringató csendes kardala, a rétek illatával szálló zsolozsmák hangja-susogása, dombtetői harangszó és „angyal-lehelettől párás alkonyat” - avatja misztériumszerűvé - szenteli mintegy „hierophania”-vá (M. Eliade) - ezt a külső-belső térséget, amelyben az „álmatag” gondolatok és a félelem pillanatai mind a transzcendencia lélegzetei is egyben („szeretném ha lennél Uram / hisz együtt éltünk egy életet”). Majla Sándor nyersebben agnosztikus kifakadásai szerint viszont már „nincs ima fohász könyörgés” sem a „véres” húsvét és karácsony, az „ismeretlen” világ ellenében (A szavak pírja, 1990, Stációk, 1995). - Az erdélyi táj- és kultúraélmény, az istensejtelek és a stációjárás keservének szimbiózisa természetesen számtalan további változatban karakterizálódik (Veress Gerzson: Ezer énekből vérzem, 1995, Tépett verskoszorú Tamási Áron sírjára, 1996, Színekre hullt festmény, 1996; Ferencz Imre: Gyalogszekér, 1995; Ambrus Lajos: Lopott hold, 1995, Játék a tájban, 1998; Plugor Magor: Angyallétra, 1995; G. Katona József Fecskék a havazásban, 1999; Bencze Mihály: Lélekvándorlás, 1996; Kercsó Attila: Kopjafák árnyéka, 1996); s az egyházhoz kötődő (pap)költők is - himnikus és ironikus modalitás izgalmas keverésével - a zsugorodásról, az érték hanyatlásról beszélnek (Fazakas László: Kő kövön, 1996; Barabás Zoltán: Ulysses gúnyjában, 1997, Valaki állt a szélben, 1998; Zsisku János: Halálos hűség, 1995).

A transzcendencia-képzetekkel összefonódó sorsszemlélet a posztmodern eklektika, nyelvi töredékesség és játékoság, a nyelvkritikai reflexivitás és szkepticizmus közelében elhelyezkedő tendenciákban is megtartja jelentőségét, viszont egyre áttételesebb, bonyolultabb és rafináltabb nyelvi szövedékeket, intellektuális konstrukciókat képezve, a nyelvi és a metafizikai paradigmák közvetlen átfedéseit megkérdőjelezve, a kifejezésesztétusok és -kombinációk értelmezhetőségét az intencionált bizonytalanság felé csúsztatva közelítenek új összefüggésekhez. Király László (Skorpió, 1993, Beüzetés, 1995, Azték imádság, 1998, Éjféle esők, 1998) egyre inkább a fragmentált tudat- és mondatállapotok esetlegességeivel és groteszk fintoraival érzékelteti az ezredvég disszonanciáit, a reflektált banalitás (sőt némelykor vulgáriság) eszközeivel („csúfhistóriákkal”) napjaink ziláltságát. Így kap tragikomikus színezetet a „semmink sincsen”, a „csillagos mindenség sem segít” „segítségül hívom a világ isteneit” (Hová), a „kifundálok kínomban hülyeségeket” (Karácsony), a „Csak a rímkovácsok szaladgálnak szépen, / Úristennek tetsző végzetes vidéken” (Szabadkikötő) szófordulatokban megtettesülő dezillúzió, de éppen bizarrságában korhű aláfestést is az olyanszerű ráismerés, hogy: „Ahol a föld az éghez ér / Lehetett volna valami”; „Mire nem számít senki sem / Az ember folyton arra vár” (Micsoda). Szöcs Géza (A vendégszerető avagy Szindbád Marienbadban, 1992) nyelvi leleményeinek szubtilitásában a szójátékok, szóviccek, gegek könnyed, frivol derűje a bensőség varázsos harmóniájával vegyül; a szellemi fölényt sugárzó, az üde rím- és ritmusjátékokban tobzódó humor (és „fekete” humor), az álnaiv kedély anekdotázó-ironizáló stiláris fordulatossága a szinte neoprimitív báj gyermekiességével és meseszerűségével. Így szűrődik a bujkáló félelem és iszonyat is éteri művészi kötőanyagga: az előérzet, a ténykijelentés, a felsőbb instanciához való folyamodás borzongató fluidumává („Atyánk, mirajtunk minden pillanatban / a pusztulás fogsora összecsattan” - Esti ima). Balfa Zsófiánál (A páncél nyomai, 1991, Eleven tér, 1991, Egy pohár

fű, 1993, Ahogyan élsz, 1995) a befelé nézés analitikus, temperált lírikuma, az önfelbontó-fenomenológiai beállítottság, a szemlélődő orientáció vérmérséklete forrósodik föl, amikor a történelem primer valósága ömlik elő a háttérből, vagy amikor a szabadságvágy és a transzcendenciaigény csaknem révült átvalósulásba, kitarulkozó, önátadó rajongásba csap át („Uram, a kegyelem nem elég: / verj meg szeretettel. / Bocsásd el bűneim, lehullván / irgalmazz: ne felejts el” -Agnus Dei; Mária; A fény árnyéka; Fekete Ádvent; Mert kell; Mégis; Zsoltár). Markó Bélánál pedig az elmélkedő higgadtság, a racionális-spekulatív józanság - és a klasszikus ihletformák (a szapphikum, vagy - nála is elsőrendűen - a szonett) - légkörében vetődnek fel sorsszerűség és viszonylagosság, irányítottság és esetlegesség (kontingencia) alapkérdései - döntően az ismeretelméleti kétely jegyében (Kiüzetés a számítógépből, 1991, Ellenzélben, 1991, Kannibál idő; 1993, Érintések, 1994). Mértéktartó érzelmek kísérik a tempós nyugalommal gördülő kérdésfeltevéseket, a mesterkéletlen, eszköztelen, az ösegyyszerűségig szinte a posztmodern minimalizmus módszerességével letisztított értelemkereső gondolatfutamokat. Az elemi kétségek az emberi és az isteni természet összeegyeztethetőségére, a szubsztanciális distancia megszüntethetőségére vonatkoznak („lelkemnek nincs köze / örökkévaló törvényeidhez, / más anyagból vagyunk, teremtőm” - Feltámadás; „mit akarok én az Istentől? /.../ mégsem tud emberi nyelven szólni, / nem értem én sem a mennyei beszédet, / s az angyal értetlenül vonogatja vállát” -Miért hallgatok?; „Hallott-e ember hangyaéneket? / Hallott-e Isten emberéneket? / Vagy szavaink a semmiségbe tűnnek? // Hozzád kiáltunk, s nem kérünk sokat: / mutasd meg mennyedet, ha poklodat / te látni engedted fájó szemünknek!” - Költők koszorúja 3 - Szenczi Molnár Albert). S az ellentmondások - a túlvilági berendezkedés képzeleti képtelensége („minden halál sokasítja / a mennyországot vagy a poklot /.../ nekifogtál valaminek, Istenem, / s már nem tudod abbahagyni” - Vers a világ megmaradásának törvényéről), a bennünk örömet nem lelő „Fennvaló” „türelmetlensége” vagy éppen „elalvása” (Nagy Albert. Ludak; Karácsonyi levél, Istentelen éjszaka), az önelvű, tárgyatlan hit „causa sui”-abszurditása, részben „credo quia absurdum”-jellege („higgy inkább a hitben, / mert nem kell hozzá senki, se ördög, se Isten” - Horror vacui) - nem hatástalanítják, hanem inkább fokozzák a titokfűrésző ösztönzések, a faggatózó magyarázatkéresek energiáját (Hitetlen zsoltár, Az emberélet útjának felén, Jobbak leszünk-e?, Hol vétettük el?), a „kannibál idő”, a forradalmi illúzióvesztés kiváltotta békétlenkedés erupcióit (“talán nem is / a síró Krisztusban támadt fel / a mindenható, hanem a testét átverő szögekben” - Már nem a körtefát; „szó sincs arról, hogy kő kövön nem marad, / kő kövön nyugodtan megül /.../ Istenem, / összekevertél néhány részletet, / lecsúszik rólunk a jövő” - Miért siettél?).

A jelentésképzés nyelvi elsődlegességének posztmodern önértelmezése Kovács András Ferenc költészetében teljeseedik ki (Költözködés, 1993, Lelkem kockán pörgetem, 1994, Üdvözet a vesztesnek, 1994, És Christophorus énekelt, 1995, Jack Cole daloskönyve, 1996, Adventi fagyban angyalok, 1998, - Tompa Gáborral - Depressio Transsylvaniae, 1998, Saltus Hungaricus, 1999). Az inter- vagy transztextualitás stílusimitációs-permutációs nyelvjátékaiban és polylogusaiban a vallásos beszédmód hagyományformái és a keresztény kultúrkör képzettartományai is a szövegalany rögzítetlenségéhez és megsokszorozódásához rendelődnek. Az újraköltött beszédalakzat látszólagos lírai énjével nem azonosítható - deperszonifikált vagy multiplifikált -, vagyis lokalizálhatatlan szubjektivitás a parodisztikus-travesztias viszonyuláslehetőség távolságába helyezkedik, miközben - a palinódikus jelentéselbizonytalanítás paradox következetessége folytán - megengedi a fiktív-imitált szövegegyüttes eredetinek vélhető közlésintenciójának a korlátozott érvényesülését is. A palimpszeszt, a parafrázis, a pastiche (karneváli-manierista) összetettségében így sem a rájátszó irónia, sem a rekonstrukciós (hipotetikus-visszavetítő) jelentésteremtés nem abszolutizálódik. A beszédpozíciónak ez a behatárolhatatlan ambiguitása létesíti a felidézett sorsbeszéd katartikusságának és nyelvhez kötött relativitásának a polivalenciáját, alteritás és posztmodernitás hermeneutikai egyidejűségét és keverhetőségét, hibriditását is, egyúttal kizárva a múlt- vagy jelenbeli episztémé egyneműsíthetőségét. „Ami volt: mindörökre van, / mert folyton előszörre lesz” (Erdélyi töredék. Restaurálás); „Isten se tudja: megvagyunk-e még (...) Ki lesz, ki rajtunk majd

Fölismeri / Egy ismeretlen mester kézvonását?” (Erdélyi töredék) - hangzanak a közkeletű bölcsességet a gnoszteológiai szépséggel, a pusztulás eshetőségét annak ténylegességével összevillantó szentenciák, a nyelvszerűség humánontológiai primátusának és megmenteni képes hatalmának a feltétlenségét is tematizálva: „Csönd törmelékéből végy ki, Zsoltár” (Psalmus Transsylvanicus). Ezért kerülhet itt is, a 90. zsoltár átírásában az Úr helyébe maga a nyelvi-irodalmi képződmény („Tebenned bízunk eleinkből fogyva, / Zsoltár, téged tartottunk hajlékunknak”). (Megfigyelhető, hogy a korai Kányádinál a természeti szépség lép ugyanerre a szintaktikai helyre - „Ó, szép tavaszom /.../ Tebenned bíztam - Könyörgés tavasszal; a kései Hervaynál pedig a lélekközelség, a szolidaritás lélekmelege - Egymásban bízunk eleitől fogva.) A Kovács András Ferenc-i mágikus „ars memoriae” tehát nyelvlényegűségében - az önreflexív vallomás és a személytelen szerepjáték közötti többértelműség, többretű jelentésátvitel káprázatos-orfikus szférájában - elevenít meg fohászt és példabeszédet, adventi éneket és evangélium-töredéket, átképzelt „annuntia- és Mária-himnusz” („Eljön a vers is még” - Adventos; „Írás vagyunk” - András evangéliuma; „adójt rád kirója / megannyi hónap: egy szó stációja” - Jézuskiáltó; „Megtörtetett vers fénye vonaglik” - Misztérium; „Légy anyanyelv menekültje” - Erdélyi iskolák falára; „Mondják a vének: megtartó erősség, / Magas mentsvár, erődítmény a nyelv! /.../ Bölcsék beszélnek: elveszett erősség, / Lakatlan vár, panaszfal, kő a nyelv. / Tömör, kemény, miként a végítélet - / Nem érthető, mert magunkat sem értjük” - Magna Hungaria). Ennek felel meg az egyik mottó is („Óh Isten lelkének tüze, minden / teremtmény életének élete, / szent vagy, ki a formákat élteted! - Szent Hildegard - Babits Mihály fordítása”), s a játékos önjellemzés: „Bukfencező isten bolondja, kecskebukáztam” (Kantikum egykori enmagamról); vagy például a hipokrita önérték, az álszent szólamosság kipellengérezésének, parodisztikus-szatirikus bírálatának a sorozata („Jósoknak itt ma könnyebb, / S a fájdalmak mismások” - Új magyar Messiások; „hős messiási pózban / törtet pár hars heródes” - Két karácsonyi ének; „Kézen-közön elvesz a szentség” - Áldással üzleti magyarsága; Postaréti Symphonia; Kis postaréti körmagyar; Újszövetségi életkép; Három a magyar; Pótital; A Vásárhelyi Daloskönyvből; Öreg biblia margójára; Csucsai fénykép: Ady-zsoltár).

Visky András lírájában (Hóbagoly, 1992, Goblen, 1998) az introspekció különleges szenzibilitása, a testi rezdülések szinte mikroszkopikussá finomított közelképeinek és az álom, a képzelet, az emlékezet gomolygó - tisztuló-homályló - belső látványfoltjainak misztikus-irreális összemontírozottsága szintén megközelíti nyelv és létezés közös rejtélyeit; a „régiek” „döngetik belülről mellkasom”, s „érteni vélem a nyelv artériáiban mormolt / igéiket” (A halálról semmit), s „lehet-e a vers az örökléthez létra?” (Erkély) - csomósodnak így a befelé nézés testies és testetlen impresszióiból összesűrűsödő rácsodálkozások. A hajnalok, ködök, havazások sugallatosságára fogékony lélek, a törékeny tekintet mintegy magába issza egyediség és időiség, kezdet és vég, látható és láthatatlan összetartozásának illanó-lebegő spirituális titkait („láthatatlan ujjak rajzolnak át a csend két / lélegzet közötti örökkévalóságában” - Elhomályosult arccal). A „föld és ég közötti” bolyongásban inkarnálódó embertörténet a mitikus körforgás, a ciklikus téridő jelzőjévé, a kívül-lét és a bensőség transzparenciájának és a krisztusság metszéspontjainak ikonjává világosodik („nyomaim halott források // két lépés között / születetlen vagyok // mivé változom? / látásodra visszaporladok // a kertben az olajfák / készen állnak // és készen áll a pohár” - Áhítat; „veri az ablakot az ég / lélektől ragyog az úr / most lesz a volt a már a rég / odakünn van legbelül” - Credo; Utolsó ítélet; Áhítatok-ciklus); s az ima a „locus” és a nyelv égi képmásáért, az idea önkijelentéséért sóhajt (“ha elhagy szó emlékezet / az égből hulljon ékezet”; „legyen egy égi kolozsvár” - Miatyánk '95). „Én az irodalmat mindennek ellenére valóban evangéliumnak tartom” - nyilatkozta Visky András, s a Tompa Gáborral közösen írott Romániai magyar négykezesek (1994) a „fojtott / kétértelműségek ziháló transzcendenciájá”-n túl a megsokasodó közvetlen biblikus motívumok szintjén is tükrözik ezt az alapállást. Az önfeltárás szertartásrendjébe illeszkedő megiramló mondatok egyszerre éber és rezignált tudomásulvétellel körvonalazzák az evilági és a mítoszi identitás homológ sorsképeit, vagy éppen elhasonulásaik szomorú kifejeleteit („bárhova mennél nem hagyhatod / magad mögött golgotádat”; „te is ugyanaz mindig,

amikor más / vagy: mizantróp, hibernált angyal, ki / unja a létet, szivárványos golgotáján / megváltó semmibe ível”; „az égbolt oly lakatlan”; „magára / maradt a Föld, megváltót ígérő angyali / üdvözetek nélkül”). Elrugaskodás és kegyelmi átengedettségek pólusai között Tompa Gábor versei (Óra, árnyékok, 1989, Készenlét, 1990, Aki nem én, 1996) hol az elidegenítő effektusok és logizmak élével („nincs többé isten, nincs, ki ablakom / becsukja majd, ha rám talál a végzet” - Bűvös kör, „Ami elválaszt tőled / Istenem / a szó a / Remény” - Elhatárolás), hol a belátás, a rátalálás biztonságával fogalmaznak (Hűség vize, Kihez szólanék ; Partraszállás, In aeternum).

Az istenélmény személyessége a legfiatalabb nemzedékek költészetében általában egyre inkább radikalizálódik; a transzcendenciafelfogás individualizációja egyre határozottabb szembeszegüléssel gátolja a sors- és érzetközösségi jelentésvonzatok kialakíthatóságát. A privát tapasztalat megoszthatatlanságának demonstratív tudatosítása élesen tagadja a közvetlen poétikus metaforizációt, a retorizált (virtuális vagy aktuális) sorsjelképesség alakzattánát. A kollektív tudattartalmiságában közvetíthető istenkép gyökeres dekonstrukciójához vad anti-konvencionális, erős szentségtörő indulat: a blaszfémia nyersesége társul. Az ünnepesség vagy legalábbis átszellemültség, a tragikus emelkedettség és a morális megérintettség szerepét a profanizáló-vulgarizáló drasztikum, a kérlelhetetlen eszménykritikai ironia és az illúzióromboló fesztelenség veszi át. A közhelyszerű vagy tradicionális metaforák bizarr visszafordítása (az elvont kép vagy szólás groteszk-humoros konkretizációja) a depoetizáló, anti-lírai hangütést fokozza. Orbán János Dénesnél (Hümériáda, 1995, A találkozás elkerülhetetlen, 1996, Hivatalnok-líra, 1999) az „istentisztelet helyett lerótt / bordélytisztelet emléke” (Saját lelkéről) bukkan elő, a „tízparancsolatlan” „tévelygéseké” (Isten szaga), Fekete Vincénél (Parázkönyv, 1995, Ütköző; 1996) viszont „féljük a bösz Urat”, a „homok-Istent”, aki váratlanul, „egy ház megett” is meglephet bennünket, „malmoz” „é(r)veinkkel” - majd „kicsontoz”. Sántha Attilánál (Münchhausen báró csodálatos versei, 1995, Az ír úr, 1999) az Istennel laza társalgásba lehet ereszkedni („Hát szia, Isten. Nesze, itt egy / kupa bor, és csak semmi elragadtatás” - Mikor az Isten), így tehát - mivel semmi sem biztos -, Isten halála sem az, vagyis „mégis van és nincsen” (Az álomban a lepke), hiszen a világ „abszurd / lenne, ha nem volna mégis valamilyen / titokzatos célja” (Levél barátaimhoz). Farkas Wellmann Endrénél (A lelkiismeret aluljárói, 1997, A vágy visszakézből, 1999) az Isten „röhög a tűzfalon” (Az istenségek) és nem jelenik meg a „találkán” (Ballada-torzó) - s mivel máskor sem volt ott, ahol szükség lett volna rá: „a végső számonkérés / kölcsönös lesz” (Litánia). Simon Attila (Elmondom-e ezt vagy álmodom?, 1994, Átila, 1997) egy ellentétébe fordított Nagy László-reminiscenciával tesz harsány hitetlenség-vallomást („Nem hiszek semmiben, senkiben. / Nincs, aki fogai közt kegyetlenségemet átvigye” - Nem viszik át), máskor az Istent egy fönn köröző „szirti sas”-nak képzelet (Kapcsolat). Jánk Károly (Álom a nyomokban, 1994, Másvilág, 1997) megrétegződő képvilágában, absztrakt-tárgyas metszeteinek mélységperspektívájában feltűnik a te(le)ológiai magasztosságát veszítő „valamilyen isten”, aki „önnön világa nélkülözhetetlenségétől megcsömörlőben rendelte mindenkéül fölé a halált” (Sötét áhítat); Fazakas Attilánál (Rongycsokor Arlechinónak, 1997) Júdást és az Urat „közös bűn” terheli (Júdás kegyelme); Lövétei László (A névadás öröme, 1997) „határozottan utál” „mindenfélétülvilág-modellt” - és sértődékeny, a „neveléssel piszmogó” Urat ábrázol; Grausam Géza (Adiaphora, 1996) pedig egy egész ciklust szentel a „sikertelen” Teremtés és a keresztfán a „fogatökönnyvet” elvesztő Krisztus bizarrériáinak szemléltetésére (Apokrif).

Ez a csúfondáros, alulstilizáló ötletekben (nyelvi játékokban, viccekben, szóferdítésekben és -csavarásokban, triviális vagy kabarétréfaszerű poémokban, deformált idézet-fragmentumokban, a szleng, az argó, a szubkultúrák felhasználásában, a morbid-naturalizáló néven-nevezésekben, a blöddli fintorokban) bővelkedő (sőt tobzódó) szövegtechnika, ez a referencialitás áttetszőségét és koherenciáját felbontó (disszeminációs) nyelvi-intellektuális rugalmasság voltaképpen tehát az a „poszt”- (vagy „transz”-) modern ízléscsoport, amely az ezredvégi-ezredfordulói erdélyi líra átalakuló alaptendenciáit a legerőteljesebben befolyásolja. A változások fő szemléleti-esztétikai irányát szembeötlően mutatják a travesztiák, a beszédmód-paródiák új modelljei, köztük a groteszk persziflázások, például az ironikus Dsida- (Nagycsütörtök-) parafrázisok. A karikírozó

eltorzítások, a banalizáló-komikus nyelvi gesztusok, gegek, a szellemeskedő) defiguráció összhatása annyira virulenssé válik, hogy így nemcsak a „megszentelt” szöveg-, illetve a „megszentelő” értelmezéshagyomány, hanem már a jelenidő sivár kisszerűsége is az ellenpontosító ironia céltáblájává lesz; a fenségést lerángató, a megrendítőt deheroizáló, a mítoszt bagatellizáló eljárás önmaga pozícióját sem kímélheti. Orbán János Dénes: „Kocsárdon át az út bizonytalan, / esélyem van, hogy nagycsütörtököt / mond a Trabant, s míg jó a szerelő, / koszos motelben lehet rostokolnom. / Napokig késhet nem várt érkezésem, / s a fülledt hallban nem néz senki rám, / s szorongás fog el, szörnyű félelem, / ha kimerül rádiómban az elem” (Verecke híres útján, át Kocsárdon). Fekete Vince: „Nem volt csalatkozás. Késést / jelentettek be, és a hullatag / serétben üldögéltem a / razboieni-i váróteremben (...) Körülnéztem. / Röhögni lett volna jó, / ordítani (...) Ott aludtak körülöttem: / P aludt, J. aludt, / J. aludt, M. aludt, // butykos aludt, mind / aludtak. // Kövér galuskák gurguláztak / le-föl torkomon” (Csütörtök). Kinde Annamáriánál (A hiúzok természetéről, 1996): „kalapos polgár billeg / feje asztra koppan (...) pohár a két kezében / lötyedt sör a pohárban” - az Átszálló állomáson.

Züllöttség, lepusztulás, szálnalmas elesettség, nyomorult mindennapi durvaságok: Demény Péternél (Ikarosz imája, 1994, Bolyongás, 1997) is ez az a (szinte szociografikus keménységgel vázolt) életközeg, amelyből kiindul a kereső szándék -további feloldhatatlan disszonanciákra akadva: „Szeretlek - mondta Isten, és rávette Júdást Jézus elárulására” (Szeretlek); „Ne mondjátok: rossz az Isten, / mert lehet, hogy nincs, / de lehet, hogy túl sokat vállalt” (Apokrif búcsúlevel); „Úgysem törődik csak velem, / Úgysincs mindenkinek öröm. / Ez a transzcendens szerelem? / Nem kérek többet, köszönöm” (Ima). „Öregúrként” vagy „kukákban kotorászó” „félhülyeként” vizionálják az Istent ezek az „átkok”, „siratók”, „apokrif evangéliumok” és „zsoltárok” - s ez a végletes kiábrándultság lüktet az Öregek könyve című pastiche-ban is. Szilágyi Domokosnál a fáradt öregekben még moccan a paradox életakarát, az ambivalens ragaszkodás ahhoz, ami fáj; itt viszont - a „fursán vigyorgó” Istenhez, a leépülés végpontjairól - így szól a sóhaj: „Ó Uram, / vedd el tőlem az én testemet (...) vedd el tőlem mindenemet (...) vedd el tőlem az életemet”. - A különbség itt is, mint általában: változásokról ad hírt. Olyanokról azonban, amelyek nemcsak távolítanak a megtörténtektől, de közelítenek is hozzájuk: oldanak és kötnek - kötnek és oldanak.

Szigeti Lajos Sándor

„...itt lesznek rajtunk a kutyák”(?)

Két erdélyi modellregény poétikai tapasztalatai

Nem egyszerűen regénytípológiai kérdés csupán az, hogy a trianoni békeszerződés következményeként létrejött (új) nemzetállamok területére szakadt magyarság, kisebbségi-nemzetiségi helyzetbe kerülve, irodalmában is megpróbált szembenézni identitásának kérdésével s a líra mellett hangsúlyosan éppen az epikában talált rá először ennek adekvát lehetőségére, mégpedig a regényben, közelebből és konzekvensebben fogalmazva: nem véletlenül éppen a történelmi regényben. Az új történelmi körülmények közé szorult kisebbségi-nemzetiségi magyar irodalmak e ma már klasszikusnak nevezhető időszakában olyan pályázatokat hirdettek meg, amelyekre éppen olyan regényekkel lehetett jelentkezni, amelyek azt voltak hivatottak igazolni és bizonyítani, hogy az adott (új) nemzeti államok területén valaha is élt népek/nemzetiségek mindig is békésen alkottak együtt. Romániában például ilyen mű volt Kós Károly Budai Nagy Antal, Bánffy Miklós Erdélyi történet, Sipos Domokos vajúdo idők küszöbén című regénye. De még az sem véletlen, hogy Móríc Zsigmond is a történelemhez fordul mintáért (Erdély-trilógia). Hosszútávú feladat lehetne vizsgálni azt az irodalomszociológiai, illetve immanens

irodalomtörténeti folyamatot, amelynek során - különösen és éppen a kisebbségi magyar irodalmakban - a klasszikus történelmi regényt felváltja a naplóregény és a parabolaregény. Poétikatörténeti és történelmi-szociológiai magyarázatot kellene keresnünk arra, hogy az utóbbi évtizedekben pedig már a parabolaregény is átadta helyét, ugyanis - részben a líra, részben a történeti események hatására - az epika (jelesen az említett regénytípus) fokozatosan metaforizálódott, létrehozva a modern magyar metaforikus regény típusát. Bármilyen furcsának tetszhet is, 1929-ben (!) írta le Bálint György a következő sorokat: „A vers talán meghal, de él és virul tovább a líra - a drámában és a regényben. Mert a mai regény és a mai dráma lényege a líra, a szubjektivitás. Csaknem valamennyi új regényben és drámában minden kanonizált stílus- és formarendszert felbont és merészen átcsoportosít a nagy emocionális állásfoglalás a világgal vagy önmagunkkal szemben.”¹ Nos, e lirizálódott, metaforizálódott regénytípusra kívánunk példákat hozni, utalva megközelítésünkkel arra a kérdésre is, miért lett-lehetett a kisebbség mint önmetafora jellegzetes értelmezési stratégiává az utóbbi időkben. Amikor a kiválasztott szerzőkről és műveikről beszélünk, azonközben tudjuk, hogy a metaforikus epikai struktúra megszületése és a próza urizálódása egyetemes jelenség, érzékelhető Hajnóczy, Esterházy, Tandori, Bereményi, Lengyel Péter és mások műveiben is, és tudjuk, hogy hagyományképző minőséggé e metaforikusság Krúdy, Kosztolányi, Babits, Szentkuthy illetve Déry, Ottlik, Mészöly regényeiben vált, értelmezésünk szerint kitüntetett szerepet azonban mégis éppen a kisebbségi regénytípus-váltás immanens folyamatában játszott. Ennek bizonyosságaként a határokon túli magyar irodalmak képviselői közül többeket választhatnánk, leginkább a felvidéki (szlovákiai) Grendel Lajost, a vajdasági (jugoszláviai) Gion Nándort és az erdélyi (romániai) Szilágyi Istvánt. Előadásomban az utóbbiról szeretnék szólni.

A Szilágyi István Kő hull apadó kútba című regényében megteremtett, tökéletesen zárt világ olyan epikus keretben áll, amely szerzőjét - meggyőződésem szerint - az egyetemes magyar irodalom élvonalába helyezi. Maga a regény cselekménye meglehetősen egyszerű: Szendy Ilka, a húszas éveinek végén járó gazdag jaidoni tímárlány, aki a kisvárosi „gödörlétbe” s a társadalmilag determinált asszonyorsba beilleszkedni képtelen, amikor megtudja, hogy Amerikába indul szeretője: az Egrestelkéről bejáró családostól szülőkapás, Gönczi Dénes, egy tavaszi éjszakán megöli a férfit, s holttestét az udvaron álló kiszáradt kútba dobja. E pillanattal indul Ilka kálváriája. Tettének nincsenek tanúi, nincsenek ellene bizonyítékok, a bűn maga rejtve, tehát büntetlenül is marad. Lelkiismeret-furdalása azonban nem hagyja nyugton, éjszakánként eszelősen hordja és dobja a köveket az ilyen módon egyre apadó kútba. Döntési lehetősége csak ennyi: vagy a társadalom szabta ítélet vagy az önbíráskodás. Ilka az utóbbi mellett dönt, kihívja maga ellen a sorsot, mígnem ő maga is gyilkosság áldozatává lesz. Ahogy Gion regényében Rojtos Gallai a Kálváriáról lenézett a „vakond-emberekre”, úgy nézi le Szendy Ilka a „gödörlétbe” ágyazott jaidoniakat. Tragédiája, hogy „józan” pillanataiban pontosan fel tudja mérni lehetőségeit és emberi kiutaltságát. E világban: a gödörlétben minden mindig ugyanolyan: „Szekelet az augusztusi éjszakában Vörösvár felé. Ősztől varroda. Decemberben a tragikus disznóvágás, apja temetése... Aztán a Hidas utcán eladódott a nagy ház s a műhelyek. Aztán semmi. És eltelt egy év. És még egy. És még egy. És még egy. És még egy És eltelt egy év. És még egy És még egy És még egy. [...] Ellátta magát, anyját valameddig, bort töltött, ha vendég jött, napszamosoknak főzött »gulyásítelt« meg »kaszásítelt« meg »tokánt«. Tébolyító azonossága a mozdulatoknak. De vajon lehet nem fűzni tovább láncukat? Előre-hátra a két szobán s konyhán: nyikkan a kamraajtó, csikordul a pincekulcs. Az utcakútról két edény víz, a Verőfényről két kosár szőlő.”

Talán innen, e monoton létből fakad a szétesés, a bűnhődő lélek és a jaidoni tímárlány kettéváló tudata. „Ennek a gazdag jelentésrétegeiben máig fel nem tárt műnek - írja Kulcsár Szabó Ernő - olyannyira összetett szerveződésű etikai folyamat adja a sokértelműségét, amelyet egyöntetűen sem tudatleképezésnek, sem metszetszerű folyamatrajznak, de még rögzített távlatú fikciós világteremtésének sem nevezhetünk. Az uralkodó lélektani látásmód maga is bonyolultabb a Németh Lászlóénál: a század eleji történet főhősének megmintázásában nem az analitikus

1 Bálint György: A toronyőr visszapillant. Gondolat, 1966. 41.

szempont érvényesül, hanem ösztöniség és akarat, tudattalan és tudatos olyan összjátéka, amely a személyiség felőrlődésében az értékállapotok változását jeleníti meg végokként.”² A regény romaneszk elemei, illetve a tudati világ kivetítődéseiként megformálódó „történeisei” megerősítik, főmotívummá emelik a mögöttes metaforikus - tartalmat, mégpedig abban az értelemben, ahogy a lírában is metaforává szelídült formában szerepelnek az én határainak elmosódásából, az én részeinek kivetítéséből adódó téveszmék, illetve abban az értelemben, ahogy a metafora törvényei érvényesülnek: a valóság és a fantázia összetévesztése ugyan a pszichózis tartalmi sajátága, a metafora ehhez hasonlóan - saját törvényei várhatósági elvének megfelelően - állítja a fantáziát a valóság helyébe.³ Szilágyi István regényében a metafora ebben az értelemben lesz szerkesztőelv. Ilka hálószobájában van egy kép a fejedelemlről. E kép olyan, mint egy ikon,⁴ de az ő tudatában valósággá válik, a fejedelem mintegy lelép a képről s Ilka vele szeretkezik. E „felsőbbrendű” szerelme a Fejedellemmel - ténylegesen Gönczi Dénessel, aki helyett odaképzeli a Fejedelmet - szinte az első pillanattól skizofrén helyzetet teremt: „a paraszt Gönczi Dénes vállára hágva próbált egy álmodott igazi nagyúr nyergében megkapaszkodni”. A jajdoni létbe ágyazott lány a regresszió rabja s ez már nem csak a metaforák „játékos regressziója”, sokkal inkább az elmebetegségbe vezető út: irreális, csak képzelt világa a regény első szerkezeti egységének vázát képező Fejedelem képében ölt testet, s ezt a világot sokkal erőteljesebben éli meg, mint a valóst, a mindennapit, s ehhez használja fel Dénest mintegy eszközül. Dénes jelenti ugyanis a két világ közti átjárhatóságot, ám halálával ez a kapu bezárul s Ilka a jelenbe vettetik. Az időstruktúra megváltozása is a jelen dominanciáját erősíti: a jelent a múlttal váltogató, feltöltő ritmus lelassul, megszakad a Fejedelem-motívum (ha tetszik: a kép mintegy csupán tárgyá degradálódik).

Ilkának még egy lehetősége marad a lázadásra: önmaga nyit kaput egy másik világra - a kút. A kút - nem más, mint büntetlenül maradt bűnének egyetlen tanúja. az ősi magyar hitvilág szerint valójában út a másvilágra.⁵ Ilka életében ugyanakkor a kút hasonló szerepet tölt be, mint annak idején a fejedelem képe: mintha lelke ugyanarra a logikára működne: ahogy a fejedelem-kép sugalmazta világot valóságosabbnak élte meg a reálisnál, most a kút, a kőhordás és a malacokkal való foglalatoskodás jelentik neki az egyetlen létező „valóságot”; a kút metaforája ad egy másik párhuzamot: a „gödörlét” a jajdoni világ legsajátosabb jellemzőit fejezi ki: egy gödörből nem lehet kilátni, kitörni, elmenekülni, mert fogva tartanak a falai, ugyanakkor előhívja akaratlanul a betemetetést, a betemetésre ítélttség szinte szükségszerű képzetét is; ezt az életképtelen világot - sugall(hat)ja a regény - úgy temeti be néhány évtized alatt a Sors - a predestináció értelmében -, mint ahogy Szendy Ilka hordja kövel tele saját bűne kútját, saját lelke gödrét. A jajdoni lét plasztikus megjelenítését hivatottak szolgálni egy egészen sajátos metaforasor elemei: „gödörlét”, „horpadás”, „gondfészek” „hegyalji gödörvilág”, csertöröküllyű völgy”, „katlanlét”, „katlanváros”. A motívumok jelentős része már annyiban is metaforikus, hogy a virágszimbolikából táplálkozik: feltűnően sok a virág, már Dénes halálának éjszakáján „kőkörcsinszínű fényben bámulja a néptelen utat” Ilka (a kiemelés tőlem: Sz. L. S.), s tudjuk: a sebhely formájú kökörcsin Adonisz kedvenc virága s Adonisz meggyilkolták (a regényben ez az első gyilkosságra utaló momentum). Gion regényéhez hasonlóan végigkíséri a „történetet” a rózsa is, amely az ókorban a szerelem istennőjének, Aphroditének, Vénusznak, a májusnak, a megújulásnak, a halált megvető bátorságnak, valamint a túlvilági Elíziumi Mezőknek a virága, ilyen szempontból logikusan kapcsolódik a műhöz, s ha hozzátesszük, hogy az egyházi latinban a rózsa az égi harmattal társul, hogy Krisztus hulló vérének is asszociálhatja, a vadrózsa öt szirma pedig Krisztus sebeit is jelképezi, akkor azt kell mondanunk, hogy kifejezetten

2 Kulcsár Szabó Ernő: im. 82.

3 Vö. Világirodalmi lexikon szócikke: 319.

4 Gondoljunk csak arra, hogy a módosabb parasztok ilyen - fejedelmeket: Rákóczit, Bethlent vagy költöket: többnyire Petőfit ábrázoló - színes nyomtatokat helyeztek a Mária- vagy Krisztus-képek mellé, protestánsoknál pedig tulajdonképpen szinte ezek pótolták az idolt. Magam is emlékszem, hogy szülőfalumban - Botykapeterden - nálunk ugyan nem, de a gazdagabb református családok otthonában a fő helyen Petőfi halálát vagy épp azt a jelenetet ábrázoló nyomat függött a tiszta szobában, amelyen a költő a Nemzeti Múzeum előtt szavalja a Nemzeti dalt, ez már csak azért is fontos lehetőség volt, mert a református gyerekek - mint magam is - a templomban csak csupasz falakkal találkozhattunk, csak az „igére” figyelhattunk, vizuális élményünk legfeljebb ilyen módon lehetett.

5 Hogy milyen gazdag a regény e metaforikája, arra vonatkozóan ld. Baránszky-Jób László: Töprengés a regényről. Szilágyi István: Kő hull apadó kútba. In: Teremtő értékelés. Budapest, 1984.

logikus a metaforika. Minden további nélkül eszünkbe juthat az is, hogy Vénusz havában, májusban tartották Rómában a rózsaszüneteket (Id. Rosalia), ugyanakkor ez egyúttal a gyász és a böjt, tehát a szexuális tilalom, a megtisztulás időszaka, amelynek természetes attribútuma a fájdalom, mely mögött tudatunkban ott élhet annak ismerete is, hogy az eredetileg fehér rózsát a tövisbe lépő Vénusz vére festette vörösre, valamint hogy a rózsaszimbólumát a keresztény mítoszban Vénusztól Szűz Mária vette át, azaz: a földi szerelem jelképe az égi szerelem szimbólumává alakult át, paradicsomi virággá lett, melyen a tövisek a bűnbeesést követően jelentek meg (megjegyzem: a bűnbeesés pénteken, Vénusz napján történt). A rózsaszimbólumában tehát egyszerre sűrítődhet a szerelem, a halál, a kudarc, a bűn és a büntudat, a belső száműzöttség képzete.⁶ Ugyanakkor kiemelkedő szerepe van a keresztény szimbolikának is (az égő csipkebokor, Illés a fellegjáró szekéren stb.)

A Kő hull apadó kútba - úgy véljük - azt taglalja, vajon mit kezdhet életével, egy lehetőségek nélküli világban egy megadásra, lemondásra képtelen lény, akinek csak egy kiút marad: a tagadás, a tiltakozás, azonban itt sincs - mint a Grendel-művekben, a Gion-regényben - élhető sorsváltózat, nincs követhető-kínálható megoldás, a hic et nunc képtelen emberi lélek visszatér saját tébolya kútjába s kihull az időből. Szilágyi szinte mindenről szól, amire csak választott „története” lehetőséget kínált, eddigi regényművészetének, írói gondolkodásának leginkább letisztult alkotása mégsem ez, hanem az Agancsbozót (1990), amely hitem - és értelmezésem - szerint a modern magyar próza - eddigi - csúcspontját jelenti, még akkor is, ha az újabb kanonizációs szándékokat érvényesíteni akaró Szirák Péter gyengébbnek minősíti is.⁷ Az igazi jelentős különbség éppen az, hogy míg az előbb tárgyalt Kő hull apadó kútba alaptörténete - újsághír, krimi-történet is lehetne - tulajdonképpen „valóságosabbnak” mutatkozik - a szerzői szándék szerint -, addig az Agancsbozót eseménysoara már modellszerű, valóban, feltűnően, értelmezhetően jelképszerű, jelképi érvényű, mint olyan: abszurd. Immár fikatív hely és idő - a bahtyini koronotoposz sajátos - alkalmazásával nyújt emberi-lélektani példázatot, a szereplők mindennemű - a szokottól teljesen eltérő - jellemzése nélkül, ugyanakkor nagyon is vállalt és jelzett tárgyi-szubjektív környezetben; az asszociációk rendszere, a példázatok szövevénye egyértelműen a gondolkodás síkján működik. Jóllehet, a két regény egymástól független - bizonyos vonatkozásban -, mégis hasonló sorsállapotot mutat: nincs lehetőség a megoldásra-megváltásra egyik esetben sem. A Kő hull apadó kútba című regény alaptörténete még reális, valóságos, az Agancsbozót eseménysoara már modellszerű, jelképi érvényű, abszurd. Immár fikatív hely és idő alkalmazásával nyújt lélektani példázatot, a szereplők határozott jellemvonásai nélkül, de nagyon is konkrét tárgyi környezetben. Az asszociációk rendszere, a példázatok szövevénye a gondolkodás síkján működik, létérzékelésében csatlakozik a huszadik századi modern európai regényhez, identitáskeresésében, az identitásvesztés negálásában, ugyanakkor a fragmentaritás élményének érzékeltetésében a későmodern epikai szerkezetek felé mutat, formailag a filozófiai tartalom alá rendelődik, az epikai struktúra gyakorlatilag a tudatfolyamok és a gondolatzajlás váltakozásából áll össze, igazolva a prózaelméleti tételt: „a közlésre kijelölt anyag dönt a forma kérdésében, az anyag növeszti ki magából spontán, szerves módon a formát.”⁸ A gondolatzajlás és tudatfolyamok váltakozása ellenére a várhatóság elvének éppen nem megfelelően kibontakozó, kifejezetten áttekinthető történet tárul az olvasó elé, egy évet ölelve fel. Érdekes vállalkozás Szilágyi Istváné, hiszen úgy ír majd hétszáz oldalas nagyregényt, hogy közben a tér és idő redukálása, a linearitás, a folyamatos történetmondás, a kevés szereplő novellára emlékeztető keretben mozog. A novella jellemzőit támasztja alá a regény indítása és zárása is, az in medias res felütés ugyanis általában a gazdaságosságot és redukciót igénylő novella jellemzője: „Lassan

6 A rózsaszimbolikáról részletesen írtam: „Magasba tartjuk tetves glóriánkat” In: Evangélium és esztétikum. Széphalom Könyvműhely, 1996. 225-235. Felhasználtam Hoppalék könyvét, Bindermann, valamint Ujvári Editék könyvét.

7 Szirák Péter ezt írja: „Az elbeszélő hangra hallgató olvasó fölénybe kerül a sziklahámor lakóival szemben. A kommentárok »igazsága« túl korán megtörténik: az Agancsbozót olvasási alakzatában a monoton epikai történésé retoricizált időtapasztalat és a kilátástalan történeti létezés »szemantizáló« parabolikusság feszültségben áll. A regény olvasásmódját az elbeszélői reflexió, a tanító kommentár és az epikai imagináció egymáshoz való viszonyának retoricitása látszik döntően meghatározni. A Kő hull apadó kútba mindmostanáig Szilágyi legnagyobb hatású műve, bizonyosan azért, mert az epikai funkciók rétegzett elhelyezésével a fenti dilemmára meggyőzőbb választ adott. i. m. 100.

8 Thomka Beáta: Narráció és reflexió. Forum, Szabadka. 1981. 52.

kezde visszanyerni az öntudatát. Erezte, alatta kő van, válla és elbillent feje is kőnek támaszkodik, tehát valaki egy sziklafal tövébe ültette.” A zárás pedig olyan váratlan fordulat, mely minden előkészítettsége, motiváltsága és valószínűsége ellenére mégis vágásszerű és kiszámíthatatlan.⁹ Azonosulok Thomka Beáta ítéletével, a kérdés azonban kérdés marad: mi indokolja mégis a nagy terjedelmet és a lassú elbeszélésmódot? A választ a regény tartalmi-eszmei síkján kell keresnünk: a lényegében egyszerű eseménysorra ugyanis különböző jelentés-és metaforarétegek rakódnak, s egymásra játszásukból olyan gazdag szövegszinteket produkálnak, amelyek sokszorosan túlmutatnak az egyes világfragmentumok helyi értéken, a metaforastniktura itt, ebben a világban valóban a klasszikus Ricoeur-i jelentésteremtést mutatja, éles ellentétbe állítva a történés helyszínét a gondolatok gazdagságával, ugyanakkor az eseménysor megfelel a hagyományelvű regénykoncepciónak is, hiszen a mű a kronologikus elbeszéléssel halad: a narráció kitérők és elágazások nélkül jut el a kezdettől a végpontig. Maga a cselekménysor sokkal egységesebb, homogénebb, egyben zártabb is, szinte szikár: Deres - a főhős - öntudatát visszanyerve egy sziklahámban találja magát, ahol három kovács téren és időn túl űzi a kardkovácsolás mesterségét, látszólag minden értelem és cél nélkül, a „gazda”, a Velünk Rendelkező Szándék utasításai szerint, tehát már a regény alaphelyzete kiúttalanságot sugall, pedig a barlang egy tökéletesen berendezett, minden kényelemmel ellátott sziklahámban, ahol a „Szándék” rendszeresen ellátja hőseinket mindennel. A változatosságot csak egy-egy lakoma és annak előkészületei jelentik: évente egyszer egyikük lemehet elejteni egy szarvast, mialatt a többiek mindezt képzeletben élik át (az évenkénti vadászatban és rituális lakomában megsejthetjük régmúlt korok vallási áldozatainak árnyképét is). Deres fokozatosan beilleszkedik a barlangtérbe, amikor is a „Szándék” egyre igényesebb feladatokkal bízta meg őket: bozótvágókést, szamurájkardot, végül damaszkuszi kardot kell kovácsolniuk. Ez nyugtalanítani kezdi őket, az egymás iránti szolidaritás, az egymással szembeni gyanakvás, s a Gazda iránti gyűlölet egyaránt munkál bennük. A regény csúcspontjaként értelmezhető epizódban azonban a damaszkuszi penge elkészítésekor már óhatatlanul emberhalál következne, s ekkor döbbennek bele, hogy valójában egy embertelen kísérlet kiszolgáltató alanyai. A regény világába hamar bele tud helyezkedni maga az olvasó is, hiszen hamar megsejti, hogy itt saját létéről van szó. A regény világa pedig a végtelenségig kiutatlan, mert hiábavaló a kardkészítés, hiszen azt soha senki sem ellenőrzi (dicséri vagy bírálja), nincs is szükség az elkészült darabokra, maguk a szereplők is időn és téren kívüli figurák, hiszen a semmiből, az ismeretlenségből jöttek és oda is tartanak, pusztán belevettettek egy általuk (és általunk) ismeretlen időre a létbe (az „in der Welt sein” parafrázisaként?), itt jelesen a barlanglétbe (ezzel metaforikusan még a zártságot, bezártságot is súlyosbítva metaforikusan!); nincs múltjuk, de jövőjük sincs. Már a szereplők neve is az időtlenséget mutatja: Vulkán, Héfa, Ilmár. Nem kétséges, hogy egy sajátos (de)mitologizációval találkozunk,¹⁰ hiszen hőseink a görög, a római és a finn mitológia (de)mitologizált alakjai: Héfaban ráismerünk Hephaiosra, Vulkánban Vulcanusra, Ilmárban pedig Ilmarinenre. Szilágyi tehát nem tesz mást, mint egyazon általános emberi tudat gondolatsíkjait játszatja el, a lelki archetipusok szinte pszichológiai elemzést nyújtó szándékával „mélyebbre ereszkedett ... ama egykori jajdoni kútban. Most már a szakadék alján vagyunk, s innen igen messze lehet látni.”¹¹ Ebbe a hódézi világba egyedül Deres nem száll alá, aki bár a legjobban érti, sőt szereti is egy idő után a kovácsolás mesterségét, felszabadul általa, éppen ő nem lesz részese, inkább áldozata az élet, a szarvasok elleni merényletnek. Deres tehát kívülálló, az egyetlen, aki - bár alkalmazkodik környezetéhez és társaihoz - meg is őrzi kívülállását: addig marad teljes ember, gondolkodó lény, míg belső világa nem sérül: a tökéletességre törekvés példája, aki úgy akar megmaradni az értelmetlen világban, hogy az alkotás, a teremtés, ha tetszik: a művészet világához fordul segítségért.¹² Deres minden szempontból központi figurája a műnek, hiszen közvetítő szerző és olvasó, olvasó és regényvilág között, nézőpontja többnyire megegyezik a szerző és az olvasó

9 Vö. Thomka Beáta: A befogadás kihívásai. Jelenkor, 1991. 4. 366.

10 Vö. Rudolf Bultmann: A demitologizáció problémája. 1952. Idézem Evangélium és esztétikum című könyvemben.

11 Szilágyi Márton: Az értelem kalandjai. Tekintet, 1991. 1. 116.

12 Hasonlóan értelmezi Antala Zsuzsanna is: i. m.

nézőpontjával. Mivel a regény narrációja egyes szám harmadik személyű, és soha nem vált át első személyre, így Deres helyzete igen sajátos: oldja a szerzői elbeszélés mindentudását, és közelebb hozza a jelenkori elbeszélőnek ahhoz a típusához, melynek tudása nem haladja meg a szerzőét, de nem is marad a tudásküszöb alatt - sugallja Thomka Beáta.¹³ A regényben a világ addig a pontig válik megismerhetővé, ameddig a szerző-elbeszélő és a hős előtt feltárulkozik.

Az Agancsbozót hihetetlen módon szűkre szabott élettere - akár a magunké - a barlang, a sziklaerkély, amely emlékeztethet Kafka zárt tereire vagy Abe Kobo homokgödrére (A homok asszonya), ugyanakkor rejtélyes is, hiszen - mint saját léterünk - teljesen civilizált, a modern kor minden kellékével felszerelt, akár egy mesterséges Paradicsom, ami mégis riasztó, szorongó életérzést kelt, az a tökéletes szervezettség, a dolgok „túlszervezettsége”. A barlang egyszerre tér és idő: a végtelen idő s egyben a végesség jelképe is. A megállított pillanat - állapítja meg Thomka Beáta - nem más, mint az értelmétől megfosztott emberi cselekvés kivételése, a kovácsok „programozott, precíz ténykedése, napi teendői, fárasztó pontossággal leírt sürgésforgása a hiábavalóság történéseként értelmezhető (ez magyarázza az unalom kockázatába is belemenő, lassú elbeszéléstempót és terjedelmet).¹⁴ Míg a barlang és a sziklahámor a szabadság és identitás elvesztését szimbolizálják, addig mintegy ennek oppozíciós párjaként a természet nem más, mint a szabadság metaforája.

A regény jelentésekben gazdag motívuma a címhez szorosan kapcsolódó szarvasvadászat motívuma is. Amikor Deres tudomást szerez róla, még pozitívnak tűnik neki, hiszen a szabadulás esélyét látja benne. A metaforasor kialakulásában a szarvas foglal el kitüntetett helyet, ősi, mitikus tartalmakat hordoz: „Évenként lehullatott és újránövesztett agancsa révén a fához kapcsolódó egyetemes jelkép: az örök megújulás, az újjászületés, a nap, illetve Krisztus szimbóluma. A növényként sarjadzó agancsú, vagy agancsai között életfát növesztő szarvas képe Eurázsia- és Amerika-szerte ismert. Az agancskorona kaukázusi mesékben magával a világgfával azonosul [...] Arisztotelész szerint ha a szarvas megvénül, lenyel egy kígyót és ezzel megszerzi annak képességét: levedli a bőrét, s így megifjodik. Keresztény eszmekörben ez a szarvas Krisztus szimbóluma, aki lenyelvén a kígyót, az ördög jelképét, az emberiséget szabadítja meg tőle, s az eredendő bűntől. [...] A reneszánsz világi ikonográfiában az öt érzék közül a Hallás, a vérmérsékletek közül a melankólia jelképe lett; szarvasok húzzák - Diané mellett - az Idő Szekerét.”¹⁵ A regénybeli szarvasvadászat azonban más - legalábbis ellentmondásokat hordozó jelentésmezőbe kerül: a „megváltásként” szereplő totemállatot a kovácsok, bár a megtisztulás igényével, minden évben elejtik, önnönmagukat azonban végtelen bűnhődésre ítélve. „A szarvas elkészítésének mesterfogásai minél mesteribbek, annál inkább vérlázítók: amit a hármak szabadságuk, szenvedélyük megelégeként ünnepelnek, valójában pótcslekvés, és a szabadság szimbólumának, a szarvasnak megölése és elfogyasztása mondhatni egzisztenciális kannibalizmus.”¹⁶ S mindeközben ott az évről évre leölt szarvasok agancsaiból keletkezett bozót: az átláthatatlan agancsbozót, tűhegyesre, gyilkosra kopott életfaágaival. Metaforikus asszociációkkal telítődik a kard motívuma is, ugyanis amíg főhősünk tökélyre igyekszik fejleszteni egy-egy darab kikovácsolását, addig tulajdonképpen a Virágos Katonához hasonlóan nem szenved, ugyanis a munka boldogsága felszabadítja a létbe vetettség keserűsége alól. Héfa, Ilmán, Vulkán és Deres a Kő hull apadó kútba Ilkájával ellentétben megőrzik tudatuk épségét, mert a valószerűtlen, értelmetlen körülmények között is, ha másban nem, de a munkában, az alkotásban rátalálnak a megtartó erőre. Kérdés azonban: ha a Velünk Rendelkező Szándék a szabadságot csak az alkotóerőnek biztosítja, minden másban határozottan csökkenti, kérdés, hogy meddig hajlandó az ember engedelmeskedni, hajlandó-e önmagát vagy társát feláldozni a sikerért? Az Agancsbozót végszáva gyönyörű képzet, intő példázat is arra, hogy várnunk kell valamit, a tisztaságot: „A szarvasokat. (Nem léphetünk oly loppal, hogy ne érezzék meg közeledtünket.) Talán eljönnek. (Nem váratnak magukra túl soká.) A hűtlen menyecskek, a kacér

13 Thomka Beáta: i. m. 366.

14 Thomka Beáta: uo. 367.

15 Hoppál Mihály -Jankovics Marcell-Nagy András-Szemadóm György: Jelképtár. Helikon. 1994. 199-200.

16 Asztalos Ildikó: Damaszk-technológia. Látó, 1991. 4. 135.

ünök, az ugrabugra pettyes borjak, a magányos agancsosok... Mert ha nem ők jönnek el, a szarvasok - itt lesznek rajtunk a kutyák. Lehet választani.”

Nagyné Varga Éva

A gyulai remete

Simonyi Imre költészetéről

„S új hadra lelve vívd meg ott egy darab tiszta papíron
külön csatádat Don Quichote; kit nem bőszt már
szélmalom...”

(Gyulai ars poetica)

Simonyi Imre találóan azonosítja magát a Gyulai ars poeticában Don Quijote alakjával. Különc volta - mind magánemberként, mind sajátos személyiségét és szemléletmódját illetően -, remetesége, önként vállalt gyulai száműzetése elszigetelte őt vidéki magányába.

Cervantes Don Quijotéja és Mikszáth Pongrácz Istvánja látszik megelevenedni Simonyi alakjában, szellemében. Irodalmi előképei ábrándokat kergetnek, ellentmondást látnak a külvilág és saját lelkviláguk, vágyaik között - eszményeik és a valóság minduntalan összeütközésbe kerül egymással. Don Quijote ábrándja kitörési kísérlethez vezet az őt körülvevő kisszerűségből. Hőbortjai az emberi szabadságigény megnyilvánulásai. Pongrácz István zárt világában a nemes érzelmek, az egyenesség, az elvszerűség érvényesül. A különc úr konzervált világa ellentmondásaival együtt is magasabb rendű, mint a külső valóság zűrzavara, ahol a képmutatás, az önzés és a törtetés, az eszmék anyagiasság és nyers érdekek szerinti felhasználása, megcsúfolása dívik.

De ki volt valójában Simonyi? Miben ragadható meg környezetét irritáló mássága? Költészete érdekes színfoltja a közelmúlt magyar lírájának, bár nem kapott igazán teret sem életében, sem halála után. Életét, munkásságát, megítélését és elhelyezését irodalmunkban egyaránt homály borítja, melyből csupán apró mozaikképek villannak elő. Simonyit nemcsak a nélkülözések emlékével terhes ifjúkora, a viszonylag későn jött elismerés, hanem öntörvényű költői magatartása teszi a XX. század második felének szokatlan alkatú lírikusává. A későn induló, s a még később kibontakozó költők közé tartozik. S bár az írásnak tizenéves korától elkötelezte magát, az 1940-es években fényesen induló közírói és szerkesztői pálya az '50-es években megtört, s rövid '56-os tündöklésre támadt fel csupán. A publicisztikát lassan háttérbe szorította a költészet. Megaláztatásoktól, spiclikeltől kísérve -, mely az '56-os eseményekben vállalt szerepe, és a mindenkori államrenddel szembeni ellenállása, éles hangú bírálatok miatt járt ki neki - versbe sűrítette, álcázta, rejtette az indulatot, a szabad gondolatot. Első könyve 1956-ban jelent meg Gyulán Tisztességes írás címmel. Az indulás korszakát összegző kötet erős József Attila-hatásról tanúskodik. Ugyanakkor Simonyi morálcentrikus, hagyományörző, nosztalgizáló világa a népi írók, elsősorban a Sinka-örökség tudatos vállalásával is összefügg (Az út; Mezei látomás; Éhség, Dal, Őszi alkony). Költészetének alapvető témakörei, a későbbi kötetekben vissza-visszatérő motívumok már a Tisztességes írásban kialakultak. De az útkeresés időszakát követően (Önéletrajz helyett, 1962; Ne sírjatok, 1966 című kötetek) igazán csak a hetvenes-nyolcvanas évek termése hívta fel rá a figyelmet (Hatodnapon, 1970; Gyulai krétarajzok, 1978; Forgácsok egy fakeresztről, 1980; Két szerelem, 1984; Különvélemény, 1986). Érett költővé valójában ebben az időben vált. A gyulai önként vállalt „száműzetés” gyűrűjében az emberileg és költőileg egyre szorítóbbá váló magányra ítéltég „különvéleményét” formázta meg. A történelem menete, a szerelmi tragédiák, kudarcok és a költői hivatás el nem ismertsége egymást erősítve hozta létre azt a világidegenséget, amely nem általában véve, hanem az adott, rosszul működő világgal áll

harcban. Tragikus látásmódjával szorosan összefügg a költő hajlama, képessége az erős gondolati elmélyedésre. Töprengő, vívódó költői egyéniség, aki az átlagosnál jóval intenzívebben éli át az élményeket. Versei is főként az őszintén megszenvedett, átértzett mély gondolatisággal ragadják meg az olvasót.

Vizsgálódásaim a továbbiakban arra a Simonyi-kötetre (Gyulai krétarajzok) irányulnak, melyben arányaiban legnagyobb hangsúlyt kapnak az alkotói pályát végigkísérő, a költőt - helyzetéből adódóan - leginkább foglalkoztató gondolatok: költősors és nosztalgia Gyulán. A költőszerephez, továbbá a poéta szűkebb pátriájához, Gyula városához - mely csupán hatesztendő korától adott otthont a Simonyifalván született alkotó számára - fűződő viszonya hű képet fest Simonyi szemléletmódjáról, életérzéséről, alkotói lehetőségeiről, emberi viszonyokról, ifjúságról, férfikoráról, példaképekről, hitről, társadalomról és a korról. Egy életút morzsáiról készült rajzok ezek, melyek rendkívüli pontosságra, a részletek megjelenítésének igényére szorítkoznak, s melyeket az ország vérkeringésétől távol eső, az államhatár közelében észrevétlenül meghúzódó település, Gyula kapcsol össze. Nem gyakori az egy tájhoz vagy akár egyetlen városhoz kötődő költő hazánkban. Egyre kevesebb azok száma, akik ezt a legrangosabb vidékiséget vállalják. Simonyi Gyula város poétája volt. Kisvárosi létből teremtett lírai költészetet. A költő univerzuma volt Gyula. Nem csupán egy magyar kisváros a maga szociológiai valóságában, hanem a világ: a szűkebb kisvilágban megnyilvánuló nagyvilág. Haza.

1967-ben Simonyi Imre saját egészségi állapota, édesanyja betegsége, valamint a fővárosi élet számára idegen volta miatt visszatért Gyulára, immár véglegesen. A régóta tartó és nem szűnő betegségek, továbbá a vidéki elszigeteltség következtében a magányra ítélt költőt önkörébe zárta az írás - versek sorozatában élte meg a halált megelőző pillanatok, órákat, napokat. Nem volt mire ébrednie, mert az élet minősége, értelme a társtalanságban, feladathiányban elapadt. Ebből a magányból kellett hírt adnia, és elhitetnie önmagával, hogy versei hasznosak (Elfogyhatott, Annyi van hátra). Simonyi ez idő tájt teljesítette ki, mélyítette el egyéni hangját. Korábbi versgyűjteményeihez képest a Hatodnapon (1970) című kötetben erősebb hangot kapott a vállalt magány, a másság (Önéletrajz, Fohász; Zárka; Se ég, se föld), a társadalommal, hatalommal való szembenállás (A negyedik osztály), a világtól való elkülönülés (Patak) gondolata. Határozott jellem, fanyar, harapós kedély, állandósult rosszkedv, ironia és önironia, mély gondolatiság és szükszavúság - a Simonyi-versek állandó kísérőivé váltak.

S bár Simonyi Imre megjelent könyveit elismerő kritikákkal illették, a vágyott hivatalos méltatás hosszú ideig váratott magára. Öt kötetrel és közel ötvenöt évvel a háta mögött 1974-ben ítélték a költőnek a József Attila-díjat. Ezzel úgy tűnt, a hosszas mellőzés után a '70-es években végre elindult a siker útján. Megszületett a Vitray-interjú Öt szemközt címmel, vastag levelekben küldte verseit a fővárosi lapoknak: rendszeresen közölte írásait a Népszabadság és az Élet és Irodalom. Évről évre megjelentek művei a Szép versek antológiában. Az Írószövetség tagjaként az élő magyar irodalom jeles képviselői is elfogadták. Jó kapcsolatban állt például Bata Imrével, Görgényi Ferencsel, Tüskés Tiborral.

1975-ben epizód szerepre hívták Kósa-Csoóri-Sára: Hószakadás című filmjéhez. A magányos filozófus szerepében alkalma nyílt „komédiás” hajlamát bemutatni. Bevallottan a színház világát érezte alkatához legközelebb. Ez a „komédiás” hajlam a '80-ban közzétett dramolettjeiben, illetve kevés közszereplései (író-olvasó találkozók, előadóestek) tudatos dramaturgiai megtervezése alkalmával vált megcsodálhatóvá. Kiváló, fellépéseire gondosan felkészülő, lelkes előadó hírében állt.

A hirtelen jött elismerések azonban alábbhagytak. A hivatalos politika éles hangú bírálatai miatt száműzte a köztudatból, így Simonyi végérvényesen visszavonult kisvárosi magányába. Az '56-tól újból ellenzékbe szorult ember menhelye lett mindazoknak, akik másként gondolkodtak - minden végletességével és elfogultságaival együtt. Odúi zarándokhelyekké váltak: literátus hajlamú ifjak (Endrődi Szabó Ernő, Krasznahorkai László és Géza, Bod Tamás és Péter, Kiss Ottó) töltöttek fél napokat a Dob, 48-as, Alpár vagy Erkel utca savanyú-nyirkos helyiségében cigaretta-, kávéfoltos könyvek, kéziratok kupacai között, s hallgatták a Mestert Krúdyról, Márairól, Szabó Dezsőről, Sinkáról, Németh Lászlóról és - Simonyiról magáról. Valamint a lányokról, a Mester szemérmetlen

hódításairól, a színházról. S a futballról, (a magyarról!), a Ferencvárosról, Göröcs Titi génuszáról. Továbbá a politikáról: '56-ról, Kádárékról. És persze Gyuláról.

Simonyi köré legendák szövődtek: mindenki tudni vélt valami titkot. Ezek témája: lányok, szerelem, futball, '56... És a legenda egyre bővült, pedig ő maga ki sem mozdult odújából. Tartotta magát önnön értékrendjéhez: a világ javíthatatlan. Kérlelhetetlen, könyörtelen következetességgel ragaszkodott a maga alkotta nézetek kikezdehetlenségéhez. Mindig hangsúlyozottan törekedett arra, hogy elüssön környezetétől: „Világéletemben több mint magányos, én árva voltam. Miért? Mert nem hasonlítottam senkihez.”- idézte Pardi Anna egyik írásában. Kirívó különc, asszimilálhatatlan és kirekeszthetetlen polgár volt a valahai urak és a lett elvtársak között. Makaesul és fanyarul át- és túlélő, vagyis irritálóan élő, ráadásul illúziótlan. S lakjék bár az Alpár, a Dob, a 48-as vagy a Reinhardt (Százéves) cukrászda szomszédságában: a város tartozéka lett, ahol hibátlan eleganciájú felöltőjében, szakállas borotváltsággal, kimért mozdulatokkal, olykor teátrális fintoraival, gesztusaival, fanyar-kíméletlen kritikus megjegyzéseivel, latolt szavakkal élt és írt.

„... belátom - nem illetem belé a >>képbe<<. A városképbe! (Értsd. >>Illetékesképbe<<.) Elsősorban természetesen a város (>>Illetékesek<< szellemi és erkölcsi képébe nem! De sőt. abból egyenest kiríttam. Ezt elismerem: Lehorgasztott fővel.”- írja az 1978-as, nagy visszhangot keltő Gyulai krétarajzok című kötet beköszöntőjében. Ez az Előszó nyílt, a kötet prózáihoz hasonlóan emelkedett stílusú, ugyanakkor hordozza azokat az alaphangokat, gondolatokat, amelyeket később a versek feldolgoznak. Kendőzetlen vallomás kinyilvánítása ez: a szűkebb haza, Gyula imádása-átkozása, az 1930-40-es éveket megidéző képletes, visszaálmodott város előtti főemelés, valamint a jelen valóságával való szembenézés, kihívás és elutasítás.

Simonyi nem riadt meg a költősors végletes, ellentétek között őrlődő vállalásától. Állandóságra, biztos hátországra törekedett, ugyanakkor mélyről fakadó iróniája megóvta a beszűküléstől: mindennek látta, észrevette a fonákját is. Érzékeny figyelem tette lehetővé, hogy értékelje - a kisváros kereteiben - a történelmi változásokat. Ezek egyre több kétséget ébresztettek benne:

„hogya a fenébe is van ez
azzal a bizonyos »által kiszorított<<... stb.
meg hogy »egyenlő az által<<... stb
mi szorította ki mit?
és micsoda egyenlő itten?
és mivel?!”

(Eszmék, rögeszmék)

Ennek megfelelően lett a Gyulai krétarajzok meghatározó eleme a költő szerepéről, küldetésének értelméről való töprengés. Előtérbe került a lírikus személyiség. A jelen és múlt szembesítéséből, emlékek visszaidézéséből építkező krétarajzok háttérében az önvizsgálat a költő szerepéről, munkája értelméről töprengő kétségei, kételyei s önértékelése állnak:

„Nem igaz, hogy hiába éltél,
s hogy közhasznút nem tettél volna.
Hiszen lélegzet-visszafojtva
leste egy egész kisközösség,
hogya azt a fát mily buzgalommal
fűrészelgeted magad alatt.”

(Forgácsok egy fakeresztről)

Ugyanebben a versciklusban kapott hangot az igazmondás kényszere, az önmegmutatás teljességére törekvés, a szóláskényszer: „szólj - ha mindjárt fejed szakad be”. Amit szeretne -

elérhetetlen, változtató szándéka hatástalan. Egyedüli lehetséges magatartás számára a szembeszegülés. Ezekben a borús hangulatú alkotásokban megerősíti önmagát abban, hogy feladatát minden körülmények között tennie kell, de a visszhangtalanság, a meg nem értettség kételyeket ébreszt (Csak kiálts), illetve belenyugvást vonz (Forgácsok egy fakeresztről 16).

Simonyinak a városhoz fűződő szeretve gyűlölt, felemás kapcsolatát tükrözve született meg Gyula tökéletesen, a képíró precizitásával feltérképezett közelmúltja. Egyetlen szűrőn, a költő Krúdy-szenvedélyű és álomvilágú optikáján keresztül láttatva mindent, de a közösség erkölcsével, méghozzá középpontban a negyvenes évek zűrzavarával.

A kisváros közelmúltját felidézve a bírálatot teszi vezérszólamává. Verseiben részint a „sebzett igazságérzet rosszkedve” nyilatkozik meg, részint pedig ott bujkál az igazság szenvedélyes kutatása, régi önmaga felülbírálnak (Gyónás ezerkilencszáznegyvenben):

„gyáva voltam elkövetni
amit pedig el kellett volna követnem
(egyszál fejszével vagy pusztá két kezemmel)
gyávák ellen
a bátrakért!”

Továbbá jelen van alkotásaiban a hitvány hencegők, önmaguknak érdemeket szerzők éles kritikája (Memória frissítés történelemből, neofitáknak), s a mindezzel kapcsolatos keserűség (Mulass). Szüntelen fellép az igazság elferdítése ellen, s leleplezően szól a köpönyegforgatókról saját ellenpéldát állítva eléjük:

„Bár sarokba állítottan
hányszor!- mégis fordítatlan
látod, rajtam az öreg
sokat próbált köpönyeg.”

(Vers egy fordítatlan köpönyegről)

A „megvakult valóság” helyett, pontosabban vele szemben saját erkölcsi valóságát szólaltatja meg (Szálfa). Szembenéz a történelmi idő tanulságaival (Gyónás ezerkilencszáznegyvenben; A fiúk a „Király”-ban; Sarokasztal a „Kék Macskában”). Az utóbbi mű hat szonettje - noha a kiindulópont mindig egy valóságos helyzet - általános érvényű: egy ország ügyében illetékes szólni. A Sarokasztal a „Kék Macskában” és A fiúk a „Király”-ban - montázs-versek. Mindkét mű költőien lebegő numerikus prózarészletből, továbbá monológversből vagy szonettciklusból áll össze. E költemények tárgya: a kisvárosban élő humanista fiatalok morális szembenállása a fasizmussal, egyfajta közösen átélt passzív rezisztencia. „Nem; semmiesetre sem tettek sokat. Tudom. Semmiesetre sem Mindent. S főként: semmiesetre se Eleget. Ám mégis - valamit. S akkor a »valami« is több volt a semminél.” (Sarokasztal a „Kék Macskában”). A mammutművek prózai és versrészleteiben e magatartás összes változatát felvillantja. Erőtéljes viták, részegségek, halálfélelemtől terhes jajok vonulnak el a látomássá nemesült eseménysonon. Az ifjúság elpusztíthatatlan életereje és a kor tragikuma színezik egymást ellentétességükben is egységessé, harmonikus és diszharmonikus elemek sajátos szintézisét megvalósítva. A história és az ember kapcsolatában a cselekvést és az eszmei hűséget értékeli legtöbbször versei tanúsága szerint. „Hitet tett” abban, ha teszünk valamit, annak végső célja: Magyarország (Gyulai helyzetjelentés).

Krétarajzai egy hangulat, egy érzés, egy feledhetetlen este felidézése kapcsán a szegény és düh megvallásáig jutnak el. S bár néha enged a szójátéknak (Vakablak: vakvilágra), a sírás és panasz mélyről tör fel. Igénye, hogy egyértelműen, erős kontúrokkal, igaz és hazug szétválasztásával lássa és láttassa a dolgokat.

Az etikai, közéleti alaptónusú alkotások mellett számos írás örökíti meg a két világháború közti kisváros életét, amely fiatalságát körülvette. Simonyi ifjúságának néhány esztendejéből

megteremtette saját Gyuláját, az AKKOR-t - mely talán nem lehet nagyobb egy négyzetkilométernél -, s melyben megfér a költő saját mitológiája. Ez a mezővárosi gyűrűben elhelyezkedő polgári negyed nyilván sosem létezett önállóan, mégis felidézi századunk első felének elsüllyedt kisvárosát, annak hangulatát. A lírai hős, a „gáláns alföldi Szindbád” csak részben alakmása a költőnek, hiszen őt csupán az emlékezés hívta életre - Simonyi álmodta magának vigaszul. A krétarajzok szerzője sejteti, hogy a felidézett romantikát pusztán az emlékezés teremtette. A kötetben kirajzolódó kisváros csupán a régi Gyula mában visszaidézett idealizált képe. Megjelenik a Népkert, a régi Színkör, a vasárnapi korzó, a Kispipa vendéglő és a Komló, ahonnan linzerzene kering; a náciellenes szervezkedésű asztaltársaság a Kék Macskából, a Király vendéglőből, valamint a Reinhardt cukrászda teraszáról. Életre kelti kedvenc helyeit benépesítő számtalan, remekül megrajzolt figuráját, kiknek már neve is megjelenítő hatású: a költő barátai közül a kucséber Grünwald, Vámoscher bácsi, Hevesi nagytata, „Kis”-Blanár, a bolsi doktor és Apor Vilmos főtisztelendő úr. Körülöttük pedig az elmaradhatatlan ügyeletes besúgók; a zsebesek, hamiskártyások; a gavallérok és kisasszonyok; a stricik és a virágáruslányok, a tucatsorsú cselédnányok és a Gyulán járt felejthetetlen színészek népesítik be a Körös menti városkát. (A Komló teraszán; „Kis”-Blanár; Cselédnányok; A régi gyulaiak; A „fütyülős” mulat; A gyulai Korzó stb.) Világmegváltó beszélgetések, fogadalmak; Krúdy Gyula, Németh László, Szabó Dezső, Márai Sándor emléke lengi körül Simonyi múltidézését.

A megannyi emlék egy eltűnt életforma terét rajzolja meg. A kisvárosi szellemi élet kel életre: a fiatalok mértékkel szabados élete, a Nyári-Színkör romantikája (A gyulai Nyári-Színkör, Lány a Színkörből; Szubrett-sírató) - mindez a Krúdy-regények hangulatát idézve. A költőt ösztönzi a hajdani nagy séták, multságok emléke; a tovatűnt gyulai helyszínek és helyzetek - nagy szerelmek és régi társaságok. A „régiek” - mindez olyasmit jelez, ami a jelenben hiányzik, ami eltűnt s már csak a belső világból kerülhet felszínre. Akik éltek, csak ott éltek, csak abban az időben, ezért minden vers helyzetjelentés a voltról.

„... mintha közben elveszett volna itt
valamikor
valami
valamiért.”

(Forgácsok egy fakeresztről)

A múlt megidézésének méltó darabja a Jenőke című kötetzáró írás. A megindító emlékezés párbeszéd és gondolatsor a humánúmról. A költői próza végén egy hosszabb vers csatlakozása jelzi a poétai szándékot. A világjáró vak zongorista és a költő megszámlálhatatlan pohár mellett ereszkedik vissza az emlékezet ösvényén, idézi meg a saját, önként vállalt keresztjén megfeszített alkotókat. A tragikumot átszövi az illúziótlan nosztalgia színskálája, az ifjúság halhatatlan, életteli megidézésén átütnek a komor, fenyegető színek. Egy illúzióvesztett nemzedék nosztalgikus önrekviemje fogalmazódik meg: „De azért az más volt, az mégis gyönyörű volt, mert akkor még EGYÜTT voltunk boldogtalanok.”

A Gyulai krétarajzok -, ami egy tematikus válogatás a költő műveiből - heterogén a téma, versforma tekintetében, ugyanakkor annyiban mégis egységes versgyűjtemény, hogy a költemények többsége Gyulához kapcsolódik. Nagy hatású pillanatképek, Gyulára koncentráció közegben létrejött mozaikok. Egységes az alaphang, hangulat, szemlélet tekintetében, a keserű hangvételben, az ezt előidéző okok kárhóztatásában, az ezekkel szembeni tehetetlenség érzésében.

Lírájában két hagyomány, kettős indulat forr egybe és ad egyéni költészetet. Egyfelől a kritikai realisták ítélkező szigora, másrészt a nosztalgia a maga megszépítő képeivel. „Csupa nosztalgia, csupa sírás, csupa háborgás - és mégis higgadt, megszűrt, keserű bölcsesség.”- írta Tamás István egyik recenziójában. Nosztalgia és magány, mely az évek múlásával egyre inkább hatalmába kerítette Simonyit. Az a mikrovilág, melyet tudatosan épített ki maga körül, önmagának, s melyben úgy tűnt, jól érzi magát, egyúttal foglyul ejtette alkotóját. Az a világelutasító póz, melyet

kitalált magának, tönkretette őt is. Ugyanakkor ez tette lehetővé, hogy megírja életművét. A közösségvállalás megtagadásával megfosztotta énjét attól a lehetőségtől, hogy az öröm és szeretet emberi érzéseivel vegye körül magát. Érzelmileg erősen sérült, sebzett lelke, igazi énje, szeretetvágya mindig rejtve maradt a világ előtt - szerepet játszott, pózt mutatott -, kitalálta saját magát. Don Quijote megívta külön csatáját.

„Nem a bizonyosság a cél és az irány...”

Keresztury Tibor beszélgetése Krasznahorkai Lászlóval és Zsadányi Edittel*

K. T: Ha az ember egy monográfia szerzőjével és hőisével beszélget, akkor ez a szembesülés két kérdést előzetesen mindenképpen fölvet. Az egyik: miért éppen Krasznahorkai, mik voltak azok a fő szempontjaid, amik alapján úgy döntöttél, hogy épp róla írsz monográfiát? A másik: hogyan fogadtad azt a tényt, hogy monográfia készül rólad, és hogyan fogadtad magát a munkát?

Zs. E.: Meg kell mondanom, hogy ezt a feladatot én megkaptam, tehát nem arról volt szó, hogy előzetesen nagyon szerettem vagy nagyon ismertem volna Krasznahorkai Lászlót, kár lenne most utólag egy narratívát konstruálni ehhez, ez tényleg így volt. Ugyanakkor szeretném hangsúlyozni, hogy nagyon örülök ennek a feladatnak, s ha lehetek egy kicsit személyes, akkor azt is el kell mondanom, hogy közel áll hozzám Krasznahorkai világa, az a fiktív világ, amely a kirekesztetteket, a perifériára sodródottakat, a különcöket állítja a középpontba.

K. L.: Nem csak Zsadányi Editre mérték rá azt a feladatot, hogy meg kellett írnia ezt a könyvet, én sem ismertem az ő eddigi pályáját, én sem követtem figyelemmel őt, ráadásul még nyugtalan is vagyok egy kicsit, mert úgy érzem, igazán zavarba ejtő egy olyan embernek az eddigi pályájáról összefoglaló munkát írni, aki önmagát még az irodalmi útja elején járónak tartja. Persze, nem kellemetlen, de az örömmön az ember azért elég hamar túl van. Zsadányi Edit könyve műelemzéseket tartalmaz, nagyon szigorúan csak ezzel foglalkozik, s ez nagyon rokonszenvesé teszi. Egyáltalán nem olyan irodalmat írok, amely megfellebbezhetetlen lenne, ezért nagyon is rászorulok az elemző figyelemre. Az egész, amivel foglalkozom, az nem olyan dolog, ami kész van az emberben, és semmiképpen nem eleve a rangnak és a dicsőségnek a végleges fényét hozza, hanem olyan ügryről van szó, amelynek az irodalom voltaképpen az eszköze. Nem arra gondolok, hogy az irodalmat megterhelném valami olyasmivel, ami az irodalomnak nem természete, hanem az életnek azt a szeletét szeretném megterhelni egyfajta irodalommal, amelyet én elviselhetetlennek tartok.

K. T: Van az életnek olyan szelete, amit elviselhetőnek tartasz?

K. L.: Igen, az irodalom.

K. T : Ért-e valamilyen meglepetés, Edit, a munkád során, változott-e az előzetes olvasási tapasztalatod, mik voltak azok az új dolgok, amiket felfedeztél? Módosította-e, s ha igen, mennyiben az általad kéziratban olvasott Háború és háború a pálya belső értékviszonyait?

Zs. E.: Krasznahorkairól elég sokat írtak már mások is, főként a Sátántangóról, olyannyira sokan, hogy már azt a recepciótörténetet is meg lehetett írni, azt hogy mi történt a nyolcvanas évektől a kilencvenes évek végéig az értelmezésekben. Az egyik ilyen áttekintés a Szirák Péteré, és én egy kicsit másként látom a Krasznahorkai-történetet. De minden narratíva valamilyen szempontokat előtérbe helyez, másokat pedig háttérbe szorít. Fontosnak tartom hangsúlyozni azt, hogy lehet ilyen narratívát is írni és másfélét is, s ez sohasem független a történet alkotójától. Az is feltűnt nekem, hogy a későbbi tanulmányok bizonyos kérdéseket új nézőpontból újra felvetnek, tehát kizárólag a linearitás alakzatában nem képzelhető el ez a történet. Nagyon sok kritikus Krasznahorkai művészetét a modern, a későmodern paradigmában képzei el, én azokat a

* Részletek a szigliheti JAK-táborban 1999. szeptember 3-án elhangzott beszélgetésből. Az írott változatot hangfelvételéről lejegyezte, szerkesztette, „sugárzó szimpátiával” húzta, vont, nyúzta: Elek Tibor. Ez a szöveg az élőbeszéd elevenségét, színeit és fordulatait természetesen már nem adhatja maradéktalanul vissza, de ez a beszélgetés résztvevői által jóváhagyott változat.

jellemzőket, amelyekre ez a feltételezés alapozódott (a mindentudó narrátor és a múlt idejű elbeszélés) nem fogadom el, másként látom, másrészt több olyan textuális tulajdonságát figyeltem meg a műveknek, amelyek alapján én egyértelműen a posztmodern gondolkodás és kultúra körébe sorolom azokat. A Háború és háború ebben a feltételezésemben engem egyértelműen megerősített.

K. T : És abban megerősített-e, amit a monográfia egyik fő tételeként hangsúlyozol, hogy ez egy különálló írói pozíció, egy külön út. Azt írod például: „Határozottan elkülönül a jelentésviszonylagosító írásmódoktól, de azoktól is, amelyek az összefüggő jelentéslehetőséget fenntartják.”Mennyiben lehet ez a klasszikus történetmondásból és annak egyidejű elmozdításából származó külön út az oka az említett bírálatoknak - például Szirák, Szilágyi Márton vagy Bónus írása említhető -, amelyekkel a kötetben szelíden ugyan, de végig polémikus viszonyban állsz?

Zs. E.: Valójában több gondolatukkal egyetértek és több állításukkal viszont nem. (Bónus Tibor tanulmányára csak röviden utalok, nem vitázom vele). Én úgy látom, hogy Krasznahorkait nehezen lehet besorolni az általunk elfogadott magyar irodalomtörténeti tendenciákba, de ezért nem egyértelműen Krasznahorkai művészete a felelős, hanem a tendenciákat létrehozó kritériumok szűkösége. Ezért is látom egyre sürgetőbbnek azt, hogy a vizsgálati szempontrendszereket tágítsuk, a narratológiai elméleti kutatásokat jobban figyelembe vegyük, ahelyett, hogy ha valaki nem fér bele a kategóriarendszerünkbe, akkor azt mondjuk, hogy ő az, aki nem tartozik ide.

K. T : Vizsgálataid legizgalmasabb vonulatát számomra azok az értelmezések jelentették (s nyilván ezekkel fognak a legtöbbet vitázni is), amelyek során az elbeszélés mód és a prózatechnikai eljárások kettőségeire, egyidejű párhuzamosságaira hívod fel a figyelmet, meggyőzően cáfolva például azt a Radnóti Sándor írása nyomán elterjedt nézetet, hogy itt a régi nagy epika két alaptörvényéhez, a múltban játszódó elbeszélés történetéhez és az elbeszélői omnipotenciához való visszatéréstől van szó. Sok érved közül csak néhányat említek meg, amelyekkel ezt cáfolni igyekszel. azt mondd például, hogy az előidejű történetmondás gyakran egyidejűvé válik, másrészt folyamatosan ki van itt zökkenve a történetmondói pozíció, harmadrészt a nagy narratíva marginalizálódásáról beszélsz, egy olyan prózatechnikai eljárásról, melynek során a nagy narratíva szerepét átveszi számtalan kis narratíva és a beszédbe beékelődő mikrotörténet. Azt is állítod, hogy mindebből számos, az olvasói elvárásokat elbizonytalanító dolog következik, a regények gyakran ajánlanak olyan olvasási kódot, amely kisvártatva saját érvényességét is megkérdőjelezi. Tehát hogy egyszerre vállal a itt a szerző a világertelmezés kényszerét és vallja annak lehetetlenségét. Minek tulajdonítod, hogy a Krasznahorkai-recepcióban most jelenik meg először ez a felfogás, általad, tehát hogy a hazai értelmezők többsége jóval homogénabbnak, zártabbnak látja ezt a pályát?

Zs. E.: A legfontosabb állításom, amivel vitázom az eddigi szakirodalom nagy részével, nemcsak Radnótiával, az az omnipotencia megkérdőjelezése. Az omnipotencia többek között azt jelenti, hogy a narrátor ismeri a szereplőit, azok nem mondhatnak neki ellent. Én több olyan részt találtam, amelyben a szereplő egy későbbi részben korrigálja azt, amit az elbeszélő korábban mondott. Így az olvasó elveszíti azt a biztonságérzetét, hogy valóban megbízhat-e az elbeszélőben. A múlt idejű elbeszéléssel kapcsolatban azt hangsúlyozom, hogy a Krasznahorkai-regényekben jellegzetes kettős történetmondással találkozunk, az elbeszélő mondja a történetet, és egyszer csak beleszól a szereplő. Ekkor viszont az időszempontok is megváltoznak, mert az előidejű elbeszélés hirtelen egyidejűvé változik. Nem a múlt idejű beszéd mód tehát a jellemző, hanem a múlt idejű és a jelen idejű állandó és folyamatos váltakozása. Emellett sok olyan poétikai alakzatra mutattam rá, amelyekre eddig még kevésbé figyeltek fel, s amelyekkel a modern paradigmába való tartozásukat igyekeztem cáfolni.

A domináns diskurzus nyelvén megszólalhat-e az, aki abból ki van rekesztve, ez is problematizálódik ezekben a művekben, az, hogyan tudnak ezek az emberek beszélni. Annak ellenére, hogy a regények általában a kirekesztettek látóterében játszódnak, ők a saját hangjukon nem szólalnak meg, csak bele-beleszólnak az elbeszélő szövegébe, dadognak, félmondatokat hallunk tőlük, látható, hogy az ő beszédüknek nincsen külön tere (például a párbeszédnek járó teret nem kapják meg a regény lapjain), s ez a dadogás egyből figyelmeztet arra, ami kimaradt, az elhallgatottra, amit nem tudtak elmondani. Mégis, akkor hogyan szólaltathatók meg? Erre a kérdésre Derrida, akire én Gayatri Spivakot követve hivatkozom, valami olyasmi választ ad, úgy,

hogy önmaga másikká szólaltatja meg, a saját hangját is „delírálja”, tehát félrebeszél a beszélő is. Azzal, ahogy az elbeszélői közlésekbe beékelődik a másikkak a dadogása, én azt látom, hogy azzal az elbeszélő is a saját beszédét meg-megszakítja, kicsit ő is dadog, kicsit félrebeszél ő is, így valahogy mégiscsak megszólalnak, mégiscsak megjelennek annak a kirekesztett, elfojtott másikkak a nyomai.

K. T.: Az Urgai fogoly nevezetes szöveghelye óta, ahol az elbeszélő az irodalomtól való önmegtartóztatás szükségességéről fejt ki gondolatokat, úgy érzem, ez a viszony tartós és kölcsönös. A könyveid természetéből viszont úgy látom, hogy ez nem pusztán sértettségből és hiúságból fakad. Miről is van itt szó? Mi az, ami miatt téged taszít az, amit irodalomnak nevezünk, vagy ha nem is taszít, de legalábbis próbálsz magad tőle megtartóztatni?

K. L.: Egyrészt el vagyok bűvölve attól, amit Edit elmondott, de hát annyira másképpen működik egy tudós elme, és az, amelyik ezt az egészet létrehozta, hogy tulajdonképpen erről a távolságról kellene beszélni. Az én távolságtartásom az egyáltalán nem hiúságból és sértettségből fakad, én egyáltalán nem vagyok megsértődve, ugyan mi miatt is lennék, hát az sem egy utolsó állapot, ha egy egyre inkább önelégült szemlélet felé haladó nemzeti vagy európai irodalomban állandóan irritálok néhány olyan embert, akinek a véleményére különben magam is kíváncsi vagyok. Nem olyan kellemetlen érzés ennek az irritációnak a sugarában állni. Nagyon örülök annak, ha valaki lelkesen beszél a könyveimről, de amikor arra fordul a szó, hogy miért tetszik annyira, vagy miért nem, az engem sokkal inkább leköt, mint maga a tény, a tetszik nem tetszik ténye.

Az Urgai fogolyban abban az értelemben használtam az irodalomtól való önmegtartóztatás, magamra és nem másokra mért kívánalmát, hogy az irodalom ebben az esetben az irodalommal való hivatalos foglalkozást jelenti, egy olyan jellegű tevékenységet, ami mellett még főnállhat más is. Ebben a korszakban, amelybe beleléptünk egy politikai adomány jóvoltából, egyre inkább kijelölődik az a határ, amelyen belül az irodalom van, és ebbe a korlátozottságba valóban nagyon nehezen nyugszom bele, éppen azért, mert én nem az irodalomból érkeztem az irodalomba, hanem valami másból, egy alapélményből érkeztem, hogy ugyanis a teher, a létezés pusztá terhe, szinte elviselhetetlen.

K. T.: Jelenti ez azt is, hogy Te jelentősen nagyobb súlyt helyezel az irodalomra, mint amekkora ezen a „területen belüli”irodalmon van?

K. T.: Talán igen, igen, föltétlenül, akkor ez azt is jelenti, hogy a súlya is nagyobb. Ezért aztán nem úgy kezdődik a dolog, hogy könyvet szeretnék írni. Minden napom azzal megy el, amíg nem kezdek bele valamibe, hogy hogyan ne csináljak semmit. Ugyanakkor végtelenül elégtelennek és iszonyatosan nehéznek látom, amit így magamra mértem, ráadásul ezen közben nehéz az is, hogy viszonylag társtalannak kell tekintenem, amit csinálok. De, hogy így gondolkodom az irodalomról, egyáltalán nem jelenti, hogy mástól is elvárnám ezt. Sőt, azokra kifejezetten a legmelegebb érzésekkel gondolok, akik rajtam kívül irodalommal foglalkoznak, én ugyanis nem látom olyan jónak a helyzetet, mint kollégáim többsége, akik, szerintem, titokban mégis azt gondolják, hogy ennek az egésznek mégiscsak van valami végső vagy közbenső értelme. Szóval, nem kívánom el, hogy egyöntetű legyen az irodalom, ezért aztán ezeknek a bíráló megjegyzéseknek egy részében azt látom, hogy végtelenül konzervatív az a világ, amelyből az én különállásom úgy ítélhető meg, hogy nem, igen, nem, igen. Nem is igen értem, hogy miért került valaki olyan helyzetbe, hogy döntsön egy mű felől. Egy kicsit elsietettnek tűnik ez.

Szeretném elmondani, hogy bíráló megjegyzések mellett folyamatosan érnek engem dicsérő megjegyzések is. Azért nem egészen arról van szó, hogy egy állandó ösztűzben élek és mindenki ellenem van, ezt én egyáltalán nem így látom. Másrészt a bíráló megjegyzések egy része izgalmas számomra, mert úgy érzem, méltányos foglalkozás előzte meg azt, amiért eleve hálás vagyok, elsősorban azért, mert úgy látom, hogy valakit hasonló intenzitással érint egy dolog, mint engem. Ott, ahol nem érzékelem ezt a hasonló intenzitást, ott sem vagyok teljesen elutasító, ott is próbálok a gyors ítékezés előtt egy lépéssel ott maradni, és figyelni azt, hogy vajon miért teszi, amit tesz. A fiatalok kritikai ösztűzében például nem valami olyasmit látok, amit nekem eleve el kellene utasítani, tudniillik, ahogy ők keresnek egy új hangot, ahogy az irodalomról beszélni lehet, arra kibaszott nagy szükség van (már elnézést a szóért), mert van itt valószínűleg az

irodalomszemlélet mélyén valami iszonyatosan görcsös megkövesedtség, s van valami üdítő erő ebben az új kritikai irányban. Én azt gondolom, hogy a magyar irodalom és irodalomszemlélet nem egyszerűen tíz-húsz évvel elmaradva követ valamilyen világirodalmi folyamatot, hanem száz-százötven évvel. A döntő többsége a magyar irodalomkritikának még mélyen XIX. századi, de én ezt sem úgy utasítanám el, mint az ifjú irodalomkritikusok, hogy totál értelmetlen, kibírhatatlan, mint amikor villával csikorognak a tányérban. Azért annak is megvan az értelme, és van valami poétikus abban, hogy még vannak emberek, akik azt gondolják, hogy költő az, aki egy gyönyörű mondatért, egy gyönyörű színésznőért, vagy csak úgy egyszerűen a hazáért bármikor feláldozná az életét. Szóval vannak ilyen emberek, akik ilyen döbbenetes közhelyeket tudnak mondani, és mégis van benne valami mélyen poétikus. Én óvatosságra intenek tehát a gyors ítéletekben, mert nem vezet ez jóra, ráadásul egy olyan helyzetben, amikor a magyar irodalomnak folyamatosan kellene azon gondolkodni, miért nem akceptálják a világon a magyar irodalmat.

K. T : A Háború és háború recepciójáról még értelemszerűen nem beszélhetünk, de annyi azért a jellegénél, szerkezeténél fogva tisztán látszik, hogy ez egy enciklopédikus, összegző igényű mű, pusztán azáltal is, hogy kilépsz a történelem színpadára és végigvezeted hőseidet az európai civilizáció egyes fordulópontjain. Valóban ilyen igénnyel írtad?Magyarán: lezár, befejez ez a mű nálad valamit, vagy pedig egyszerűen csak egy könyv ez a könyveid sorában?

K. L.: Nem, nem szeretném lezárni, egyáltalán, semmit sem szeretnék lezárni. Egy könyv a könyveim sorában, egy folyamatnak számomra fontos állomása. Azt sem hiszem, hogy a történelem színpadán vezetném végig a dolgot. Ezt csak azért hangsúlyozom, mert többekkel beszéltem már erről, s feltűnő volt, hogy gyakorlatilag az első olvasás után mindenki azt gondolta, ez egy ilyen szándékkal készült mű. Nem, ez egy tükörtörténet, föl kell tűnjön, hogy nagyon szokatlan összefüggésben állnak azok a történelmi időpontok és helyszínek, amelyekről itt szó van. Kétségtelenül európai helyszín valamennyi és kétségtelenül köze van ahhoz az ókori meggyőződéshez, hogy a világnak valahol vége van, de itt egy tükörtörténetről van szó hat részben, amely valóban érinti a világtörténelem egy-egy szakaszát, érinti, és ez nagyon fontos, ám a lényeg a hatszor ismétlődő történet.

K. T : Ha jól tudom, hat évig írtad ezt a könyvet, és a megszületésében fontos szerepe volt a kilencvenes évek elején tett utazásaidnak (Kréta, Madeira, Amerika stb.). A könyvhöz utaztál vagy pedig ezek az utazások inspirálták magát a könyvet?

K. L.: Minden esetben azért utaztam, hogy ezzel a könyvel valahogy előre jussak. Nagyon sok helyet jártam be Európa hajdani határterületein, de ezekből nagyon csekély konkrét anyag került be a végleges könyvbe. Az utazások szelleme volt fontos, nem a részletei.

K.T: Hogy születik meg nálad egy ilyen regénynek a szerkezete? Jelen esetben például ki volt meg először: Korim, Mastemann vagy az a négy „védelmi szakember”; ahogy Korim nevezi Falkét, Tootot, Bengazzát és Kassert? Azt gondolom, koncepcionális szempontból egyáltalán nem indifferens, hogy ki az a figura, akit először megtaláltál...

K.L.: Nagyon rövid anekdotával tudok válaszolni: az egész könyvet egyetlen pillanatban találtam ki, egy külföldi városban sétáltam hazafelé éjjel fél kettő felé egy szinte kihalt utcán, jött egy-két szállingózó, elszórazott tekintetű ember velem szemben, ez így zajlott pár száz méteren, és akkor hirtelen egyetlen villanásra, egy víziószerű kép merült fel bennem, amiben nem volt más, csak egy menekülő csoport, ez volt meg legelőször, egy menekülő csoport a történelemben. Ettől persze megriadtam, mert hihetetlenül allegorikus volt az egész, de olyan erőteljes is, hogy közben rémület fogott el, elementáris, tiszta rémület, és utána már csak a rémület utáni döbbenetben próbáltam megérteni, hogy mi a fene is volt ez az egész. Nem vagyok örült, nem vizionálok állandóan, ezért nagyon megbecsültem a dolgot, hosszasan foglalkoztatott, s eközben jött létre ez a könyv. Egy jó darabig azt gondoltam, hogy megírható ez az egész meneküléstörténet, megcsináltam belőle több mint 200 oldalt, utána nagyon elkezdett nem tetszeni, mégis iszonyú nehezen szabadultam meg attól a kétszáz oldaltól, mert ha megbocsátják nekem ezt a szerénytelenséget, nagyon jó szöveg volt, nyelvi minőségét tekintve, úgyhogy a szó szoros értelmében fizikailag megsemmisítettem, mert totál más irányba vezetett. Olyan ambíciót árult volna el, amellyel én egyáltalán nem rendelkeztem, amelynek a mélyén valami bizonyosság van,

hogyan lehet tudni erről az egész európai történelemtől valami olyan bizonyosat, amit eddig soha nem tudott senki. Nahát ez nagyon távol áll tőlem, úgyhogy megpróbáltam egy keretbe helyezni mindazt a rémületet, ami annak idején elfogott, és akkor hallottam többször is Mándy Ivánnal kapcsolatban egy régi történetet. Ő mindig csak arról írt, amit ismert, s egyszer nagyon nehéz helyzetbe került, mert a hősnének el kellett utaznia Bécsbe, de Mándynak fogalma sem volt Bécsről, nagyon sokáig kínlódott, végül a dolgot zseniálisan oldotta meg: egy házmesterrel meséltette el, hogy a hőse mit csinált Bécsben, mert ő Bécsset nem ismerte, de a házmestert, azt nagyon. Ezt a történetet figyelmeztetőnek éreztem, s a hatására sok kijózanító döntést hoztam ennek a kéziratnak a természetét illetően. Tulajdonképpen a legvégén döntöttem el, amikor már Korimostul, a figurákkal együtt megvolt minden, hogy mi is legyen. Nem voltak preconcepcióim arról, hogyan kezdődjön a történet, nem találtam ki az egészet előre, amikor elkezdtem gondolkodni a megírás módjáról, hanem lépésről lépésre haladtam, elkezdtem onnan, hogy néhány gyerek majdnem megöli ezt az embert egy vasúti felüljárón. (Mivel semmi jelentősége nincs, elárulhatom, hogy velem történt ez az eset, tehát mélyen realista természetű a történet, minden ízében, a hosszúságát tekintve is.) Ezután lépésről lépésre haladtam, igyekszem soha nem előre eltervezni a könyveket, vagy ha mégis arra ösztönözne valami, akkor azt nagyon nagy sebességgel elvetem. Mindig minden könyvemet egy-egy ilyen vízióhoz tudom kötni, és eldöntetlen állapotokon keresztül jutok el a befejezésükig, persze, az Urgai foglyot és egyéb ilyen melléktermékeket kivéve.

K.T: Természetesen eszem ágában sincs az elbeszélőt egy fiktív hőssel azonosítani, de találtam több olyan szöveghelyet is ebben a könyvben, ahol szerintem számodra kulcsfontosságú ügyekről beszél Korim. Az egyik így hangzik: „...bármit tett, bármelyik pontjára nyúlt is ennek az alig kétezer iratfolyóméternyi levéltárnak, azzal csak fenntartotta a történelmet, de a valóságnak folyton melléje nyúlt, hogy így fejezze ki a dolgot, viszont az, hogy tudta ezt, miközben végezte, folyton a háboríthatatlanság és kimozdíthatatlanság, sőt bizonyos értelemben az érinthetlenség feltétlen bizonyosságával ajándékozta meg, mint ezt az embert, aki belátja, hogy amit csinál, az fölösleges, hisz értelmetlen, de ezt is, hogy ennek a fölöslegességnek és értelmetlenségnek valami egészen rejtélyes, utánozhatatlan édessége van - igen, kétségkívül, mondta, a szabadságba emelkedett tehát munkája által, csak egy baj volt ezzel, hogy sajnos nem az elégséges szabadságba emelkedett, ugyan-is attól, hogy az utolsó hónapokban megízlelte ennek a szabadságnak a kivételességét, kezdte rögtön kevesellni is, és kezdett vágyódni, sóvárogni a legeslegnagyobb szabadság után, kezdett gondolkodni azon, mit kell ezért tennie, hova kell forduljon érte, vagyis kezdte égőn kínozni a kérdés a levéltárban, hogy a legeslegnagyobb szabadság vajon hol lehet.” Mondható-e ez analógnak az írói helyzetteddel?

K. L.: Nem az írói helyzetem ábrázolására készült ez a mondat, úgyhogy föladtad a leckét, gondolkoznom kelleme rajta. Így elsőre azt tudom mondani, hogy egyrészt igen, másrészt nem, ahogy az lenni szokott. Az írói helyzetemre, persze, a kiszabadulás utáni csillapíthatatlan vágy nagyon rányomja a bélyegét. Tényleg érzékelek egy fogságszituációt, és ez minden könyvem olvasó számára világos. Valóban érzékelek egy csapda-helyzetet, amiből az egyetlen természetes emberi reakció a szabadulásvágy. Ugyanakkor nem analóg az idézet írói helyzetemmel, mert tudni viszont tudom, ebben az ún. írói helyzetben, hogy nem fogságban és nem csapdában, hanem egy állandó eltévesztettségben vagyunk.

K. T: A fölöslegesség szabadsága?

K. L.: A fölöslegességet érezni, az egyszerűen a bevállása annak, hogy képtelenség a valóságot megfogalmazni, mert a gondolatmenet kiindulópontja téves, az a sóvárgás, hogy a valóságot egyáltalán meg kelleme fogalmazni. Kimondhatatlan távolságban létezőnk attól, hogy egyáltalán megpillantsuk a valóságot. A valóságot mi soha nem érhetjük el. Ez a lehetetlenség a szabadság forrása. De nem a nyegleség és a cinizmusé.

Zs. E.: A Krasznahorkai művek világképének komorságához, az állandóan visszatérő reménytelenség és a szabadság kérdéséhez szeretnék hozzászólni a Borbélykézen című novellájának egyik jelenetével. Az egyik szereplő, aki ebben a novellában egy öregembert meggyilkol, végül ott áll a szobájában, és próbálja ezt a tehetetlen alakot ide-oda mozgatni: „Nem

volt mód szabadulni, mert belül volt gúzsba kötve, s a holttest is ekkor suhant rá végérvényesen; nem bírta letenni, hiába tette le, karjait, pedig már üresen csüngtek le oldalán, ugyanolyan erővel húzta Csonka élettelenül elsúlyosodott teteme, mint amikor még összekapaszkodva kerestek egy helyet ebben az alvilági labirintusban. J már visszavonhatatlanul hozzá tartozott, amiként Csonkának sem volt rajta kívül egyebe - tehát a halottnak, a hullának, aki már amúgy is mindenféle emberi perspektíván túllépett, és mégis ezt mondja az elbeszélő: amiként Csonkának sem volt rajta kívül egyebe -, a zuhanás, mint a bilincs, kapcsolta őket össze, mint ahogy a letörött ág sem válik meg a belecsimpaszkodó kéztől, mert alattuk - a mélységtől - hullámzik a völgy.” Ebben a döbbenetes jelenetben, amikor a gyilkosnak sincs egyebe, csak az áldozata, akit éppen megölt, és a halottnak sincs senkije, ebben a képben valami olyan iszonyú mélységbe méz bele az olvasó is, amelyben megnyílik egy új szemantikai tér, és valahogy ebben a döbbenetes mélységben, mintha megnyílna egy szabadság az olvasó előtt, ahol ilyen alapvető kategóriák, mint a gyilkos és az áldozat összemosódik. Tehát ez a szöveg teret nyit egy olyan szemléletnek, amelyben ilyen alapvető kategóriák, mint a gyilkos és áldozat, egy közös zuhanásban összefonódik. S ebben az emberi mélységperspektívában látom én azt, hogy a szerző szabadságot nyit az olvasó számára, ami az alapvető gondolkodásbeli kategóriáit megváltoztatja. A szabadság ilyen értelemben is felmerül nála.

K. T: Mehet még egy idézet? „...de ami a hatodik fejezetben van, the sixth chapter, az teljesen más, mert itt a nyelv egyszerűen felmondja a szolgálatot, és nem arra használódik, amire való, elindul egy mondat, és nem akar megállni, de nem azért, mert - mondjuk így - zuhan egy szakadékban, tehát nem valami tehetetlenség hajtja, hanem egy tébolyult szigor, mintha az ellenkező irányba szabadulna el benne a pokol, mint amerre el szokott, tudniillik nála, a kéziratban a fegyelem felé, the discipline, arról van szó, magyarázta Korim a nőnek, hogy jön ez az óriási mondat, és elkezd hajszozni magát, hogy minél pontosabb és minél érzékletesebb legyem, emiatt felvonultatja azt, amit a nyelv elbír, meg azt is, amit nem bír el, jönnek a szavak a mondatokban, egymásra boltozódnak és egymásba torlódnak, de aztán nem, mint egy közlekedési balesetben, szerte-szanaszét, hanem, mint egy kirakósjátékban, amely életre-halálra megy, sűrűn, töményen, zártan, levegőtlen szorosságban, na, ez az, valahogy így, bólogatott Korim, hogy mintha minden mondat, all the sentences, halálosan fontos volna, és ettől függene az élet és halál, life and death, zajlik szédületes iramban az egész, és amit leír, amit felépít és körberak és megjelenít, az annyira bonyolult, so complicated, hogy belőle voltaképpen már semmi nem érthető, igen, jelentette ki Korim, jobb is így, hogy már most elárulta a legfontosabbat, hiszen a hatodik rész Rómája embertelenül bonyolult, és ez a lényeg, mondta, meg az, hogy ennél az embertelen bonyolultságánál fogva a kézirat innentől valójában olvashatatlan - olvashatatlan és közben példátlanul szép, ezt érezte már a kezdet kezdetén, amikor - mint ezt mesélte már - egy innen nagyon-nagyon messzire fekvő magyarországi levéltárban, még az özönvíz előtt, legeslegelőször a végére jutott, és ezt érezte, akárhányszor olvasta is el, újra meg újra, és érzi ma is, hogy érthetetlen és gyönyörű”.

K. L.: No comment... Ezeket a mondatokat valaki olyan fogalmazta, aki tényleg nehezen érti meg, hogy azoktól az érzelmektől, amelyek kétségtelenül megbújnak ott a mondatok alatt és az egész könyv mélyén, el lehet tekinteni. Azt gondolom, hogy ezektől az érzelmektől nem is érdemes eltekinteni. Így hát érthetetlen számomra, ha ilyen érzelmek fennállása esetén vagy kimúlásuk bejelentése után valaki jön, és hűvösen ráközelít. Az egész, amiből van az irodalom, az nagyon komoly dolog, nem érdemes megfélemlíteni róla senkinek, aki irodalommal, irodalomtudománnyal foglalkozik, aki egy könyvet a kezébe vesz. Nem érdemes, mert valamennyiünket ez az irodalmat megelőző érzelmi állapot vezetett el ahhoz, hogy irodalommal foglalkozzunk egyáltalán. Mindig azt hiszem egyébként, hogyha elegendő időm volna és szembetalálkoznék egy ilyen hűvös emberrel, akkor én föl tudom valahogy lázítani, a legjobb, persze, az én esetemben, ha egy könyvvel lázítom föl, és ezt a könyvet föltétlenül egy ilyen lázító erejű aktusnak szántam. A dolgokkal való foglalkozás elkerülésének briliáns technikája csak ideig-óráig használható, s oly gyorsan változnak az elméleti divatok, sőt érzületek is, hogy nem érdemes ott bizonyosságot keresni, ahol nincsen. Szerintem a tökéletes tanácsstalanság a legjobb

tanácsadó, ami állandóan figyelmeztet bennünket arra, hogy minden olyan esetben, ahol bizonyosságokat vélünk felfedezni magunkban, ahol úgy gondoljuk, valamiről biztosan állíthatjuk, hogy ilyen vagy olyan, abban a pillanatban menekülésre kell fognunk, ott valami nagy gáz van, nem azért, mert a ráépülő önelégültség aztán eltakarja, hanem mert megsemmisíti azt a lehetőséget, hogy az ember kilábaljon ezekből. Nem a bizonyosság a cél és az irány, értelmes ember nem gondolkozhat ebben a században így, hanem az a termékeny, őszinte állapot, hogy mindenkinek, mindent előlről kell kezdeni. Nem ebben a korban, - mindig ez volt a helyzet, semmi nem születik meg úgy, hogy átveszünk dolgokat, ezt döbbenetes módon elfelejtettük ebben a században. Itt Magyarországon vagy Kelet-Európában pedig különösen beteg a helyzet, mert itt a saját korábbi teljesen használható dolgainkat is elfelejtettük, és szerintem a valódi magyarországi múltból valami egészen mulatságos félreértésben vagyunk.

A briliáns technika voltaképpen annak az elutasítása, amit én javaslok, és e kettő között kétségtelenül nincs híd. Én, persze, soha nem adom föl, mindig igyekszem valahogy jobb belátásra bírni a velem szemben ilyen értelemben bíráló elméket. Másrészt pedig állandóan igyekszem gyanakodni önmagamra is, erre a hangra, erre a tónusra, amit most is használok, hogy nem én tévedek-e. Soha nem vagyok meggyőződve, most meg különösen nem, hogy olyan zárt az, amit erről gondolok, bárcsak tudnék erről valakivel beszélni, bárcsak lenne egy dialógus, de úgy látom, teljesen másról van szó. Ha egy irodalmi élet úgy zajlik, hogy azon múlik szinte minden: a mi kutyánk kölyke, vagy énem a mi kutyánk kölyke - hát milyen nivó ez? Ezzel szeretném megmagyarázni azt is, amiről már korábban volt szó, hogy mi tart engem távol a jelenlegi irodalmi élettől, miközben csak ismételni bírom és ismétlem is, hogy ugyanakkor meg egész életemben az egyetlen olyan tény, amely elviselhetővé teszi számomra ezt az életet, az pont az irodalom.

Figyelő

Szilágyi Márton

A vég, amelyet nem lehet feledni

Krasznahorkai László: Háború és háború

Krasznahorkai László új regényének a címe tautologikus. Ez a kijelentés azonban csupán leíró, s nem minősítő jellegű. Hiszen itt - maradván egyelőre még pusztán a cím értelmezésénél - a tautológia sem funkciótlan ismétlés, hanem lényeges retorikai alakzat: a kötőszóval összekapcsolt két azonos szó nem egyszerűen ismétlést jelent. Annál is kevésbé, mert a cím így magába rejthet egy irodalmi utalást Tolsztoj híres regényére, s ezzel megnyitja a lehetőségét az intertextuális értelmezésnek-fölvetvén azt a kérdést, hogy maga a regény szövege kapcsolódik-e valamilyen formában az így megszólított és bevont tolsztoji műhöz? A cím tautológiája azonban még ennél is több rétegű, hiszen voltaképp egy oppozíciós szerkezetet olt ki ez a címadás: ami a Tolsztoj-regény bevett magyar fordítása szerint „Háború és béke”, az itt immáron béke nélküli „háború”-ként konstituálódik. Csakhát persze még ez sem a végső lépés. Hiszen a Tolsztoj-regény magyar átültetése óhatatlanul fölszámolta az orosz eredeti címének egyik lehetséges, s meggyőződésem szerint fontos konnotációját: az orosz címben szereplő „mir” szó kettős jelentése miatt a ‚világ’ szó jelentés-árnyalatai ugyanis szintén beleérthetők Tolsztoj címadásába. Ebben az értelemben pedig Tolsztojnál sem egyszerűen csak szembeállítást sugallna a cím, hanem legalább ennyire mellérendelést vagy éppen bennfoglalást: mi a státusza háborúnak és világnak, hogyan

léteznek egymáshoz képest? Krasznahorkai regénycíme a Tolsztoj-mű ilyen felfogásához is képes viszonyt kialakítani, annak ellenére, hogy a hommage-típusú címadáson túl nem sok minden köti össze ezt a regényt a Tolsztojéval; ennyiben feltétlenül árnyalendő tehát Bényei Tamás kitűnő kritikája, amely Krasznahorkai művének a „világregények”-hez való kapcsolatát értelmezi, részben ugyan szintén a Tolsztoj-allúzióból kiindulva, ám eltekintve az eredeti orosz cím többértelműségétől (Holmi 1999/10. 1305-1309.). Pedig abban, hogy a kötet egésze hangsúlyozottan metafizikai jelentőséget tulajdonít a háború állapotának, s nem kizárólag történeti koordináták meghatározta eseménysornak állítja be azt, aligha-nem komoly szerepe van egy ilyen típusú Tolsztoj-újraértésnek is.

Krasznahorkai regényében a történelem kitüntetett szerephez jut: nem a cselekvény első, primér szintjén, hanem a betéttörténetekben. Hiszen a regényben ábrázolt eseménysor nem háborús állapot képe: a főhős, Korim György békés és átlagos vidéki életét hagyja oda egy, a munkahelyéül szolgáló levéltárban talált titokzatos kézirat miatt, hogy aztán útja Amerikába, majd ismét Európába vezessen, egészen a halálig. Ehhez képest azonban a négy (illetve öt) betéttörténet nem más, mint a háború elől menekülő, reális idő- és térkoordináták között nem értelmezhető emberek köré épített leírás - s mivel a napjainkban játszódó történetelemek szorosan összekapcsolódnak a történeti fejezetekkel, a háború várásának, a kultúrák megroppanásának (a gyors pusztulásnak vagy a lassú erózióknak) a baljós sejtelve jövendölésként ráérthető lesz Korim saját, recens történelmi idejére is. Az így kiépülő regényszerkezet mindazonáltal komoly csapdát is rejt magában: a banalitását. Hiszen a háború állapotának permanens mivoltát sejtető szándék mintha túlságosan is egyvonalú lenne: a leginkább persze azért, mert óhatatlanul az ember tragédiájának mechanikusan megismételt képletét látszik megvalósítani. A Madách művére való ráutalás egyébként sem látszik véletlennek, a későbbiekben még értelmezendő regényzárlat is hordoz magában ilyen allúziókat. Csakhogy a regény mégis ki tudja kerülni ezt a veszélyt: a betéttörténetek nem fokozódnak le egy romantikus emberiség-költemény történeti színeivé. Egyrészt azért, mert nem kronológiai rendben követik egymást, s ezáltal teleologikus felfogásuk is aligha lehetséges; másrészt pedig ezek a történetek csak a többszörös közvetítés révén ismerhetők meg: Korim szóbeli előadásának egy szerzői narrátori szólamon átszűrődő változata adja a regény ezen részeinek szövegét. Ez azért is lényeges, mert egyébként a betéttörténetek megidézte történeti szituációk önmagában nem lennének összemérhetőek: más értelmű veszteség ugyanis pl. a második történeti fejezetben a Könniggrätz emlegetésével megidézett porosz-osztrák összecsapást követő, Franciaország elleni háború, mint a minószi Kréta bronzkori kultúrájának elpusztulása. Zsadányi Edit tehát félreérti a regényt, amikor ez utóbbit a mükénei görög kultúra végével azonosítja (a valódi történeti koordináták megértéséhez elegendő megnézni Sinclair Hood magyarul is hozzáférhető munkáját: *A minószi Kréta*. Gondolat, Bp., 1983.); mint ahogy a regény velencei betétének történeti ideje, 1423 sem „az itáliai városállamok kialakulásá”-nak kora (v.ö. Zsadányi Edit: Krasznahorkai László. Kalligram, Pozsony, 1999. 155.). A szerzői intenció nagy jelentőséget látszik tulajdonítani annak, hogy a történeti korszakok és helyszínek pontosan azonosíthatók legyenek: a rendkívül aprólékos, érzékletes és részletező leírások nyilvánvalóvá teszik az időpontot éppúgy, mint a szituációt. Ilyenformán a történeti betétek sugallata és jelentése összességében nem a mechanikus ismétlődés: az öt jelenet nem azonosnemű fenyegetettséget állít. Egy kultúra szinte nyomtalan eltűnése egy természeti katasztrófa miatt (Kréta), a német birodalom kiépülésének döntő fázisa, a császárság kikiáltásához vezető út (Köln), egy itáliai városállam legnagyobb kiterjedéséhez és ezzel a hanyatlás kezdetéhez elvezető folyamat kulcspontja (Velence), valamint Amerika felfedezésének pillanata (Gibraltár) és a római birodalom hanyatlásának és végének sejtelve a Vallumnál és Rómában: ezeket idézik meg a betéttörténetek, s láthatólag ezek az események nem egy egységes történeti hanyatlásfolyamat fázisai. A csupán névvel jelölt négy figura egymástól jelentősen eltérő szituációkba helyeztetik bele, s éppen az ő jelenlétük, valamint az általuk mintegy előhívott, sátáni attribútumokkal is rendelkező Mastemann felbukkanása jelzi egyértelműen a hanyatlás pillanatát; ebben az értelemben tehát nem a történeti utalások hordozzák a baljós fenyegetést, hanem pontosan ezeknek a szereplőknek a léte, még akkor is, amikor - látszólag - egy ország vagy birodalom

tetőpontjának eléréséről van szó. Ráadásul a történeti utalások sokban árnyalják is a regény jelentését azzal, hogy újabb belső kapcsolatokat tesznek láthatóvá: Kréta egyik pillanatról a másikra bekövetkező elpusztulása a római birodalom lassú hanyatlásával alkot ellentétpárt, míg Velence nagyságának pillanata a fénykorban lappangva bennelévő, visszafordíthatatlan bomlás jeleit teszi hangsúlyossá, s ezzel a német történelemre és a New York-kal jelzett ezredvégi civilizációra egyaránt vonatkozó alkony-képzetet erősíti föl. Amerika felfedezésének baljósága pedig éppen Korim New York-i utazásához kapcsolódik hozzá, míg a német birodalom XIX. századi genezise a XX. század két világháborúját is ráérthetővé teszi - egyébként rendkívül finom utalással - a címre. Nem is szólva a római betétben szereplő Fal képzetének az áthallásairól a német történelmet idéző másik betétre...

Krasznahorkai korábbi regényeihez képest jelentős váltás történt itt a narrációban. A váltás annak ellenére lényeges, hogy Zsadányi Edit monográfiája teljes joggal hívhatja föl a figyelmet azokra a mozzanatokra, amelyek a korábbi művek poétikai megoldásaihoz kötik az itt alkalmazott narratív technikát (Zsadányi Edit i. m. 154-161., különösen 158-159.); éppen ez az új regény változtathatja meg visszamenőleg az életmű korábbi darabjainak az értelmezését, azzal, hogy utólagosan jelentőséggel ruházza föl a korábban kevésbé centrálisnak tűnő tematikus, metaforikus vagy narrációs elemeket. Hiszen ami itt előtérbe került, az az elbeszéltség és az áttételesség, vagyis ezzel a műben kiemelt poétikai szerepet kapott az értelmezés hermeneutikai dilemmája is. Retorikailag ennek legfontosabb vetülete az, hogy a függő beszédű közlések túlnyomó részt töltenek be a regény szövegében, s az ilyen jellegű mondatok között - kurziválással is hangsúlyozott - tagoló funkciót kaphatnak az egyenes idézetekként elhangzó mondatok, amelyek viszont következetesen a főhős közlései. Tételmondattá válásukat pedig az is elősegíti, hogy visszatérően és együttesen a rezignált reflexió hordozóivá válnak, anélkül, hogy meg lennének terhelve mind-azokkal a bölcséleti karakterű általánosításokkal, amelyek a csupán közvetetten érzékeltetett, tehát eredeti formájukban re-konstruálhatatlan monológokat jellemzik. Ez a retorikai stratégia igen szoros össze-függésben van a regényszerkezet egyéb poétikai megoldásaival. A New Yorkban és Schaffhausenben játszódó jelenetek viszonylagosítják a megértés lehetőségét azzal, hogy a főhős magyar nyelvű beszédének az angol és a német nyelvű kommunikációval való ütközését is tematizálják és megjelenítik; mindez együttjár Korim György nyelvi kompetenciájának erőteljes korlátozásával, ami azért a fikció belső hitelével nem hangolható össze teljesen: nincs ugyanis megindokolva, miért van a főhős teljesen bezárva az anyanyelvi kommunikációba, amikor a regény másik, hangsúlyos állítása szerint Korim levéltáros, s ilyenformán a német tudás, legalább elemi fokon hozzátartoznék szakmája követelményeihez. A főhős ilyen beállítása azonban abban nyeri el végül az értelmét, hogy Korim késleltetett, de revelációszerűen megélt felismerése New Yorkot Bábellel azonosítja. Ilyenformán a bábeli nyelvi zűrzavar bibliai előképe éppúgy ráérthetővé válik a szituációra, mint ahogyan jelentésszerű lehet a főhős eredeti szándékának akaratlan torzulása is: saját korának Rómáját kívánta megtalálni, s ehelyett Babilonra talált rá. Mindennek a háttérben ugyanis az az intertextuális kapcsolat áll, amely a regényt a Biblia szövegéhez köti: Korim György úgy bukkan rá a - meg nem nevezett - magyarországi kisváros levéltárában a gépelt kéziratra, hogy semmit sem tud szerzőjéről és odakerüléséről. Talán nem véletlen az sem, hogy az egészében rendkívül pontos lokalizálással dolgozó regény éppen Korim eredeti lakóhelyét nem nevezi meg soha, hiszen itt a szöveg valóban fiktív mozzanatokot épít be: a kézirat pontosnak látszó levéltári jelzete ugyanis fiktív (az általam ismert, magyarországi megyei levéltárakban legalábbis a római IV szám nem a családi, hanem a közgyűlési iratokat szokta jelölni), éppúgy, ahogy a megadott családnév is az - természetesen nem abban az értelemben, hogy nincsen ilyen nevű történeti család, hanem azért, mert ez a családnév nem illeszkedik a fikció reálisan megadott, egyéb koordinátaíhoz. Ilyen fikcionáló eljárások miatt minősülhet aztán a titokzatos szöveg transzcendens üzenetnek, amelynek érdekében Korimnak föl kell adnia addigi életét. Nem a szöveg - egyébként később is csak Korim szóbeli elbeszélésének függő beszédként történő interpretálásából megismerhető - tartalma miatt, hanem a főhős olvasatának morális implikációi miatt válik a kézirat egy küldetés kiváltójává: Korim emiatt a szövegértelmezés miatt ölti magára a próféta-ság attribútumait - ám anélkül, hogy a regény lehetővé tenné ezen szerep hamis vagy igaz voltának

megítélését, hiszen a kézirat valódi szövegét megismerhetetlenné teszi. Az ószövetségi prófétaság felidézett toposzai mellett (ilyen pl. Korim megalázásainak sorozata éppúgy, mint az, hogy beszédének kétségbevonhatatlanul maradandó hatása van beszélgetőtársaira még akkor is, ha azok nem értik a szavait) az sem tekinthető véletlennek, hogy éppen négy fejezetnyi betéttörténetet tartalmaz a regény, mintegy ezzel idézve föl az evangéliumok szerkezetét- s azt sem feledhetjük el, hogy a regényt egy évvel megelőző, korábbi Krasznahorkai-publikáció, a Megjött Ézsaiás c. elbeszélés, amelyre ez a könyv vissza-utal mint előzményre, nyíltan bibliai utalásokat épített be a szövegébe: a címben felidézett prófétanévtől kezdve Ádám és Éva mítoszáig, egészen az angyalként meg-szólított idegen másik megjelöléséig, a jeruzsálemi papig vagy éppen Korim - stigmatizációt idéző - önmegsebzéséig.

A regény lehetséges intertextuális kapcsolatainak érzékeltetése azért is lényeges, mert ezáltal nyomatékosan fel lehet hívni a figyelmet egy- megítélésem szerint - igen fontos sajátosságra. A mű eddigi fogadtatását figyelve - bármennyire kevés fogódzó áll is rendelkezésünkre még a recepció értelmezéséhez- határozottan kirajzolódik a fenntartásoknak egy finom, de félreérthetetlen vonulata is. Károlyi Csaba kritikája (Élet és Irodalom, 1999. okt. 22. 12.) egyelőre ennek az egyetlen markáns rögzítése - ugyanis a Magyar Televízió egyik korábbi, késő esti műsorának, amelyben két kiváló kritikus, Farkas Zsolt és Kálmán C. György fejtett kihasonló felfogást, nincsen írásban vagy nyomtatásban elérhető változata. A magam számára - vállalván természetesen a nyilvánvaló leegyszerűsítés kockázatát éppúgy, mint a különböző kifejtettségi állapotban lévő vélemények eltéréseinek összemosisát - abban összegezhető ezeknek az álláspontoknak a lényege, hogy a regény szüzséjének valóságossága és koherenciája vitatható, miközben a szöveg retorikai felépítése és a prózanyelv kidolgozottsága nagyra értékelhető. Az emellett felhozott érvek elgondolkodtatóak: Károlyi Csaba például teljes joggal utalhat arra, hogy az Örökkévalóság számára fenntartani kívánt szövegnek az Interneten való rögzítése ellentmond a New Yorkba utazás szándékának, hiszen az Internet mindenhol elérhető; Kálmán C. György és Farkas Zsolt - elismerem, a szóbeli rögtönzés miatt nem teljesen argumentáltak tekinthető - érvei pedig, többek között, Korimnak a prófétasággal azonosítható szerepét nem tekintették meggyőzőnek. Valóban, a fabuláris szint tartalmaz olyan elemeket, amelyek komoly ellentmondásokat tartalmaznak-korábban utaltam arra, hogy a főhős nyelvi kompetenciájának korlátozása szintén ezek közé tartozhat. Mindazonáltal a regény egészének egyik igen fontos sajátossága az, hogy a rendkívül gazdag intertextuális utalásrendszer és a metaforikus szövegszerkesztés képes kirajzolni egy másfajta szerkezetet, amely aztán integrálja is magába a szüzsé vagy a fabula széttartó elemeit. Az Internet centrumot és perifériát eltüntető virtuális univerzalizmusa ugyanis éppen a történeti betétek több kultúrát, korszakot és földrajzi teret egybenyitó sorozatával képes értelemképző kapcsolatba lépni - ráadásul a regény vége, ahol is Schaffhausenből tudják elérni az Interneten lévő szöveget, reflektálttá is teszi a központ-nélküliség gondolatát. A New York-i utazás ténye sem válik egyszerűen a fabulát kikerekíteni akaró szerzői önkénynek az eszközévé, hiszen a Bibliára való, többszintű ráutalás teszi indokolttá. Ebből a szempontból komoly jelentősége van a Megjött Ézsaiás felidézte, ószövetségi kontextusnak is - még ha jelentős textológiai dilemmát is fog okozni majd a regény újrakiadása során, hogy ezt az elbeszélést milyen módon csatolják majd a kötethez: akkor ugyanis feltétlenül el kell döntenie azt, amit a jelenlegi kiadás eldöntetlenségben szeretne hagyni, hogy tudni-illik a regény integráns részéről van-e szó vagy sem.

Krasznahorkai regényének a címe Tolsztojt idézi meg, a lezárása azonban már a magyar irodalom egyik XIX. századi alapművét: Madách emberiség-költeményét, Az ember tragédiáját. Sokatmondó, hogy a regény miképpen érti újra szuverén módon Madách művét. A drámai költemény alapvető szerkezeti elemének, a keretszínnek és történeti színek kettősségének a formaelvét - ahogy erre már utaltam - a narráció viszonylaponosításával és a célelvűségtől erőteljesen eloldott történeti utalásokkal értelmezi át: megtartja ugyan az elemek felismerhetőségét, ám teljesen más poétikai elvekhez igazodik. Ez azonban még csak az egyik szintje a két mű kapcsolatának. Korim útjának New Yorkból Schaffhausenbe irányulása egy revelatív műalkotásnak, Mario Merz szobrának köszönhető. Aligha véletlen, hogy ennek a plasztikának nemcsak a leírása, hanem a képe is rész lett - az egyébként nem illusztrált - könyvnek: így ugyanis a látvány világos asszociációkat ébreszthet. Merz szobra gyakorlati lap egy üvegből megalkotott iglunak, azaz egy eszkimó jégkunyhónak látszik; s ez félreérthetetlenül felidézi Az ember tragédiája eszkimó színének helyszínét. A képzet társítás jogosságát nemcsak a

drámai költemény szerkezetét átíró regénystruktúra teszi kétségtelessé, hanem a regény utolsó mondata is, a tipográfiaiilag is kiemel néhány szó: „a vég tényleg Schaffhausenben.” Ezzel ugyanis Madách művének lezárása idéztetik meg, Ádám szavai arról a jövődőlésről, a szörnyűnek érzett eszkimószínról, amelyet nem lehet feledni Csakhogy a regényben éppen ez az utolsó menedék, amely-egyáltalán nem paradox módon - a halálhoz való eljutás utolsó lépcsője is. Ilyenformán Krasznahorkai regénye úgy is felfogható, mint Az ember tragédiájának radikális átértelmezése: az Úr szavai helyett, amelyek a remény lehetőségét fönntartják, itt az emberi társadalom süllyedésének végpontja adja a legutolsó kapaszkodót. Nincs tehát feloldás, noha e; a regényszerkezet is erősen őrzi a transztendencia távlatát, csak éppen annak negatív lenyomataként. Krasznahorkai regényének egyik legfőbb, bámulatos teljesítménye éppen ebben áll. Meg abban is hogy képes nagyszabású módon újraírni azokat az egymástól eltérő, megidézett irodalmi tradíciókat, amelyek még az egészelvűség fönntartásának ihletében próbálták ki a tragikum teherbírását: Krasznahorkai új könyve úgy tud mindehhez távlatot teremteni, hogy megőrzi ezeknek az előképeknek a méltóságát, miközben hiteles irodalmi formát talál a megrendült értékek állapotának rögzítéséhez is.

Márkus Béla

Az idegenné vált jelen

Rott József A Kánya-haraszt balladája

Figyelemre érdemes könyv, figyelemre érdemes író: A Kánya-haraszt balladája Rott Józsefe mégse igen számíthat sem az olvasók, sem pedig az irodalmi divatokat formáló kritikusok kitüntető érdeklődésére, méltányló kíváncsiságára. Csak remélni lehet, hogy a pályája alakulását több mint tíz éve nyomon követő híve, a mai kötet lelkes ajánlója, Juhász Ferenc szavai visszhangra találnak - és ez a visszhang hitelesíti majd, hogy pártfogói elfogultság, mesteri elragadtatottság nélkül is lehet úgy üdvözölni e fiatal író teljesítményét, ahogy költészetünk klasszikusa tette. „Végre egy igazi novellista, végre az írás igazi ragyogása! Végre valami hit az érdekesben, még ha önmagába göngyölve is, mint Rilke zászlója” - hangzik az elismerő-buzdító felkiáltás, miután szinte tétovázva novellás- és balladaskönyvnek nevezte az alcímben válogatott novellákként feltüntetett „összefoglalás”-t, főlemlegetve az egészet átjáró, „valami Sinka Istvánnal rokon lila titok” jeleit, nyomait is.

Önként kínálja, persze, e laudáció és a könyvcím is, hogy Rott József szépprózai alkotásai abba a sorba kerüljenek, az úgynevezett „balladisztikus novella” csoportjába, amelynek meghatározása és önálló műtípusként való szerepeltetése az újabb, mérvadó kutatások szerint roppant ingatag elméleti alapokon nyugszik. A mesterien megszerkesztett - mindössze kilenc írást tartalmazó, de a címadót a középpontba állító - kötet mintegy illusztrációként is szolgálhatna annak igazolására, hogy a ballada és a novella műfaja közti különbségeket elmosó fogalom, kifejezés helyett valóban szerencsésebb egyszerűen csak „balladás hangulatú” elbeszélésekről beszélni. És nemcsak azért, mert e novellák mindegyikéből hiányzik az az egyetlen egy rendkívüli eset, az a meglepő esemény, ami köré a történetnek szerveződnie kellene, és nem is csupán azért, mert az elbeszélő nagyon is nagy gondot fordít a körülmények részletezésére - hanem azért, mindenek előtt, mert a kilenc írás valóban összefoglalás, egy község, Ófalu történetének hézagos összegzése, folytonosságot tartva a kezdetektől a végig, az alapításától a felbomlásáig, vissza-visszatérő alakokkal, állandósult helyszínekkel, ismerős életképekkel.

A századközépi térképen még csak pörsenésnyi folt jelezte Ófalu bányaközponttá válásának, felvirágzásának, illetve végzetes elzűllésének, lehanyatlásának végpontjai közé záródó történetben az otthonosság és az otthonalanság, a közösségi befogadás és a kiközösítés között nagyszerű lelemény húzza meg a választóvonalat: miközben az utolsó novella, a Bányatűz

cselekményideje az ezt megelőző novellához (Orkán) kapcsolódva fenntartja a folytonosságot, aközben valahány szereplő neve, az alakok mindegyike metaforikusan a megszakítottságot jelöli, a folyamatosság megtörését, a szünetet, a hiányt. Mintha Újváros építésével egyik napról a másikra elsüllyedtek volna Ófalu színterei, s velük együtt hirtelen kihaltak volna a régi, megszokott ismerősök is. Nincs Skuló, a falábú templomszolga, nincs Hideglelés Tivadar, a sírásó és gyászhuszár, nincs az asztalos Ásotthalmi, de Kalapos Rusorán, a kolónia koldusa sincs, hiányzik a bögrecsárdás Mohás és Mohásné, a gutaütéses ábrázatú gölöncsér, Loós Ábrahám, a kovács, Dörömböző, aztán Ede tisztelendő atya és Csalavér doktor, Mergné bába meg Csontár tanító - van viszont helyettük Lápi Mihály párttitkár, Csikortás Ferenc bányaigazgató és vannak a ki tudja, honnan idevetődött vájárok, aknászok, csillések. A vidám kedvűek, akiket a település múltja tréfára ingerel: fel kell szántani a falu utcáit, hogy csákányt vethessenek beléjük és kotrógépet arathassanak rajtuk. Nemhogy a tárnás bányászást mélyművelésűre változtató, falualapító Ó Kristóf és a családja - a gúny-nevén Sustorgó Zsuzsánnának hívott lánya, aztán a dédunokája, a szégyellnivalóan rangon aluli házasságba menekülő Rozália - legendáját nem ismerik, de a község felvirágoztatójáét, azét a Róth Árpádét sem, akinek korábban ha nem is egy település, ám legalább egy akna őrizte még a nevét, tán a két fiáéval, Gergelyével és Mihályéval együtt. Nemhogy a jövevények, az eposzias állandó kísérő jelzőre már számot nem tartó, bece- vagy gúnynévvel még nem illetett Dancsok, Brantok, Setétek, Rozsdások és Lobotkáék, de az itteniek se vigyázzák annak a Róth-aknának az emlékét, ahol pedig megismerhették a hegy kiszámíthatatlan, morózus természetét, mint Pós Károly, és ahonnan nyugállományba vonulhattak, mint a szálkás modorú Léletter Jakab, a Bányatűz főalakjának, Bot Jánosnak az apósa. Egyik is, másik is: idevalósiak ugyan, mégis idegenek - nevük itt és most tűnik fel először. Mégsem egy új élet alapítói, hanem a régi, büszke múlt konyhába szorult őrzői. Mert nem a meghittség, bizalmasság jelzésére hivatott ez a szűkített tér sem: a legkülönfélébb házimunkák elvégzésének kényszerű és célszerű helyeként szolgál. A hűvös nyugalommal ásitó szobák helyett a lármásan gőzölgő konyhák lettek a családi élet legfontosabb terepei. Mint ahogy szerepüket, jelentőségüket veszítették a kinti élet, a falu mindennapjainak eddig kitüntetett helyszínei is. Egynéhányat közülük mintha csakugyan felszántottak volna az új idők: éppúgy nem emlegetik őket, mint a háború idején elhurcolt Klár szatócsot sem. Hogy volt valamikor egy Csorga tér, volt a Bányalég utca meg a Köves-tető a Kánya-haraszttal, csakúgy feledésbe borult, mint a Szomjas Vájár, a tegnapi viták, vetélkedések és verekedések színtere. Bökönye sziklahasadékait és a Csobolyó-patak párás völgyét is csak az öreg erdőkerülők keresik már föl. Olyanok, akik tudják, hol bújnak meg a vargányák, őzlábgombák - akik még otthonosak a környéken, otthonosabbak, mint a félkész bérházak nyirkos falai között. Vagy mint a nevük nincs bisztrók, fabarakkok, a verőfényes, szökőkutas tér, az örökké föllobogózott trösztiroda, a négyszintes szálló körül, amelyek a teremtés előtti állapot hirdetői a névtelenségükkel is. Ami cím, címer viszont öröklődött - mint az Arany Kapcáé -, ahhoz metaforikusan ugyancsak az erőszakos, durva szakítás képzete kapcsolódik. 1956 októberében Nagy Imre rádióbeszédét követően forradalmi fészekként jelenik meg ez a kocsmá; a bányászok itt kapnak bátorságra, itt sürgetik a munkástanácsok létrejöttét, hogy nemsokára véres, „kegyetlen leszámolás” vessen véget a felkelésnek- majd az Arany Kapca helyszínét a bírósági tárgyalóterem váltsa fel, ahol az elrettentésül börtönbe zárandó, ártatlan bányászokkal együtt mintha Ófalu múltja felett is elhangoznék az utolsó ítélet.

Ha tehát a Bányatűz elbeszélői szava nem példálózna azzal az „iszonyú földcsuszamlás”-sal, amely mintha kettészakította volna a korábbi novellák világa felidézte, völgyben meglapuló bányászfalut - a történetmondástól és a magyarázó, elmélkedő epikai elemektől függetlenül a névadás poétikai eljárása akkor is élesen érzékelhetővé tenné a novellafüzérként felfogott, regényszerű egységként értelmezett kötet egybetartozó cselekményvonalának kettémetszését. Ezáltal: idejének új naptári számítások szerint való mérését, mintegy a szocializmus előtti és utáni szakaszra osztását. Végül: terének idegenné válását. A kizökkenés következményeit, a gyökeres másságokat azzal emeli ki igazán az egyébként végig következetesen személytelennek mutakozó elbeszélő, hogy itt, a történet legvégén hirtelen elnémul, és már csak azt a Bot Jánost beszélgeti, egyes szám első személyben, aki a bíróságon épp hazug

vallomásával lett gyalázatos, elárulva társait. Ennek az aljas, alávaló emberként, a hatalom bérenceként megvetett és kiközösített embernek a nézőpontját váratlanul érvényre juttatni nyilvánvaló jelzés: Ófalu története a történetmondónak eddig volt érdekes. Eddig volt érdekelt benne, s innen érdektelenné vált számára. Végérvényesen véget ért a múlt.

E visszavonhatatlanul és megmásíthatatlanul lezárult falusi bányászélet katasztrófáit mondta korábban is szinte mind a nyolc történet. A tönkremenés, a teljes összeomlás, a végleges romlás eseteit, példáit. Nem drámai jelenetezéssel azonban, nem végletes tömörítéssel, nem erős hangulati, érzelmi elemekkel kísértén vagy sötét alapozással: vagyis nem a balladák jellegzetes megszólalásmódját, elbeszélő modorát idézően. Nagyon is ráérősen, nyugodt tempóban, az életkörülmények változatlanosságát, a megszokások nyugalalmát érzékeltette. „Így múlt el a tél apró örömei és bánatok között téblábolva”, „Így éltek szélütött módjára” - a Bányahang, illetve A lélek parazsa elbeszélői summázata is inkább vall kimért, szenvedélytől, indulattól mentes modorra, a krónikák tárgyilagos beszámolóira, semmint a balladák zaklatott, nyugtalan és nyugtalanító hangjára. Az ilyenféle összefoglalással inkább az a gond, hogy semmitmondóvá, közhelyessé válhat - s nem az, hogy az epikai menetet megakasztja, szaggatottá teszi. Az idő sűrítését, az események összevonását - az eseménytelenség indokolja. A kihagyások, elhallgatások szaporasága - a szaporátlanul haladó esztendőket. Hogy alig-alig akad kiemelésre érdemes, külön jelenetezésre méltó tett, cselekedet. Az újabb korba, az ötvenes évekig eljutó Bányatűz ebben is eltér a többi novellától: fejezeteit egy-egy dátum tagolja, 1954 nyarától 1957 tavaszáig. Másutt nyoma sincs hasonló pontosságnak. Nyaranta, telente, reggelente, ritkán, ez idő tájt, akadtak- minduntalan ilyen határozószavak, igék fejezik ki, hogy nincs mi gátat vethetne az idők csendes folyásának. Még a titokzatosságba burkolt tragédiák sem, fölöttük is átlép a megszokás. A falubeliek elcsöndesedő lassúsággal nyugszanak bele, hogy tán sohasem fogják megtudni Koletár Matild gyakori fölindultságának okait, miért kezd néha szinte esztét vesztve sikoltozni és zokogni a lány (Magasztos Matild). Felderítetlen marad az is, vajon Róth Mihályt Ebrenecs, a püspökségi vadőr taszította-e le a Bökönye szikla-hasadékába, megbosszulandó, hogy a szolgálója szeretője volt (A Kánya-haraszt balladája). Homályba vesző helyzetek, rejtelmes ügyek mint cselekményelemek más történetekben is előfordulnak ugyan, ám sehol sincs akkora vonzásuk, hogy magukkal ragadnák az elbeszélőt. A sejtelmek eloszlanak, a rendkívüli, nem mindennapi esetek beleilleszkednek az élet hétköznapi rendjébe. Elválaszthatatlanok egymástól. Együtt mérendők, miként élet s halál is.

A lélek parazsa kivételével nincs történet, amelyik ne jelenítené meg a halál közeli esélyét vagy ne adna számot befejezett tényéről. Magasztos Matild története a végzet beteljesítőjét annak a szekérnek a képében villantja fel, amelyik a lejtőn lefelé megiramodva felborultában maga alá temet(het)i a lányt. Erőszakos pusztulásról ad hírt a Bányahang és a Bányatűz is. Az előbbiben egy kicsi lány elrablásával és beszennyezésével meggyanúsított ártatlan cigányt vernek agyon a felbőszült falubeliek. Az utóbbiban vérszomjas államvédelmi osztagok a hóhérmunka végzői, nyomukban lelőtt vagy átvágott torkú áldozataikkal. A gyilkosságokat sehol sem követi végtisztességtevés. A többi novellában viszont legalább egy epizód, egy kurta leírás tudósít a temetésekről. Sustorgó Zsuzsanna gyakori temetőjárásai során mintha tartós, mély barátságot kötött volna az elmúlással, már szívgömb nélkül gondoskodott férje és lánya temetéséről is - szól a Ha denevérszárnyon az éj... elbeszélői beszámolója. Az Egyszer majd hazaérsz Kornya Misije mindenben az édesanyja végakarata szerint jár el: nem hívja torra az egybegyűlteket, a sírásókat még a szertartás előtt kifizeti. Zsupán Jancsi a bányából megkésve érkezik a temetőbe édesapja búcsúztatására, az anyja temetésekor pedig azért igyekszik, mihelyt a pap végez a felolvasással, nehogy lekésse a délutános siktát (Szennyes gúnyák szaga). Orkán Tóni maga festi, pingálja az édesanyja koporsóját, a maga lovaival viszi is ki a sírhoz, majd a gyásznép elosztásával villát, gereblyét kér a csösztől, hadd rakja meg a szekeret, ne menjen üresen haza (Orkán). Nem a föld alatt dolgozók nyomorfilozófiája rendszerezi ekképp az érzéketlenség és az elvadult gyakorlatiasság példáit. Az Ófalu urai, a Róth család leszármazását, nemzedéki rendjét összefoglaló novella, A Kánya-haraszt balladája

jeleneteiben sem a vigasztalhatatlan, a gyász súlya alatt megtört, a veszteség érzését elviselni képtelen emberek lépnek fel. Mihály, a kisebbik fiú sem tesz egy lépést se a temetés vagy a hagyaték ügyében, amikor meghal az apja, akinek még az utolsó útját is csak távolról, háza ablakából szemléli - de megadja neki a végtisztességet, hiszen egy szekérderek virágot, cikláment, nárciszt és íriszt küld a koporsójához. Felesége sírjánál viszont kizárja a pompát, és ki a rokonság részvételét is, csak a gazdaság alkalmazottjait engedi jelen lenni.

Ha a cselekménymeneteknek nem a végpontjai, hanem csupán egyes állomásai a temetések, akkor a családtörténetekben is csak epizód szerepük lehet. A szintén majdnem mindenütt, minden egyes novellában elbeszél pusztuláshoz, romláshoz - és sehol sem: fejlődéshez, felemelkedéshez! - annyi közül van, hogy az ősök testi megsemmisülését az utódok szellemi leépülése, erkölcsi tönkremenetele követi. A családi hagyományok és szokások sárba tiprása, a faragatlanság és az otrombaság alattomos térhódítása, amikor még az ünnep, az unoka lakodalma is kín, megaláztatás (Ha denevérszárnyon az éj...). Tarka mintás ruhájú éhenkórászok rohama az az árván maradt otthon ellen, nem kiforgatása, hanem elfoglalása az örökségnek, gátlástalan befurakodás, örökös megfélemlítettség - aminek a hangulatát ironikusan ellenpontozza a cím: Egyszer majd hazaérsz. De romlás és rontás végzetes beteljesüléséről elsősorban is a Kánya-haraszt balladája beszél. A két Röth fiút állítva középpontba. Idősebbikük, Gergely vezetheti a bányát, amit őutána azonban már nincs ki örökölni: az ismétlődő mésalliance, az apja által is használt szolgálólányukkal kötött házasság nem hoz utódot. Fiatalabbikuk, Mihály a falu feletti Köves-tető erdőrengetegéből kínlódhat termőföldet s otthont magának, hogy duhajkodásaira, kicsapongásaira ráunva a messzi idegenből, egy elszegényedett bajor nemesi családból származó asszonnyal ossza meg ezeket, mit se gondolva a haláluk után beteljesedő végzetre, az erkölcsi romlás, züllés legmélyére: árván maradt lányukat épp a nagynénje, az úriasszonnyá előlépett volt cseléd bízta rá a megyeszékhely nyilvános házának madámjára. A két fiú, a két család tehát a teremtés helyett a pusztulás történetének megtestesítői. De ugyanilyen tönkremenetel, romlás és rombolás a környezetben, az anyagi javakban is: a lelakatolt Köves-tetői házakat feltörik és kifosztják, a parlagon maradt szántó csalánt sarjaszt, a gyümölcsöst tolvajok dézsmálják meg, az elszaporodott énekesmadarakra pedig kányák vadásznak - a könyv címében szereplő Kánya-haraszt elnevezés erre utal tehát, a ragadozó, dögevő madarak felügyelte dombra.

Az elbeszélő ítéletét itt is, miként másutt is, jórészt a történet maga hordozza, s nem nyilatkozik meg közvetlenül. Annak a következménye lehet ez, hogy külön jellemzésre alig-alig vállalkozik, akkor is inkább csak azért, hogy az alakok jellemképének, viselkedésmódjának egy-egy uralkodó vonására hívja fel a figyelmet. Többnyire: a morózus, kiszámíthatatlan, emberkerülő természetükre, csökönységükre, könyörtelenségükre, szálkás modorukra, s hogy zárkózottságuk, mogorvaságuk a sebzett öntudatú, indulatos emberek sajátja. De ha csákányt ragadnak, fölbuzog a vérük - vagyis nagyon tudnak gürcölni „vakon és megszállottan”. Az elbeszélő néha-néha megvédi a figurákat, elsősorban is a bányászembereket, mintegy kibeszélve a történetből, az érzéketlenség vádjá ellen. Azt bizonygatja, hogy nagyon is meghatja őket a mások gyötrődése, és hogy ilyenkor a legvaskosabb tréfákkal akarják kiragadni a társaikat az önként vállalt kárhozattól, a nyomorúságos helyzetből. Az efféle elmélgések, reflexiók, magyarázatok száma, szerencsére, csekély. Mint ahogy a közhelyekbe forduló, lazán semmitmondó összefoglalásoké is. Az erőt sugárzóan tekinteni a jövő elé vagy ellenkezőleg, a kételyek legsötétebb vermébe taszítani - az effélék használata azt sejteti, hogy a szokványos szófordulatoktól hemzseggő újságcikkek olvasása nemcsak a Bányatűz Bot Jánosa gondolkodását fertőzheti meg, hanem az elbeszélőjét is. „A bányászok tompa érzékszervekkel haladtak el a változások mellett” - közli valahol. Másutt a sablonok apálya nagyotmondásba hullámszik át, és földagálylanak az olyan mondatok, mint „barbár izommunkává aljasult a zöldségpucolás” vagy a fiú „meg-szédült, mintha lét - nemlét peremén hintázna”. Mindezeket szóvá tenni talán már mértékvesztő igazságtalanság is, hiszen Rott József novelláinak nyelvi megformálása kiváló képességű alkotóra vall. Olyanra, aki mérlegelés nélkül is érzi a szavak hangulati és képzetfelidéző erejét, nagyszerűen hasznosítja a közvetett jellemábrázolás lehetőségeit, a

történettől szinte független poétikai megoldások esélyeit: a helyzetrajzot vagy a természetleírást. A gyakori megszemélyesítésekkel, a képszerű, érzékletes és meglepő hasonlatokkal, a szokatlan szóhasználattal csakúgy, mint az idősíkok hirtelen változtatásaival, a sejtelmek, titkok felidézésével szinte költővé emeli az elbeszélőt - lírizálja a novellát. Ám nem a tapasztalatiság elvének tagadásával vagy megcsúfolásával: a kötetből kicédulázhatóak a bányászás alapszavai. A valóságélmény eleven, erős. Az elbeszélő, persze, nemcsak az olyan szavakat kapiskálja, mint a főte vagy a jövesztés, a vágatalji zsomp vagy az anyagozás, hanem az olyan kifejezéseket, képeket is, mint a hegyek fölött kazlasodó felhőké, a fölnyüzsdült völgyé, a lígő-lógó köpönyegé. Az általa megidézett világban a cigarettát cseterni, a sültet bebicskázni, a kelevények után tíz körömmel kurkászni szokás. És még fertályórákig lehetni pergetni a szót, bizonyítandó, mennyire tisztában van az olyan kifejezések hangulatébresztő szerepével és erejével, mint a gyalogláb kapaszkodni valahová, caplatni, lecsalinkázni, vackolni, pocskolni, ficeregni és így tovább. Az ilyenekkel hosszan el lehetne még szöszögni - és talán nem öncélúan, nem hiábavalóan, merthogy velük lenne tanúsítandó az elbeszélő érdekeltsége. Az, hogy noha nem fedi fel a kilétét, nem határozza meg a helyzetét s a történet(ek)hez való viszonyát, mégis belefoglalja magát Ófalu világába.

Szakolczay Lajos

Beszédes hallgatás - trombitaerővel

Nagy Gáspár: Szabadrabok

(A konkrét valóságtól a szakrális, „valóságig”) A halántékon lőtt vers, mert már megnevezhető érvényességi köre, soha nem élt jobban, mint most, évezredet záró zűrzavaros századunk szómákonytól elaluvásra is ítelt szabadságközegében. Mert rettenetet legyőző bátorsággal utal baljós történelmünkre. Az elveszett, sokszor elveszejtett hazára, s nemkülönben a Don mellett ottmaradt apáinkra. Tehát a kivégzőfalat, elspórolva róla a pecséttel mindig árulkodó vakolatot, nemcsak a hetvenes évek árulás-behódolás korszaka építette ily kegyetlenné, hanem a (bevállásra nem mindenkit ösztönző) múlt is. Ez előtt állong, nem kis fegyelmezettséget mímelve, a Nagy Gáspári vers. Ébersége - a kötet cím mondja -: halántékdob. Hogy riadalmunkat elűzze? Sokkal inkább, hogy erre, az emberi fej legérzékenyebb, a homlokcsontot övező tájékára hívja föl a figyelmet, szinte szerzetesi alázattal elregélje a „koordinátaéj” kiúttalanságát. Szóképekkel átfűtötte, metaforákkal telítve, ám a kimondható kimondhatatlan világosságával.

Három évtizede (1968-1998) egybegyűjtött verseiben tallózva látni igazán, hogy a kötetről kötetre karakteresebbé váló arc - a modernség felé való mozdulásban kiváltképp a Földi pörök (1982) nagy nyújtózás -, a vállalt hagyománnyal együtt a magatartásformát megőrizve, miként vált teljesen egyénivé. Nem kis szenvedés árán. A bajvívó költészet- Balassitól Nagy Lászlóig, de még inkább az Elérhetetlen föld költőiig - óhatatlanul kínálta a példákat és magatartásmódozatokat, s evvel a lelkéből leledző irányultsággal Nagy Gáspár önként e hadhoz csatlakozott. Még az édes-szomorú, látomásaiban szinte érzéki dal tulajdonosai is - egy Jékely Zoltán, egy Kormos István - arra ösztönözték, hogy méltó büszkeséggel viselje sorsát, melyben a „fönségesen kopár Magyarország-medencecsontok” okozta fájdalom csaknem elenyésző a megvívható-megvívandó csaták erkölcszoadékához képest.

De már az első kötetében, a Koronatűz-ben (1975) több hanggal próbálkozó költőt - a Nagy László-i lélegzetű Aranyharmonika utolsó sorát némileg parafrezálva: nyakába akasztva sorsának cserélhetetlen billentyűsorát - nem (vagy nem teljesen) elégítette ki ez a líra-szerep. Weöres orfikus költészetével éppúgy kacérkodott, jóllehet nála a maszkváltás először csak nyelvi szinten jelentkezett, mint Petőfi szabadságharcos indulatával vagy a baljós angyalsuhanású Kondor Béla

(minő rettenetet sugalló tél: „megdarált margaréták lisztje”) - meglepő, de igaz - Dsidát előlegező instrumentumával.

Elorozva a Kondor emlékének adózó vers címét, az égi megbízás, bár a külső körülmények is segítették (vallásos indíttatás, pannonhalmi iskola), Nagy Gáspárnál belülről jött. Ady dühödt, a magyarság-sors vezérelte Isten-hite ellenében egy fénnel átmosott, Pilinszky megfeszítettségénél jóval oldottabb, szinte a népi vallásosság áhítatát tükröző szakrális tér vette körül. Még nem az angyalok citeráján szól a vers - a Psalmus Hungaricus közelébe majd csak a Szabadrabokban még nem szereplő két friss poéma, a Symphonia Ungarorum és a Hullámzó vizeken kereszt kerül (Kortárs, 1999. 5. és 10. sz.) -, de már a kihagyásos légzés, az idősíkok váltogatása, az iróniára hajló, a megperdített életigazságot fonákjára állító („járkálj csak életreítélt”) szemlélet s a filozófiába oltott nyelvi csűr-csavar ellenében is észlelhető a megcsendesedéssel meg nem nyugvó bölcs titokkeresése s -várása: „nyitott borítékban jön / az Ő lépése / de nem kódolhatom / a legbonyolultabbat: / élettemmel folyvást csak egyszerűsíttem / mert: - csontokban alszik Ő / de nincs hozzá szava / majd álmából kinő / nem lesz hozzád szava / egén páfrányidő / szemén nagy éjszaka -” (Felé hullunk a porszemekkel).

Az édes, a Nyugat költőire utaló rímfűszerezés - mint Dsidánál - Nagy Gáspárnak nem sajátja, s a tiszta, legegyszerűbb dalformát is (József Attila, Kormos István) „éressé” teszi az általa modern versnek vélt (s azt eredményező) nyelvi-gondolati játék. Noha van „rajzos”, a tipográfiát az értelmezés szolgálatába állító költeménye is, a formán legtöbbször átüt a mondanivaló elevensége; az a sodrás, ami a politikai-etikai, Határ Győző esetében a nyelvfilozófiai (ÉvTiZeDhAtÁrHíD) mondanivaló frappánsan agresszív velejárója.

Aki már kezdettől fogva szabadítót akart mondani a lefokozott szívűeknek - ezért a kisebbségi sorshelyzet, a szegénységénél is súlyosabb történelmi-anyanyelvi megalázottság gyakori földézése -, az saját szabadságával gazdálkodván (a körülmények ellenére is!) egyre szabadabb lesz. A léleknek eme fegyelmezett - nagyon is tudatos - kitárulkozása, úgyis mint (szerinte) a világot alakító ethosz, nyit majd utat a nagy, az egész társadalmat megrázó - a hazug rendszert elvető s az értelmiségi elitet önmagába nézésre készítő - verseknek (Öröknár: elmúltam 9 éves - 1983; Két nyárfa a Hódoltságban - 1981). Amelyekben a nyílt rejtezés, a metaforikus sűrítettség („rabszj-kígyó tekereg az égig”) ellenére is lázító közvetlenséggel-egyértelműséggel vall a költő - a hitelüket vesztett szavak valódi értelmét visszaadva - a világ (benne a magyar történelem) és saját megkeseredett állapotáról.

Ha „hallgatni szabad” (Nyelvem pallosával), akkor ez a beszédes hallgatás - trombita-erejű. A cenzorok előli bujdosásban, ám az értelmezést-megvilágosodást segítve, a lírikus a tipográfiailag kiugratott jeleknek (NI - Nagy Imre) fontos szerepet szán. Hiába az infinitívusz mint álorca - az Öröknár...-ban nem a Domonkos Istváni töredé nyelv dadog (Kormányeltörésben) -, a világosnál világosabb lesz, mert egy nemzedék erkölcsi igénye, a bűnösök megnevezése; az „október vérző levélbrokátjába csavart kéz” lebbenti föl a fátylat a tudott, de hivatalosan eltagadott nagy titokról: az 1956-os magyar forradalom vér-tanújának igazságot kell szolgáltatni.

„A Nagy Gáspár-i vers esztétikai alkatát - olvassuk Görömbei Andrásnál - a valóságmegnevező és a morális értékek egységének formateremtő ereje minősíti. A költészetében plasztikusan megjelenő költői személyiség önmagát e kor ellenében is érvényesíteni képes erkölcsi fenomen: a szabadság és árulás, a helytállás és gyávaság könyörtelen szembesítője, az ironikus analízis mestere.” Tehát a morális értékek által is támogatott valóságmegnevező erő az egyik kulcsszó.

A hely, a régió - Bérbaltavártól Lepantóig, a győri halpiactól Vancouverig vagy San Diegőig- az akart történések szociografikus hitelű rajza. A lírahős kalandja, ez a fordított „stációjárás” leginkább a hely birtokbavételével kezdődik. A születés által megjelölődött terrén, a szülőfalu evvel a „tudással” éppoly becses lesz, mint az atyai jó barát, Kormos köszöntése révén szinte megigazuló halpiac, a kanadai kikötőváros vagy a Márai-nemlátogatással is megemelt, a nyelvkutakodás révén a negatívumból is pozitív élményt előcsiholó San Diego.

Kell az otthonosság-tudatot erősítő tények, sokszor kulturális élménykörök, történelmi

utazás-víziók által megtámogatott bekebelezése, hogy a mítosz (megannyi bibliai jelképpel, vonatkozással; harminc ezüst-pérez - az elárult forradalom) érvényesíthesse sugallatos, a létezésélményt szinte szakrális síkra emelő - „térkitágító” - próbáját.

Ez már egy másik valóság lesz.

Érdekes volna a kezdetektől fogva végigkövetni, hogy ebből a szempontból miként alakult a Nagy Gáspár-i költészet. Az indulás különlegessége, hogy a „Szőlő-bontáskor, májusi-karácsonyban” - főképp a hóharmat (virágbozsgás) mint képzet ideemelésével - nem csupán a születés körülményeire, fenségére utal, hanem a „betlehem-i angyal” révén ama titokzatos Eljövőre is. Az új vers, a már említett, Szent István és Szent Gellért emlékezetének áldozó Symphonia Ungarorum ugyancsak evvel a rámutatással vonja ide-nem kevésbé a földi pörök ellentételezéseként - a sejtelem révén bekövetkező teljességet: „Rovásaidon gypűiden / igéiden és csontjaidon / a megvilágosuló pillanaton // ott az a kéz”.

(Az etikus cselekvés - a közösség (Közép-Európa) jármában) E költészet egyik fontos - ha nem legfontosabb - motorja az erkölcsi szenvedéllyel ébren tartott közéletiség. Mert az ítélkezőnek, tudjuk az okait, joga van ítéletet mondani, az új szabadsággal jött felemás helyzet fonákságait Nagy Gáspár szóvá is teszi. Ironikus helyzetmagyarázata olykor megsemmisítő. Jóllehet nem akar szünetlen harcolni a „tegnapi - vessük közbe, sajnos, néha ma is aktív - inkvizítorokkal”, meg van győződve a szavalgató és kiabáló „mai bátrak”, a korábban felette bíróként fungáló erkölcsstelenségéről.

Egy csöppet sem gondolnám, hogy a Békebeli kannibálok vagy a Ragozások az ún. puha diktatúra emlékkönyvből, hogy csak két jellegzetes tisztázó versét említsem, nem eléggé karakteres megszólalása választott tárgykörben. Mindkettő az. (Főképp a szótárigazságot át-meg átszövő fájdalmas önirónia - anélkül, hogy elhomályosodnék a vele szemben álló barikád - lesz bennük akarva-akaratlan csaknem megbocsátó gesztus.) Az etikus cselekvést (ahogyan a korai líradarab közli: a vers „töretlen gerincek kopogtatása” majd ugyanitt: „anyaság, térden az egyetlen fiú, hazám!”) azonban igazán azok a köz- és magántörténelem látomásaitól megigazult költemények reprezentálják, amelyekben a közép-európai sokk-helyzetben bátorra riadt ember (ebből a szempontból a Lüktetés a hulla-házban szenvedője és a Csak nézem Olga Korbutot... szaltószabadságot [sajtószabadságot] érző mámorosa ugyanaz a lírahős) ráébred kiszolgáltatottságára és gyengeségére, és mégis vállalja a közösség szolgálatát.

Nagy Gáspárt sohasem a konkrétvers „egynapos csodái” érdeklik - hogy ebben a modern létezésformában is jól érzi magát, sőt vígadoz, arra Az ún. nyelvkritikus költészet manifesztumának rekonstruálása eredeti dánból és honi sajt(ó)ból az eklatáns példa -, hanem az a (másoknak tán didaktikus) teher, amit ez az önként magára rótt, a közösség jármában végzett irdatlan munka jelképez. A hátán a kereszttel (mint súllyal és mint légiesítő eszközzel) homoksivatagban poroszkáló számár - Kormos István egyik verséből a kép - túrta oly megadóan-boldogan a természet szerint rátestált megpróbáltatásokat, mint a Szabadrabok lírikusa. Énekelni egy olyan korban, amikor a szentséges szavakat (nemzet, haza, hűség, szabadság, nép, felelősség, közjó) belepte a mocskok? Embert-költőt megpróbáló cselekedet. Ez a magyar líra legnemesebb hagyományaihoz kötődő magatartás - ilyen korban élünk- gyakran az ironia céltáblája. Amikor egy Ady, egy József Attila, hangozzék bármilyen hihetetlenül, alig nyom valamit a latban, a magyar költészet kikezsdhetetlen értékei is a hiábavalóságtól szenvedő (?) vagy abban magát jól érző (?) kor áldozataivá válnak.

Ez ellen a lassú, remélhetően időleges süllyedés ellen harcol a Szabadrabok című gyűjteményes kötet. Hogy az ilyesfajta teljességre való törekvés minden ízében segíti-e ezt a harcot, abban, őszintén szólva, kétségeim vannak. Hiszen az időrend szerint épült Szabadrabok nem csupán az eddigi kötetek összes darabját őrzi - a hangulatos gyermekverseket ugyancsak ideértve -, hanem a legújabb versek (időbeli?) ellenpontjaként a pályakezdés lírai dokumentumait is.

Egy szempontból a költőnek igazat kell adnunk: a látva lássatok mint teljességigény hátha magával hozza a nem vagy kevésbé ismert részeredményeknek egy nagyobb szerkezetben való illeszkedését. Ha ez a fá zisrajz segíti - fölillantva a fölillantán-dókat - a költői arc alakulásán

kívül az ebben szerepet játszó folyamatok (például a groteszk eluralkodásának) megértését is, máris megérte a grandiózus kaland.

Ki-ki nevezze meg, bőven van miből, az általa kitüntetett értéket, válassza ki a neki tetsző gyöngyszemet, magam is - sokadszori olvasás után - így fogok cselekedni. Két, időben egymástól elég távol álló vers - az egyik az 1982-es Földi pörök jellegzetes darabja, a másik 1998-ban íródott -jelenti nekem a lírikus soha szét nem választható „köz” és „magán” arcának gondolkodói teljességét. „Kérdezem én: ha a fogságba vetett gondokat / az Isten se veszi észre, akkor az égi körök / hintázó mérlegein majd mennyit nyomnak a / földi pörök s mennyit a hallgatás aranyrögei / az árulás színezüstjével tetézve? (Hit-tan).

S ha a „befelé ásó” büntudatnak vannak fokozatai, akkor a Hó megtisztulás-igénye mindenképpen idetartozik: „Visszanézek bűneimre /mielőtt lehullok / hófehéren / látom az Istent: / arcáról alázódultam”.

Németh Zoltán

A helyreállítás folyamatai

Boris Groys: Az utópia természetrajza

A 90-es évek elejétől magyarországi lapokban is folyamatosan találkozhatunk Boris Groys tanulmányaival, amelyekben szerzőnk a XX. századi művészeti irányzatok ideológiai elemzéseivel, a század hatalmi struktúráinak bonyolult összjátékával, a diktatúrák és utópiák „természetrajzának” feltérképezésével foglalkozik. Ahhoz az önvizsgálathoz, amely - úgy tűnik - térségünkben csak csökevényesen ment végbe, s amelynek lefolytatásához nem elég csak az elmúlt ötven év történéseit figyelembe venni, Groys tanulmányai nagyszerű elméleti háttérrel nyújtanak. Elemzéseikhez ugyanis annak a strukturalizmusnak az eredményeit használja fel, amely az orosz formalista iskolák nyomán vált antropológiai és poétikai tanulmányok alapjává. Groys még a Szovjetunióban, Leningrádban (ahol matematikát és filozófiát tanult), majd Moszkvában, egy nyelvészeti kutató-intézet munkatársaként kezdett el a strukturalizmussal foglalkozni, de ellenzéki indíttatású, samizdatban megjelenő munkái miatt kénytelen volt nyugatra emigrálni.

Groys valójában itt vált híressé, hiszen egynémely tanulmányában megdöbbentő párhuzamokat sikerült kimutatnia a XX. század modernizmusa, az avantgárd szellemiségű irodalom rejtett ideológiai bázisai és ugyane század totalitárius elképzelései között (ezt egyébként, kissé más elméleti alapokon állva, Derrida is megtette). Munkáinak értékét éppen ez adja: olyan területek tudásanyagát vonja be antropológiai-kultúrológiai kutatásaiba, olyan új horizontot épít fel tanulmányaiban, amely - úgy tűnik- immár nélkülözhetetlen századunk megértéséhez.

Lehet, azért tűnnek annyira érvényesnek és színvonalasnak Groys szövegei, hogy szinte a legjobbak, legfrappánsabbak, amit e témáról egyáltalán olvasni lehet. Bár néha ő is belefut olyan - legalábbis szerintem - fatális csapdába, mint amilyen a szocialista realizmus esztétikai értékelése. Groys az építészetből indul ki, s jórészt e kijelölt tér keretei között is marad írásában, de ha már ilyen általános és korjelzőként is használt fogalmat választott, szerencsés lett volna kitekintenie más művészeti ágazatokra is. Igaz ugyan, hogy a szocialista realizmus éppen saját belső ellentmondásait elfedő dialektikájára alapozva ítélte el a „tárgyában világosan meghatározott, következetesen képviselt és egyértelműen meghatározható esztétikai magatartást”, ebből azonban nem következik az, hogy számára, mint szocialista realizmusnak, voltak ilyen esztétikai elvei. Itt éppen az a csapda, hogy ha létezett olyasvalami, ami szocialista realizmusként írható le, az éppen nem esztétikai, hanem ideológiai - hatalmi szempontokat érvényesített.

Groys hosszasan elemzi az oroszok utópisztikus elképzeléseit, Nagy Pétertől Malovicson át Hlebnyikovig, s talán nem esünk messze az igazságtól, ha a magunk számára ezt úgy fogalmazzuk

meg: az orosz kultúra mindig is utópián alapult, az orosz kultúra az utópia kultúrája. Szentpétervártól kezdve, amely ideális, örök városnak épült, az orosz művészeket, de különösen a konstruktivistákat foglalkoztatták leginkább a tér utópiára alapozott beépítései. El Liszickij például magas lábakon álló hatalmas építményeket képzelt a történelmi Moszkva fölé, az összeköttetést repülőgépek biztosították volna, Hlebnjikov üvegből készült mozgó lakásokat, amelyekkel minden irányban szabadon lehetett volna közlekedni. A „legrealistább utópia” helyévé azonban nem az égi vagy a földi birodalom vált, hanem a pokol, „az ördög föld alatti terepe”. Itt valósult meg, a moszkvai metróban, az égi és a pokolbéli nagy szintézise, az utópikus, föld alatti Moszkva. Nem véletlen, hogy tervezésével sem profi értelemben vett művészeket bíztak meg, hanem olyan technikusokat (illetve művészeket, akiknek csak technikai tudására volt szükség), akiket ideológiai vezető irányított, név szerint Lazar Kaganovics, a sztálini vezetés legnagyobb hatalmú tagja. A meglehetősen eklektikus, görög-római, bizánci, barokk és iszlám elemekkel terhelt építmény az abszolút tökéletességbe csavarodva, legalábbis én ezt vettem ki Groys írásából, maga is a hegeli-lenini dialektika fejlődésvonalát futtatja ki a szovjet jelen munkásparaszt-forradalmár szentháromságával jelzett öröklétébe. De az utazó, a metró használója képtelen „használni”, „élni” ezeket a márványból, aranyból, ezüstből készült remekeket. Elvész a szüntelen mozgásban, tolakodásban és tülekedésben, vagy ha nem, hát elfogja a nyugtalan, ideges félelem, mintha egy is-meretlen szekta titokzatos, földalatti templomában járna, s örül, ha csöndben odébb-áll.

Groys, talán fölösleges is leírnom, ezekben a tanulmányokban, esszéikben nem-csak rendszereket rombol, de épít is rend-szereket. A legeklatánsabban a magyar válogatásból ez A szöveg mint monstrum és A tautológiáé a jövő című tanulmányokban mutatkozik meg. A szöveg mint monstrumban Groys Derridát idézi, aki a Heidegger keze című szövegében összefüggést talált a „monstrum” és a „jel” szavak között (a francia „montrer” annyit jelent, mint mutatni). Derrida, Hölderlin nyomán, az embert is monstrumnak, jelentés és jelölés nélküli jelnek tartja, állítván, az ember mindig idegen, külföldi. A monstrumok elterjedése a kultúra hiányával magyarázható, írja Groys, a monstrum „vonatkozásmentes, megmagyarázhatatlan, értelmetlen”, legalábbis a görög-római kulturális normához viszonyítva, amely az egész eddigi európai fejlődést meghatározta, kijelölve azt a normát, amelyen belül és amelyhez viszonyítva értékesek és értelmesek lesznek dolgaink. A sport - amely a görög, de a mai nyugati kultúrában is fontos szerepet kap - nyelvére lefordítva ez azt jelenti, hogy az eleve monstruózus test csak bizonyos játékszabályokon belül nyilvánulhat meg, csak teljesítményének bizonyos elfogadott, konvencionális jelentésen alapuló hányadára van szükség, legalábbis kultúránkban. Groys figyelemre-méltó felfedezése, hogy az amerikai tömeg-kultúra képződményei, a képregények, a fantasztikus irodalom és a kommersz film mellett az újabb orosz irodalom is tele van a monstruozitás minden elképzelhető válfajával. A normalitással szinte semmiféle kapcsolatot nem mutatnak fel ezek a művek, még ha a hétköznapi világ teremtődik is meg lapjaikon, szereplőik idióták, szektatagok, perverzok. Groys magát a Szovjetuniót is ilyen monstrumnak tartja, amely saját maga előtt sem tisztázta azon játékszabályokat, amelyekhez igazodva világméretű harcát le kellett volna folytatnia, s végül felhasználatlan ereje fordult saját maga ellen, és rágta szét önmagát. De, ha maradunk a művészeteknél, végül is minden irodalmi szöveg monstruózus, értelmetlen, jelentés nélküli, vagy ahogy Paul de Man írja, a szubjektum perspektívájából „csak a test feldarabolásaként, lefejezéseként vagy kasztrációként lehet megélni”. Az így létrejött radikálisan formális szöveg, amely saját hatalmi használatát hordozza, az irodalom, „az intézményileg őrzött és a társadalmi emlékezetet mechanikusan helyettesítő nyelv”, írja Groys, aki másik, már idézett esszéjében arra is magyarázatot próbál találni, milyen kritériumok alapján választ egy korszak magának kiemelt szövegeket, amelyeket aztán értékékként próbál megélni, illetve él meg.

Az értékiválogatás voltaképpen cenzúra, fogalmazza meg frappánsan Groys, minden kultúra rendelkezik bizonyos cenzúrával, másképp a társadalom kulturálisan szemétdombbá válna. A kultúrtörténeti különbséget, illetve az egyes korszakok közti feszültséget éppen az adja, hogy milyen elv alapján válogatunk. A kultúra te-hát módszertani kérdés? - kérdezhetnénk Groystól. Igen, felelné, sőt mindjárt tovább is menne, hiszen esszéjében olyan központi kategóriákat határoz

meg, amelyek alapján válogattak, értékesnek vagy értéktelennek ítélték bizonyos műalkotásokat. Talán kissé leegyszerűsítő ez a módszer, hiszen nem hinném, hogy létezne olyan kor vagy korszak, amely kizárólag egyetlen valenciája alapján határozná meg a mű helyét és fontosságát. Itt viszont Groys strukturalista múltja lép be, azé a művészetelméleti iskoláé, amely kizárólag központi kategóriákat keres, ha nem az alkotásban, hát egy-egy korszakban fedez fel idő- és térszervező erőt, hogy köréje csoportosítsa a rendszert, amelynek mankójától nem tud szabadulni. Magából a rendszerből következik, hogy - logikusan végiggondolva - a rendszer újabb rendszereket indukál, s ha ezt némi historizmussal társítjuk, ami azért eléggé távol áll az ortodox strukturalizmus örök jelenbeliségének lététől, akkor máris meg-kapjuk egynémely Groys-írás, illetve a mai irodalomkritikai gyakorlat egyik jól bevált receptjét.

Groys, abból kiindulva, hogy az elmúlt századokban az értéket a „minőség”, a „kvalitás” hordozta (a tudományban és a filozófiában az „igazság”, a művészetben pedig a „szépség” volt analógiája), a modernizmusban viszont az „újdonság”, az „innováció” vette át ezt a szerepet, a poszt-modern feltűntén úgy gondolja, hogy valószínűleg ez az új életérzés is valamilyen más módon, eltérően a többitől fog értéket konstituálni magának. Amíg a XIX. században a kánont a klasszikus irodalom jelentette, Homérosztól Shakespeare-en át mondjuk Moliére-ig, s ehhez hasonlították az új műveket, Groys szerint nem volt túlzott baj. A cenzúra jól működött, hiszen a mérce olyan magasra volt téve, hogy tényleg csak a kiválasztottak érhatték el. A problémák a modernizmussal kezdődtek, hiszen az újdonság preferálása valójában, szerinte, nem a kreatív szabadságot növelte, hanem éppen lelassította, az „új” fogalma vet-te át a cenzúra szerepét, a modernista művésznek szinte kötelességévé vált, hogy olyan alkotást hozzon létre, amely különbözik az összes őt megelőzőtől, s ezzel, hogy Groys szavait használjam, „nem termékeny területet szabadítottak föl, hanem új sivatagokat hagytak maguk mögött”. Ezzel ellentétben a modern civilizáció a tömegtermelésre szakosodott, egyforma ételeket, a szórakozás azonos fajtáit, hasonló külsejű embereket reprodukál, akiknek még lelki bajaikra is uniformizált válaszokat ad, s így az új hajszolása hatalmi úton kiharcolja őket a kultúrából. Erre lehetne válasz a posztmodern, illetve a posztmodern kultúra, mint az univerzális felhasználás kultúrája, de Groys szerint lényegileg „a poszt-modern sem változtat a helyzeten, mivel valósággal rákényszeríti a művészt, hogy mások képeit másolja, mások szövegeit idézze, a sajátjáról pedig mondjon le”. Az a demokratikus lázadás, amely a giccs és a tömegkultúra felől igyekszik egy új legitimációt kialakítani az újdonság rovására, valójában csak az azonosság erősítése. Ha kultúránk olyan helyzetbe kerül, hogy szintjei képtelenek lesznek már a párbeszédre, mivel hiányozni fog „a mindenki által egyaránt ismert összekötő hagyomány”, akkor a műalkotás kénytelen lesz az azonosságokat nyomatékosítani, még-pedig újra és újra, mivel a tudás ebben a kultúrában már egyáltalán nincs rögzítve. Groys kitűnő példát hoz az amerikai filmiparból. A legkülönfélébb monstrumok, földönkívüliek, kísértetek, örült számítógépek mint szereplők az egész film során azt bizonygatják, hogy ők, végső soron, ugyanolyan vágyakkal, érzésekkel ellátott lények, mint a többiek, a biológiaiak. S a cselekmény addig tart, míg ez mindenki számára egyértelmű nem lesz, ezt a katarzist pedig újra és újra ismételni kell, hiszen az sem egy egységes tudás része. Természetes, hogy ezzel a tautológia valójában minden tartalmat és jelentést kiiktat, a legkönnyebben reprodukálható, tartalmilag legüresebb jelek fogják át majd a világot, s ezek az üres jelek kulturális vírusként lesznek majd jelen az emberiség tudatában.

És itt jutunk el ahhoz a ponthoz, ahol rá kell döbbernünk, hogy amíg egész kötetében az utópia természetrajzával foglalkozik szerzőnk, és bontja le azt, addig utolsó tanulmányában éppen ő épít fel egy új utópiát. Tetszetős, kellemes kis negatív(?) utópia, logikus is, csak hát a történelem maga is olyan x-tényező, amellyel számolnunk kell, ha már a jövőre kalkulálunk. Márpedig Groys elképzelésébe éppen ez nem fér bele, hiszen elméletét olyan kulturális eseményekre, értékekre alapozza, amelyek ma annak látszanak, aminek, de egyáltalán nem biztos, hogy holnap is ilyenek fognak látszódni. Így aztán különösen nehéz annak, aki irodalmi, művészeti eseményekre és műalkotásokra épít fel jövőt, s ez nemcsak ma van így, így volt ez a múltban is.

Mindazonáltal Groys álláspontja igaz is lehet, már ha ez értelmes szó, hiszen tudnunk kell, nem ez dönti el esszéinek értékét. Ha már belement a játékba, nem tehet úgy, mint aki kívülről nézi. Ha már

utópiájában élünk, és Groys 90-es évekbeli példákat hoz, akkor ő maga is, szövegével együtt, a kulturális kreativitás elhalásának egyik formája, mind csekélyebb tartalommal. Ha sikeres akar lenni, éppen az ő utópiájából következik, hogy elméletének tautologikusan utalnia kell egy jelre, egy másik elméletre, hogy kulturális vírusként elterjedve egy legyen a konkurenciaharc résztvevői közül. Másképp, ahogy Groys írja a vesztesekről, automatikusan ő maga is a szeméten végzi.

Erdész Ádám

Magyarország huszadik századi története

Romsics Ignác: Magyarország a XX. században

Az elmúlt években több figyelemre méltó összefoglalás jelent meg Magyarország huszadik századi történetéről. A magyar műveltségnek, sőt a nemzettudatnak a történettudomány hosszú ideje meghatározó - olykor első számú - formálója, természetes hogy minden nagyobb fordulat után megszületnek az új szintéziskísérletek. A most megjelent, a huszadik század történetéről készült monográfiák hiánypótló szerepet töltenek be, hiszen a szocializmus éveiben éppen a közelebbi múlt kutatói találkoztak a legtöbb tilalommal s e területen érvényesült legerőteljesebben a politika beavatkozása.

A történeti kutatásokat akadályozó korábbi korlátozások alaposan megnehezítik az összefoglaló munkák írására vállalkozó mai történészek munkáját is. A század történetének egyes szakaszait a részkutatások különböző mértékben tárták fel: a század-forduló utáni évtizedekről hosszú ideje forgatott forráskiadványok és magas szakmai minőségű részmonográfiák sora áll a kutató rendelkezésére, viszont a szocializmus ideje alatt keletkezett iratok egy része csak az utóbbi évtizedben vált kutathatóvá. Nehezíti a monográfiáiról a magyar történettudományban lezajlott paradigmaváltás is; a nyolcvanas évek közepétől fogva a nyugat-európai iskolákat követő különféle társadalomtörténeti irányzatok rendkívüli mennyiségű és igen érdekes információt hoztak felszínre erről a korról. A század történetét összefoglaló történészek az új kutatási szempontok nyomán született eredményeket is integrálnia kell munkájába.

A feladat sokrétűsége miatt a század egész történetét átfogó nagyobb összegzések többsége sok szerző munkája: a Pölöskei Ferenc, Gergely Jenő, Izsák Lajos által szerkesztett 20. századi magyar történelem több mint tíz szerző alkotása. A Kollega Tarsoly István által összefogott Magyarország a XX. században című eleve részterületekre osztott többkötetes mű pedig még nagyobb létszámú szerzői kollektíva munkája. Romsics Ignác volt az, aki egyedül vállalkozott arra a feladatra, hogy megírjon egy egységes szemléletű, arányaiban kiegyensúlyozott, huszadik századi Magyarország-történetet.

A Horthy-korszakkal kapcsolatos publikációi, kiváltképp Bethlen Istvánról szóló monográfiája révén a szűkebb szakma határain kívül is jól ismert Romsics Ignác azt a célt tűzte ki maga elé, hogy „történelmünk utolsó száz évét a történettudomány és társtudományai eddigi eredményei alapján mérlegre tegye, tényszerűen értékelje”, mégpedig úgy, hogy a hagyományos narráció és a politikai eseménytörténet háttérbe szoruljon, s a megszokottnál lényegesen nagyobb teret kapjanak a művelődésszociológiai, irodalmi, politológiai, olykor interdiszciplináris szempontok.

A mű alapvető rendezőelve a kronológia, Romsics századunk történetét nyolc nagy fejezetben tárgyalja: „A boldog békeidők; Háború, forradalmak, ellenforradalom – Trianon; A Horthy-korszak; Magyarország szovjetizálása; A rákosista diktatúra; Az 1956-os forradalom és szabadságharc; A Kádár-korszak; A rendszerváltás”. A monográfia strukturáló elemét jelentő korszakolás csaknem teljesen egybeesik a történeti irodalmunkban elfogadott korszakhatárokkal. Romsics Ignác egy ponton élt korrekcióval: az 1944 és 1949 közötti időszakot - „Magyarország szovjetizálása” - egyértelműen az 1944 és 1988 közötti korszak egyik alperiódusává minősítette.

„Az 1944 és 1949 közötti átmeneti időszakot »népi demokráciának« vagy »koalíciós éveknek« nevezni - írja -, amint azt az el-múlt évtizedek magyar historiográfiája általában tette, tehát olyan eufemizmus, amely éppen az átalakulás lényegét és irányát hagyja homályban. Az, hogy ezt sokan nem látták előre, mások pedig nem így élték meg, nem változtat azon, hogy a Szovjetunió és a magyar kommunisták célja kezdettől az ország szovjetizálása volt.” Ez a kronológiai módosítás aligha kérdőjelezhető meg, elég csupán az 1945-ös választások utáni kormányalakításra utalni. Mint az ismert, a Kisgazdapárt abszolút többséget szerzett, ezt követően a Kommunista Párt kivédhetetlen szovjet nyomásra került be a kormányba, mégpedig úgy, hogy e párt kapta a demokratikus rend felszámolásában kulcsszerepet játszó belügyminiszteri tárcát. Nem kétséges, hogy folyamatról van szó, ám a folyamat első része lassú és kevésbé látható.

A nagyobb időintervallumot átfogó fejezetek azonos elvek szerint épülnek fel: pontos képet kapunk az adott korszak köz-jogi berendezkedéséről, majd következik a gazdaság, az oktatás, a társadalmi viszonyok és életkörülmények, a kultúra, a művelődés, a tömegkultúra bemutatása. A gazdaságról szóló részekben szó esik az adott időszakban érvényesülő nemzetközi gazdasági feltételrendszerről, az ország politikai vezetése által megszabott gazdaságirányítási elvekről, az ezekkel kapcsolatos érdekellentétekről, a gazdasági növekedés üteméről, a különböző szektorok egymáshoz való viszonyáról, sőt az ipar, a mezőgazdaság technológiai színvonaláról is. Ha az elmúlt évtizedekben többféle kutatási eredmény született egy-egy kérdéstről - pl. a gazdasági növekedés üteméről -, minden meghatározó kutatás eredményét idézi s a Magyarországot jellemző adatsorok mellé mindig odakerülnek a nemzetközi összehasonlításra alkalmas értékek. Az összehasonlítások nyomán világossá válik, hogy a gazdaság koronkénti eredményeit tekintve az ország Nyugat-Európához vagy inkább a perifériák viszonyaihoz állott közelebb. A sokrétű gazdaságtörténeti fejezetek nemegyszer megcáfolnak széles körben elterjedt hiedelmeket. Romsics Ignác például hangsúlyozza, hogy a Monarchia az adott viszonyok mellett viszonylag optimális feltételeket biztosított a gazdasági fejlődés számára, de öncsaló mítosznak minősíti azt a vélekedést, hogy változatlan keretek között Magyarország csatlakozhatott volna az európai élbolyhoz.

Ugyanígy az oktatásról szóló alfejezetek megismertetik az olvasót a vizsgált kor oktatáspolitikai alapelveivel, az oktatási rendszer felépítésével, a tanítás tartalmi kérdéseivel. Különösen érdekesek azok a részek, amelyek az oktatás mobilizációs hatását, a különböző rétegek tanulási esélyeit és szokásait vizsgálják. Egy korszak oktatáspolitikai törekvéseit olykor néhány adatsor is jellemezi; figyelemre méltó, hogy az 1920-as években a kultuszárca 9-10%-kal részesedett a költségvetésből. A válság idején az arány egy alkalommal a 13%-ot is elérte. Hasonló felépítésű fejezetrészek mutatják be egy-egy korszak kultúráját, a társadalom különböző rétegeinek kultúrafogyasztó szokásait.

A társadalomról szóló részekben nagy teret szentelt Romsics Ignác a társadalom makrostruktúrájának megragadására, részletes képet kapunk a mindenkori nemzetiségi, felekezeti viszonyokról, az életkörülményekről, a civilizációs szintekről s e jellemző jegyek regionális különbségeiről. A szerző minden egyes nagy fejezetben különös figyelmet fordított Magyarország külpolitikai helyzetének pontos meghatározására. Az állandó közelítési szempontok mellett, ha szükségesnek látszott, külön alfejezetet szentelt Romsics az adott kor jegyeinek bemutatására. Például a Monarchiabeli Magyarország társadalmi viszonyainak áttekintése után sorra vette azokat a társadalmi feszültségforrásokat - közjogi ellentét, dzsentri- és zsidókérdés, a munkásság harcai, a föld és parasztkérdés, a nemzetiségi kérdés -, amelyek a Monarchiabeli Magyarország politikai viszonyait meghatározták, s amelyek a birodalom felbomlásához vezettek.

Romsics Ignác egymást sok ponton metsző közelítési szempontjainak köszönhetően az olvasó pontosan megismerheti egy korszak közjogi rendszerének felépítését, követheti, hogy az adott rendszerben egy-egy réteg a politikai jogokból ténylegesen milyen mértékben részesült, milyen mobilizációs esélyei voltak és milyen fizikai és kulturális körülmények között élt. A statisztikai adatokra alapozott részekből levonható következtetéseket gyakorta egy-egy nagyon jól megválasztott szépirodalmi idézet teszi átélhetőbbé. A vaskos kötet gazdag képanyagot is tartalmaz, az igen beszédes képek, a térképek a táblázatok és grafikonok kiegészítői a szövegnek, ugyanakkor

az olvasó számára megkönnyítik az adatgazdag fejezetek legfontosabb tételeinek rögzítését.

Romsics Ignác a különféle korszakokat azonos távolságtartással vizsgálta, higgadtan, leíró jelleggel közelítette meg a máig erőteljes metapolitikai tartalommal bíró kérdéseket is. Az alkalmazott módszerek eleve a struktúrákat, a társadalomtörténeti eszközökkel megragadható tényeket állították középpontba. Lássunk néhány konkrét példát a könyv szellemiségét jellemző politikátörténeti megállapítások közül. A kiegyezést olyan reális kompromisszumként mutatja be Romsics Ignác, amelynek fény- és árnyoldalai egyaránt voltak: „A káprázatosan gyors gazdasági növekedés és a kulturális fejlődés háttérében olyan súlyos szociális és politikai problémák érlelődtek, amelyekkel a »kiegyezései rendszer« - Deák és Eötvös szellemétől elkanyarodva - részben nem akart, részben nem tudott megbirkózni.” A Monarchia s benne a soknemzetiségű Magyarország felbomlását organikus folyamat eredményének tekinti a szerző, hangsúlyozza, hogy a nyelvi-kulturális nacionalizmus a térség minden multietnikus birodalmát szétvetette, ám - teszi hozzá - „a felbomlás hogyanja és az új rend pontos kontúrjai nem voltak eleve elrendeltek”.

Az 1918 októberében lezajlott fordulatot elementáris erejű tömegmozgalommal támogatott, kontinuitást és diszkontinuitást egyaránt hordozó forradalomnak minősíti, a tanácsköztársaság kikiáltását minden korábbinál erőteljesebb törést jelentő puccsnak. A Horthy-rendszert „hegemonisztikus pártrendszerű autoritarianizmusként” határozza meg, hozzátéve, hogy a Horthy-rendszer fasizmusként, félfasizmusként való definiálása nem szakmai okokkal, hanem a szocialista rendszer legitimációs törekvéseivel magyarázható. A Rákosi névvel fémjelzett rendszert a totalitarianizmus fogalmával jellemezte Romsics Ignác: „Az olasz fasizmustól és a német náciizmustól, amelyek szintén totalitarianizmusok voltak, formai szempontból egyedül a tulajdoni viszonyok kezelésében különbözött lényegesen.” Értelmezése szerint a diktatúra a '60-as évek első felében enyhült autoriter jellegű uralommá, ám a Kádár-rendszer a Horthy-rendszerénél jóval zártabb maradt.

A könyv szemléleti egysége alkalmat teremt a különböző korok politikai-gazdasági adottságainak és teljesítményének összehasonlítására, történelmünk politikai kurzusoktól függetlenül továbbélő elemeinek regisztrálására. A koncepciózus, módszertani következetességgel megírt monográfiához egyetlen lényeges ponton kívánczik kérdőjel. A dualizmuskori magyar társadalom leírásához Romsics Ignác Erdei Ferenc kettős társadalom teóriáját hívta segítségül. A szociológusok között igen széles körben elfogadott, történészek között egyre gyakrabban vitatott elmélet szerint a magyar társadalom nem csupán horizontálisan, azaz a vagyoni helyzetnek megfelelően tagozódik, hanem vertikálisan is szétválik egy modern, polgárosodó rész-re és egy hagyományos, rendies szerkezetű oldalra. Romsics Ignác e szerint a teória szerint írja le a századforduló magyar társadalmát s e kettősség mentén mutatja be a kor kultúráját is, sőt ez a dichotómia még a rövid sporttörténeti bekezdésekben is - Fradi-MTK- megjelenik. Azon túl, hogy Erdei e teória kidolgozását nem fejezte be, az empirikus kutatások azt mutatják, hogy a dualizmuskori magyar társadalom „történeti nemzeti” és „modern polgári” része sokkal több szállal volt összekötve, sokkal erőteljesebben alakította egymást, semmint hogy ilyen határozottan szétválasszuk azt, ami épp ebben a korban kezdett összeforrni.

Az eddig megjelent, szakmán túli olvasóközönségre is számot tartó huszadik századi magyar történetek közül egyik sem vált szemléletformáló, az értelmiségi közgondolkodást befolyásoló munkává. Romsics Ignác könyve talán az évek folyamán ilyen művé válhat. Alkalmassá teszi erre a monográfia szakmai színvonala, kiegyensúlyozottsága, egységes társadalomtörténeti szemlélete, kitűnő gyakorlati használhatósága - időrendi táblázat, bibliográfia, név-mutató -, jó stílusa. S ha így történik, az örömteli esemény lesz, mert Romsics Ignác reális történelemszemléletre sarkalló könyvében ki-ki megtalálhatja a maga múltját - azaz integratív szellemiségű mű.

Szabó Ferenc

Könyvművészet, reklám, látványtervezés

Erdész Ádám: Kner Albert

Az 1982 óta sorakozó Kner Nyomdaipari Múzeumi füzetek kezdettől fogva számon tartott, egyre rangosabb fórumot képviselnek. A sorozat elindítása és szerkesztése a mindentudó tipográfus, Petőcz Károly érdeme. Ő volt a legszorgalmasabb szerző is. Váratlan halála után Füzesné Hudák Julianna és a mögötte álló szerkesztőbizottság folytatja a szép küllemű sorozat gondozását, a könyvtervezési feladatokat pedig Márton János vállalta. Elsősorban a könyvművészet és a hozzá kapcsolódó más iparművészeti és irodalomtörténeti szakmai körökben vívta ki az elismerést a Kner Nyomdaipari Múzeumhoz kapcsolódó kutatások eredményeinek közreadása - határainkon belül és kívül. A magas színvonal kezdettől fogva tartó megteremtésében oroszlánrésze volt a Kner családba tartozó Haiman Györgynek, aki számos munkáját ebben a sorozatban adta közre. A füzetek főként a Kner-hagyományokból merítik témájukat, de sokat törlesztettek már a Tevan-tradíciók körül fennálló publikációs adósságokból is. Külön. elismerés illeti a sorozatot azért, hogy tudatosan kiterjed a dél-alföldi táj városainak jelentős művelődési szerepet betöltő nyomdászatára, a régió szellemi erőit tömörítve ebben a fontos témakörben.

Erdész Ádám, a Békés Megyei Levéltár igazgatóhelyettese, gyulai levéltári pályafutásának kezdetétől sokoldalú művelődéstörténeti felkészültséggel és érdeklődéssel dolgozik. A Kner-család több nemzedéket átfogó alkotó és szervező tevékenységének kimagasló értékére először az intézményben vele együtt munkálkodó Elek László irányította a figyelmét. Elek Lászlónak, mint a megye jeles irodalomtörténészének, már az ötvenes évek elejétől - amikor a gyomai nyomdában megmaradt irathagyatékot a levéltárba segítette -, a szívéhez legközelebb álló feladat a Knerék és a magyar irodalom igen termékeny kapcsolatának a felderítése és megismertetése volt. Erdész Ádám a levéltárban gyakran kutató Haiman Györgytől kapta a másik inspirációt ahhoz, hogy szélesebb ölelésben értelmezze a Kner-hagyományt, és vizsgálódásait térben és időben egészen napjainkig kiterjessze. Ennek első eredménye a füzetek sorában 1992-ben napvilágot látott könyve, amely Tervező, kutató, tanító címmel Haiman György termékeny életútját mutatta be - az azóta eltávozott, kiváló szakember ma már elérhetetlen közléseit is hasznosítva. Ezt követően alakult ki előtte az a felismerés, hogy a legfontosabb soron következő feltárási feladat egy tágabb megközelítésű, szakmai elemekre „kihegyezett” életrajzi kutatás: különös tekintettel azokra a családtagokra, akik sorsa a második világháború időszakától az Egyesült Államokban folytatódott, s akikről még alapvető személyes emlékek szerezhetők meg. Az 1944-ben mártírhalált halt Kner Imre testvérei, a művészi könyvkötés kiválósága, Erzsébet, és a nem mindennapi tehetséggel megáldott Kner Albert pályafutása ennek nyomán került középpontba.

A hosszú életutat megjárta Kner Erzsébetről - a füzet sorozat 29. számaként - 1997-ben vehettük kézbe Erdész Ádám sokoldalú forrásismeretre épülő munkáját, Egy huszadik századi könyvkötő életpályája címmel. A könyv meglepetés volt, mivel addig csak a szűkebb családi és baráti körben ismert tényeket és kapcsolatokat tárt föl. A törekeny termetű Erzsébet nemcsak nagyszerűen megállta a helyét az életben, hanem egyéni arculatú iparművész is lett - Imre szellemi útmutatásait valóra váltva. Erzsébet megérdemelt karrierjének feltárása számos ponton találkozott már Albert sorsának követésével.

Kner Albert 1899. február 19-én született Gyomán, Kner Izidor hatodik, egyúttal a legfiatalabb gyermekeként. A család szakmai és polgári légkörét, beállítottságát gyermekkora első felében még a nagy megbecsülésben álló apa, egy jó évtized múltán pedig már a legidősebb gyermekből kiválóan képzett szakfőfiúvá emelkedett Imre határozta meg. Kner Imre különösen erős és tudatos egyéniség

volt, nagy előrelátással és mindenre kiterjedő szervező-irányító készséggel. A család szakmai dinasztia-voltát erősítendő, Albertet is a nyomdászmesterség folytatójának szánta. Annál is inkább, miután érdeklődött is a gyomai elemi iskolai évek után aradi gimnazista, majd a fővárosban érettségiző fiú a szedőszekrény és a nyomógépek világa után, s kezűgyessége és ötletessége hamar megmutatkozott. Erdész Ádám sok, eddig alig vagy egyáltalán nem ismert adattal, kapcsolat-feltárással kíséri végig az első világháborúval megzavart tanulóéveket. Budapest, Bécs, Lipcse intézményei és nyomdái voltak ennek a nagy felkészülésnek, a gyomai üzemben megismert munka igényessége szerinti elméleti és gyakorlati megerősödésnek, az önállóvá emelkedésnek az állomásai 1924 végéig.

1925 elejétől - először a temesvári Helikon nyomdába delegált irányítóként, egy esztendő után pedig a budapesti Globus nyomdában - bízták meg Albertet a sok-oldalú ismereteihez, alkotó iparművészi vénájához méltó vezetői feladatokkal. Mint széles körben ismert szakmai tekintélyt hívták meg 1927 tavaszán a Bródy László tulajdonában lévő Hungária Hírlapnyomdához, ahol tizenhárom éven át dolgozott. Ez az időszak jelentette hazai tevékenységének a legtermékenyebb és a legmagasabb színvonalú szakaszát. Ekkor lett a magyar könyvtervezés és a reklámgrafika egyik úttörője, megújítója, az új művészeti irányok és áramlatok nyomdászati „honosításának”, például a montázstechnikának az egyéni megoldású művelője és elfogadtatója. Rendkívül izgalmas Erdész Ádám munkájának az a fejezete is, ahol megvilágítja, miért és hogyan tért át Albert iparművészként más utakra Imréhez képest, s hogyan érezte meg a reklám- és látványgrafikában a saját alkotói stílusának az értékét, egyediségét. Ez irányú tehetségének legteljesebb kibontakozása, invenció erejének elismeréssel kísért felvirágzása a harmincas évek elején az amerikai Susan Braunnal kötött házassága és két gyermeke születése révén erős családi háttérrel kapott.

Mire minden tekintetben révbe érkezett Tevan Albert, tragikus fordulat erősödött meg Európában: bizonyossá vált a fasizmus közvetlen veszélye, az újabb világ-háború fenyegetése, a zsidó származásúak háttérbe szorítása, megjelent a Holocaust réme, a fizikai megsemmisítés árnyéka. Albert érezte mély gyökereit, a családi tradíciók erejét, s ragaszkodni kívánt hazájához. Ehhez Imre bátyjától is nagy lelki segítséget kapott. 1939 tavaszától 1940 januárjáig vívódott: családjával együtt maradjon-e vagy a felesége és gyermekei amerikai állampolgársága alapján távozzon-e. 1940 áprilisában végül is kivándorolt, s ezzel megkezdődött életének második nagy fejezete.

Rendkívül hiányos, jórészt csak szóbeli közléseken alapuló volt sokáig mindaz, amit Kner Albert amerikai évtizedeiről tudunk. A számára új és végleges otthont adó Chicagóból az első esztendőkből még érkeztek levelek, az azt követő több mint két évtizedről - 1976. augusztus 21-én halt meg - nem volt könnyű forrásokhoz jutni. Erdész Ádám Haiman Györgytől és Albert 1935-ben született András nevű fiától kapta ehhez a legtöbb segítséget. Az új kutatásokat összegző fejezetek Kner Albert emberi és szakmai sikereinek, helytállásának amerikai szakaszáról megfelelnek egy igazi, követésre méltó karriertörténetnek. Családi kapcsolatok alapján jól fogadták Chicagóban, megkapta a szakmai megbecsülést egy, a magyar fogalmak szerint nehezen elképzelhető csomagolóanyag-gyártó világcégnél, a CCA-nál. A tömeglélektan tapasztalatait eredeti módon alkalmazva, a hatásos csomagolás gyártási és kereskedelmi kapcsolatait felmérve, az alkalmazott grafikai művészet teljes eszköztárával, egy mind nagyobb létszámú tervezőiroda élén valósíthatta meg elképzeléseit. Nem maradt hűtlen a könyvillusztrációhoz sem. Nagyszerű ötleteit széles körben csodálták. Kner Albert a csomagolás és a látványtervezés egyik legismertebb, nagyon megbecsült mestere lett az Egyesült Államokban. 1964-ben forma szerint nyugdíjba vonult, de a munkához hűséges maradt. 1974-ben, két évvel halála előtt, hosszú idő után hazalátogatott Magyarországra, nagy szeretettel fogadták Gyomán is, Békéscsabán is a szakmai utódok.

Erdész Ádám forrásértékű és hiánypótló munkája első helyen a nyomdászati- és az iparművészet-történet érdeklődését szolgálja, a témához méltó tudományos színvonalon, olyan stílusban megformálva, amely bárki számára igen tartalmas és mozgalmas olvasnivalót kínál. A szerző kitaró kutatással megalapozott munkáját külön méltatásra érdemes illusztrációk kísérik, akár az archív fotókra, akár pedig a ritka kiadványok, csomagolási és látványtervek igényes hasonmásaira

gondolunk. A kiadvány forгатása bárkit meggyőzhet arról, hogy a magas színvonalat képviselő tipográfiában és annak a hagyományait közkinccsé emelő kutatásban a „vidék” az európai igényeknek megfelelő mércét állíthat maga elé. A szerző igen mélyen átérzi a nyomtatott betű és a tőle elválaszthatatlan művészetek kapcsolatát és alapvető szerepét a kultúrában, s erre a felismerésre indítja olvasóit is.

Olvasóköszöntő zárszó

Kedves Olvasó, bizonyára feltűnt Önnek, amennyiben nem először vette kezébe lapunkat, hogy a Bárka formátumban, tipográfiában megújulva hajózott a 2000. esztendőbe. S jöllehet a bordázat, a külső, részben anyagi okok, részben a kőkövetelményeknek való megfelelés miatt változott - bízunk benne, előnyére -, az is érzékelhető talán, hogy belül, tartalmi, szerkezeti szempontból, a legutóbbi számokhoz (főként az 1999/4. számhoz képest) nincs különösebb változás. Nincs, mert ennek nem látjuk szükségét, hiszen alig három éve, hogy a lap jelenlegi arculatát formálgatjuk.

A Tevan Kiadó vezetői, Cs. Tóth János és Kántor Zsolt 1993-ban hozták létre a Bárt, és 1997-ig ők is szerkesztették a - különböző okok miatt - rendszertelenül megjelenő, többnyire tematikus számokat. 1997-től átalakult, kibővült a szerkesztőség, rendszeresen, negyedévenként jelent meg a lap, amelynek kiadásában ettől kezdve már a Békés Megyei Könyvtáré a nagyobb szerep, 1999 novemberétől pedig a szerkesztőség is a könyvtárba költözött. Az elmúlt években a tudatos építkezés, a fokozatos átalakulás, a tematikai, műfaji és értékekben gazdagodás útját jártuk - reményeink szerint -, miközben igyekeztünk megteremteni egy kéthavonként megjelenő valódi folyóirat szellemi, anyagi és szervezeti hátterét. Abban bízunk, hogy mára mindez sikerült is.

Mi, a szerkesztők az egyetemes magyar kultúrában gondolkozunk, és arra törekszünk továbbra is, hogy a Bárka nyitott, befogadóképz legyen minden érték iránt, tekintet nélkül a korra, nemre, származásra és lakhelyre; az uralkodó és a háttérbe szorított kánonokhoz, a különböző művészeti irányzatokhoz, csoportokhoz való tartozásra. Hangzatosnak tűnhet, pedig szerényen szeretném bejelenteni, hogy tudatos kánontörés a célunk, irodalmi és művészeti vizeink keresztül-kasul hajózása, egy olyan termékeny eklektika létrehozása a Bártában, amely a különböző szemlélet- és beszédmódok, formaelvek szerint létrejött alkotásokat szükségszerűen dialóguskényszerbe hozza, talán nem ellenére a szerzőknek sem, de mindenképpen az olvasók örömeire. Szeretnénk remélni, hogy a regionalitás és az egyetemesség a minőség- és értékelvű szemlélet- és gondolkodásmód keretei között nincs feloldhatatlan ellentétben egymással; a látszólag lokális érdekeltségű témáknak és a térségben élő, ide kötődő szerzőknek a „vidéki” folyóiratok többségénél hangsúlyosabb szerepeltetésével ezt is bizonyítani próbáljuk. Fokozatosan erősíteni szeretnénk a társadalomtudományi anyagok jelenlétét a lapban, publikálási lehetőséget biztosítva ezáltal a régióbeli tudományos műhelyek munkatársainak is.

Kedves Olvasó, ha az elmúlt évekbeli számaink vagy jelen számunk felkeltette érdeklődését, kérem, rendelje meg a Bárt (így juthat a legbiztosabban hozzá), ezzel is támogatva törekvéseink eredményes megvalósítását!

Viszontlátásra a következő számunkig!

Elek Tibor főszerkesztő

E számunk szerzői

Báger Gusztáv (Csörötnek, 1938) – Budapest

Banner Zoltán (Szatmárnémeti, 1932) – Békéscsaba

Berniczky Éva (Beregszász, 1962) – Ungvár

Bertha Zoltán (Szentés, 1955) - Debrecen

Blanc, Jean-Noël (Lyon, 1954) - Saint Étienne
Borzán Anita (Gyula, 1974) - Lökösháza
Elek Tibor (Nyíregyháza, 1962) – Gyula
Erdész Ádám (Mezőberény, 1956) – Gyula
Határ Győző (Gyoma, 1914) – London
Hazai Attika (Budapest, 1967) – Budapest
Karafiáth Orsolya (Budapest, 1976) – Budapest
Keresztury Tibor (Debrecen, 1962) – Debrecen
Krasznahorkai László (Gyula, 1954) – Pilisszentlászló
Márkus Béka (Bükkaranyos, 1945) – Debrecen
Nagy Gáspár (Bérbaltavár, 1949) – Budakeszi
Nagy Mihály Tibor (Békés, 1959) - Békés
Nagyné Varga Éva (Békéscsaba, 1967) – Békéscsaba
Németh Zoltán (Érsekújvár, 1970) – Ipolybalog
Niedzielsky Katalin (Gyula, 1953) – Békéscsaba
Nyírfalvi Károly (Békéscsaba, 1960) – Budapest
Prágai Tamás (Budapest, 1968) – Bárdudvarnok
Szabó Ferenc (Orosháza, 1935) – Gyula
Szakolczay Lajos (Nagykanizsa, 1941) – Budapest
Szigeti Lajos Sándor (Szigetvár, 1951) – Szeged
Szilágyi Márton (Gyula, 1965) - Budapest
Újházy László (Jánoshalma, 1945) – Békéscsaba
Takács M. József (Budapest, 1961) – Budapest
Valastyán Tamás (Berettyóújfalu, 1969) – Debrecen
Zsadányi Edit (Debrecen, 1965) - Budapest